

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КУЯВСЬКО-ПОМОРСЬКА ВИЩА ШКОЛА (БИДГОЩ, ПОЛЬЩА)

ОЛЕКСАНДРА ЯНКОВИЧ

**МЕДІАОСВІТА
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ**

Тернопіль – Бидгощ
2016

УДК 37.01 (075)

ББК 74.2

Я 62

Рецензенти:

Іванов В. Ф. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

Галус О. М. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Кузьменко В. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології комунального вищого навчального закладу «Херсонська обласна академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради.

Рекомендовано до друку вченою радою

*Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (протокол № 11 від 22 червня 2016 року)*

Янкович О. І.

Я 62 Медіаосвіта в загальноосвітній школі : навчально-методичний посібник / О. Янкович. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. – 160 с.

ISBN 978-966-308-463-3

У посібнику розкрито зміст, форми, методи формування медіаграмотності учнів загальноосвітніх шкіл. Обґрунтовано доцільність реалізації медіаосвіти як чинника захисту від соціально шкідливих інформаційних впливів. Висвітлено історію розвитку, класифікації та функції мас-медіа, визначено основні поняття.

Охарактеризовано найважливіші освітні технології, які є інструментом реалізації медіаосвіти. Показано значення позитивної профілактичної стратегії для попередження шкідливих інформаційних впливів на учнів.

Навчально-методичний посібник призначений для вчителів загальноосвітніх шкіл. Його можуть використовувати вчителі гімназій, ліцеїв, викладачі коледжів, студенти вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 37.01 (075)

ББК 74.2

ISBN 978-617-595-063-0

© О. І. Янкович, 2016

© ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016

ПЕРЕДМОВА

За історію людської цивілізації зроблено відкриття, що є водночас джерелом розвитку та засобом руйнації. З одного боку, такі винаходи забезпечують технічний прогрес і суспільний поступ, а з іншого – загрожують існуванню людини. Одним із них є мас-медіа.

Вивчення впливу інформації з різних засобів на дітей та молодь, доросле населення, а також способів захисту від маніпуляцій і пропаганди є зараз однією з найбільш актуальних педагогічних проблем. Особливо вразливою категорією щодо негативних впливів мас-медіа є діти. У протистоянні з ворогом, що заховався у традиційних та нових джерелах передачі інформації, першими помічниками є вчителі й батьки. Саме на них покладений обов'язок пояснити дітям, які загрози підстерігають, коли увімкнені телевизор чи комп'ютер. Не завжди адекватно оцінюють ступінь небезпеки й батьки.

Недостовірна інформація, сумнівні знайомства, виникнення залежності від комп'ютерних ігор, заохочування до ранніх статевих зв'язків, залучення до релігійних сект, розвиток агресії й жорстокості, розпалювання міжнаціональної ворожнечі, заклики до військових дій, нівелювання родинних цінностей – ось далеко не повний перелік тих загроз, з якими стикаються діти, користуючись комп'ютерами та іншою новітньою технікою. Завдяки ЗМІ стали можливими інформаційні, а відтак і гібридні війни. Не тільки діти, а й дорослі без достатньої підготовки є безсилим перед навалюю зухвалої брехні, витонченого «промивання» мозку.

Проте, з іншого боку, медіа дають можливість доступу до найновішої науково-технічної й освітньої інформації; вони полегшують навчання й працю людям з особливими потребами, забезпечують розвиток дистанційної освіти; без них неможливо уявити сучасну діагностику не лише в медицині, а й у навчанні та вихованні, а також проведення педагогічних досліджень, організацію змістовного відпочинку, здійснення покупок. І це не повний перелік сфер використання сучасних медіа. Отже, ми не зможемо від них відмовитися, але маємо навчитися ними користуватися, їх правильно сприймати; з їх допомогою творити цінні продукти, реалізовувати життєві цілі.

Постає необхідність у розвитку медіаграмотності і в учнів, і в батьків, тобто в оволодінні сукупністю знань, навичок та вмінь селективно, критично, відповідально сприймати, аналізувати, оцінювати інформацію;

створювати повідомлення різних жанрів і форм, а також розуміти й аналізувати складні процеси функціонування медіа в суспільстві, їх вплив на людину й різні соціальні верстви. Медіаграмотність є результатом медіаосвіти, у структурі якої виділяють три компоненти:

— навчання про медіа, що передбачає знання про медіа, їх історію та механізм дії;

— навчання через медіа завдяки їх умілому використанню в щоденному житті;

— навчання для медіа: пізнання мови медіа, їх традицій, символів; створення власних комунікативних продуктів; здатність правильно поводитися в засобах масової інформації.

Незважаючи на те, що проблема медіаосвіти є актуальною в суспільстві, зокрема й у закладах освіти, чимало батьків, учнів, студентів недостатньо обізнані з тим, які її цілі й завдання. Потребують умінь грамотної реалізації медіаосвіти й учителі шкіл. У вік технічного прогресу й розквіту мас-медіа залишаються за межею обізнаності й опанування дітьми й дорослими сучасні технології, методи, техніки протистояння медійним загрозам.

Метою запропонованого посібника є не лише характеристика шляхів реалізації медіаосвіти серед учнів шкіл, а й обґрунтування значення профілактичної роботи для попередження сучасних інформаційних загроз, зокрема залежності від психоактивних речовин, та впровадження позитивної стратегії попередження невдач школярів, яка полягає в діагностиці схильностей дітей та допомозі використанню їх потенціалу в соціально цінній діяльності.

Окрім того, акцентовано увагу, що медіаосвіта – це не лише зменшення ризиків негативної дії медіа на процес соціалізації учнів, а насамперед практика підготовки дитини до ефективної взаємодії з новітніми технічними засобами, завдяки якій збільшуються ресурсні можливості їхнього позитивного розвивального впливу, і школяр отримує максимум користі відповідно до своїх потреб.

Проте головна ідея книги полягає в тому, щоб допомогти вчителям загальноосвітніх шкіл виховати щасливих успішних дітей, що сповідають у своїй поведінці морально-етичні, духовні цінності.

Автор посібника запрошує до співпраці студентів, учителів шкіл, викладачів вищих закладів освіти, усіх зацікавлених читачів і з вдячністю сподівається на їх відгуки та рекомендації.

МЕДІА В ОСВІТІ

Медіа та мас-медіа, їх класифікація

Трактування основних понять

Роль медіа в суспільному житті, а отже, в освіті, постійно зростає. Вони становлять головне джерело інформації про світ, що нас оточує, створюють еталони сучасної культури, формують уподобання й переконання. Їх популярність супроводжує неослабна критика, оскільки медіа часто перекручують реальність, надмірно експонують сцени насильства, жорстокості, не відображаючи при цьому способи профілактики негативних явищ; пропагують споживацький стиль життя, ототожнюючи поняття успіх із заможністю, розвагами; поглиблюють процес декультуризації і знижують художній рівень мистецтва через домінування стандартів популярної культури.

Зважаючи на значення медіа в усіх сферах сучасного життя, доцільно встановити їх категоріально-понятійний апарат.

Термін «медіа» (з лат. *medium* – той, що знаходиться в середині, займає проміжну позицію) в англійській мові трактується як посередник: засіб або спосіб комунікації.

Медіа – це щось, що є посередником між тим, хто надає інформацію, і тим, хто її отримує. Це канали та інструменти, які використовують, щоб зберігати, передавати й подавати інформацію. А ще це середовище, засіб, проміжна стадія, оточення, те, що знаходиться в спільному користуванні.

Також медіа – це різного роду предмети і пристрої, що переказують споживачам окреслену інформацію через слова, образи, звуки та уможлиблюють виконання окреслених інтелектуальних і мануальних функцій.

Отже, єдиного трактування терміна «медіа» немає. Проте варто зауважити, що природа медіума (людини, яка є посередником; піддається навіюванню) й медіа єдина.

Слово медіа часто використовують як синонім до мас-медіа або засобів масової інформації (масової комунікації). У широкому користуванні вони означають єдине середовище, яке слугує, щоб передавати будь-які дані з певною метою.

Проте ототожнювати терміни «медіа», «мас-медіа», «засоби масової інформації» (ЗМІ), «засоби масової комунікації» (ЗМК) не варто, оскільки між ними є відмінності.

Термін «мас-медіа» (засоби масової інформації) акцентує увагу на масовому характері передавання інформації. Це засоби одночасної передачі інформації групі людей. До мас-медіа відносяться підприємства, установи, організації, які здійснюють збір, обробку та поширення масової інформації через радіо, телебачення, кіно, пресу, звуко- і відеозапис.

Термін «засоби масової комунікації» (ЗМК) акцентує увагу на процесі спілкування, порозуміння, обміну інформацією між адресантом і адресатом для налагодження взаємодії, реалізованому за допомогою мови та інших знакових систем. До ЗМК відносять телефон, телеграф, театр тощо. Часто ЗМІ і ЗМК ототожнюють, оскільки ключовим словом для розуміння обох термінів є слово медіа (засоби) для поширення масової інформації, що неоднозначно трактується науковцями.

В останні десятиріччя набув популярності термін «мультимедіа» (гіпермедіа), під яким розуміють технічні засоби, основою яких є комп'ютер із програмним забезпеченням, підключений до інших медіа: відеомагнітофон, монітор, сканер, принтер, мікрофон тощо, – що дає змогу вільно використовувати тексти, створювати й перетворювати їх, поширювати за допомогою Інтернету. Мультимедіа – це комбінування різних форм представлення інформації на одному носіїві.

Існують також поняття мас-медіа та директ-медіа (прямі медіа). Засобами мас-медіа рекламне повідомлення доставляється, як правило, великій кількості потенційних споживачів. До цього виду медіа відносять телебачення, радіо, преса, носії зовнішньої реклами та інші. Головною відмінністю директ-медіа від мас-медіа є його властивість прямої комунікації зі споживачем. До директ-медіа належать такі засоби доставки рекламного повідомлення, як пошта, телефон, факс та інші¹.

Класифікація медіа

Залежно від способу переробки й подачі інформації, впливу на споживача (візуально, через звук, через звук та візуально) вирізняють ***візуальні, аудальні й аудіовізуальні медіа.***

¹Виселко І. В. Медіапростір як соціокультурне явище: теоретичні розвідки та практичні наслідки [Електронний ресурс] / І. В. Виселко // Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – № 1. – Вип. 1. – С. 42. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/VKPI_fpp_2011_1_8.pdf

Візуальні засоби – це книги, підручники, фотографії, преса, плакати, збірники праць тощо. Аудальні – передусім радіо, а також різного роду звукозаписи, які дають змогу чути, але не бачити. Проте найбільш популярна група медіа – це аудіовізуальні, оскільки переказують споживачам інформацію і через звуки, і через зображення (телебачення, різного роду анімації, відео тощо).

Існує також поділ на старі, або традиційні (малюнки, музика, театр, стародруки, газети, журнали, бюлетені), й нові, або інтерактивні, медіа (інтерактивні електронні видання, різновид цифрових медіа). Поняття «нові медіа» є лише кілька десятків років, уперше воно з'явилося у 80-х роках минулого століття.

Необхідно зазначити, що є багато класифікацій медіа. Підходи до їх обґрунтування є об'єктом наукових досліджень. Окрім того, класифікують не лише медіа, а ще ЗМІ та ЗМК.

На думку С. Квіта, з погляду історії засобів масової комунікації, при спробах класифікації медіа з метою їх глибшого розуміння треба враховувати чотири головні елементи. По-перше, це технологія. По-друге – політична, соціальна, економічна і культурна ситуація суспільства. По-третє – види діяльності, функції та потреби. По-четверте – люди, особливо організовані в групи, класи та за інтересами².

Одним із найважливіших критеріїв для класифікації ЗМІ, на думку О. Каплій, є форма подання друкованої, аудіовізуальної інформації чи інформації з мережі Інтернет. Відповідно до такого підходу і згідно з чинним українським законодавством учений виокремив *друковані, аудіовізуальні та електронні ЗМІ*³.

Засоби масової інформації поділяють також за формою власності (державні, приватні, корпоративні); за стилем (серйозні, бульварні або масові, жовті або скандальні); за жанрами (суспільно-політичні, галузеві, рекламні), за цільовою аудиторією (дитячі, дорослі, зарубіжні), за періодичністю (щоденні, щотижневі, щомісячні).

Зрозуміло, що існують також інші критерії для класифікації. Проте всі вони є відносними. Важливо, щоб самі медіа відповідали критеріям об'єктивності, відповідальності, поваги до універсальних цінностей,

²Квіт С. Масові комунікації : Підручник [Електронний ресурс] / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – С. 14. – Режим доступу : http://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2011/04/mass_communications_2008.pdf

³Каплій О. В. Класифікація засобів масової інформації : конституційно-правові питання [Електронний ресурс] / О. В. Каплій // Актуальні питання політики. – 2013. – Вип. 50. – С. 38. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/appol_2013_50_5.pdf.

суспільних та національних інтересів, не допускали розпалювання ворожнечі, ненависті, насильства, дискримінації та воєн. Необхідно, щоб вони сприяли встановленню миру й поширенню добра.

Функції медіа

Від часу виникнення медіа виконують важливі функції в суспільстві. Учені (Я. Гайда, М. Назаров, Н. Шеременко та ін.) класифікують не лише самі медіа, а й їх функції, зважаючи на багатогранність ролей у громадянському суспільстві, освіті, враховуючи рівні соціуму та індивіда.

Науковці виокремлюють передусім *інформаційну, науково-освітню (освітньо-культуротворчу), рекреативну (розважальну), критики й контролю, комунікативну функції*.

Інформаційна функція медіа полягає в обміні інформацією. З одного боку, ідеться про інформування людей про події та умови життя в суспільстві та у світі, з іншого – про пошук інформації споживачами. Базуючись саме на інформаційній функції, ЗМІ здатні виконувати функцію управління суспільною увагою. В Інтернеті цей процес має свою специфіку, оскільки користувачі отримують інформацію несинхронно, на відміну від газет, радіо- та телевізійних передач, які забезпечують споживачам регулярність, сталий час виходу в ефір.

Інформаційна функція медіа також передбачає інформаційне забезпечення інноваційних процесів.

Рекреативна (розважальна) функція полягає у створенні можливостей для відпочинку та розваг, зниженні соціальної напруги. Вона не є основною, проте вагомою. Серіали, інтерв'ю з відомими людьми, телетурніри, ігри, музичні програми, журнали з плітками – ця та інша продукція допомагають глядачам і читачам проводити вільний час весело й цікаво.

Мас-медіа, сприяючи організації дозвілля, водночас можуть виконувати *лікувальну функцію*, оскільки їх програми володіють неабияким лікувальним потенціалом. Ідеться про сміхотерапію. Чимало телевізійних програм, радіопередач, театральних постановок тощо мають гумористичний характер. Їх рекомендують для перегляду людям, які перебувають у депресії. Гумористичні програми можуть виявитися ефективнішим засобом у лікуванні депресивних станів, ніж фармакологічні впливи. Відомо здавна, що сміх продовжує життя. Фізіологічною основою для поліпшення фізичного стану організму завдяки гумору є покращення кровообігу (під час веселощів посилюється

приплив крові, виробляється гормон щастя й радості, формується стресостійкість імунної системи). Сміхотерапія через перегляд гумористичних програм сприяє покращенню зовнішнього вигляду людини (під час сміху працюють майже 80% м'язів обличчя, що тонізує відповідні м'язи, дає змогу зберігати гарний колір шкіри), а це вже важливий крок на шляху до успіху.

Цілком можливо, що під час сміху відбувається очищення духу. Саме так стверджував давньогрецький філософ Аристотель, обґрунтовуючи вчення про душу. Він висунув ідею катарсису – очищення духу під впливом страху, сміху, співчуття. Ці емоції людина отримує під час дозвілля разом із мас-медіа.

Отже, з одного боку, мас-медіа сприяють відпочинку людини, гармонізації її внутрішнього світу, а з іншого – саме завдяки таким людям, які подолали власні перешкоди з допомогою ЗМІ, відбувається розвиток медіа, своєрідна реклама телекомунікаційних послуг, релаксаційних програм.

Часто розважальна функція мас-медіа доповнюється освітньо-культуротворчою. Усе залежить від учасників програм, етикету спілкування, змісту поставлених запитань користувачами. Такі розмови можуть здійснюватися для розваги, але водночас мати сильний пізнавальний ефект, ціннісне значення.

Освітньо-культуротворча (науково-освітня) функція ЗМІ передбачає просвітництво, задоволення освітніх, культурних та духовних інтересів широких верств населення, що дає змогу громадянам адекватно оцінювати і впорядковувати відомості, отримані з різних джерел, і правильно орієнтуватися в складному і суперечливому потоці інформації. Мас-медіа сприяють поширенню знань серед населення про світ за межами власної країни та навпаки популяризують країну у світі⁴.

Функція критики й контролю. Медіа стоять на сторожі суспільного порядку, контролюючи його дотримання, адже мають сильний вплив на громадську думку, висвітлюючи дії представників влади, оприлюднюючи факти ганебної поведінки публічних осіб.

Впливаючи на суспільну свідомість, управляючи нею, мас-медіа відіграють *політичну (владну) функцію*. Це одна функцій, обґрунтованих

⁴Шеременко Н. М. Соціальні функції українських мас-медіа : Політологічний дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.staionline.org.ua/politologiya/30-politika/1458-socialni-funkci%D1%97-ukra%D1%97nskix-mas-media-politologichnij-diskurs.html>

порівняно недавно, що полягає у формуванні, функціонуванні та еволюції суспільної свідомості.

Учені зауважили, що в період глобальних суспільних змін значно активізуються ЗМІ. У час, коли політичні процеси призвели до розпаду Радянського Союзу та утворення на її теренах незалежних держав, спостерігалася надзвичайна інформаційна активність, бо саме медіа з притаманними їм засобами активно вирішували завдання суспільної перебудови. Можемо стверджувати, що ЗМІ не просто проникають у політичну сферу, але й перетворюються в один із найважливіших чинників політичного процесу⁵.

Комунікативна функція полягає в налагодженні контактів між людьми, допомозі в їхньому спілкуванні. В організації ефективної комунікації щораз більшу роль відіграє мережа Інтернет. Її визначальною ознакою є інтерактивність, яку розглядають у трьох аспектах: люди і документи; люди і технологія; люди і люди.

Варто вказати на одну з найважливіших функцій мас-медіа, яка незаслужено забута в навчальних книгах і статтях науковців, – *благодійницьку*. Ідеться не лише про повідомлення допомогти матеріально хворим дітям і дорослим, пораненим під час бойових дій воїнам, інвалідам. Засоби масової інформації часто допомагають власними коштами, організують зустрічі інвалідів із зірками, шукають фахівців, здатних лікувати складні захворювання; пропагують досвід благодійників і тим самим реалізують освітньо-виховну функцію, формують милосердя і людяність.

Науковці виділяють також функції соціалізації, світоглядну, креативну, пропагандистську тощо. Заслужують на увагу виокремлені В. Івановим корекційна, соціальна, психологічна, естетична, етична, практико орієнтована функції медіаосвіти⁶.

Необхідно зазначити, що жодна з перерахованих функцій не є автономною. Інформаційна функція, як і рекреативна, пов'язана з освітньо-культуротворчою, а благодійницька – з комунікативною, оскільки шляхом комунікації можна допомагати тим людям, які потребують підтримки. Політична функція передбачає здійснення контролю. На сучасному етапі відбувається конвергенція функцій медіа.

⁵Демченко С. В. Медіаполітична система в сучасній Україні (інтегрована комунікаційна модель) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політичних наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / С. В. Демченко. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 9.

⁶Іванов В. Медіаосвіта та медіаграмотність : визначення термінів / Іванов В. В., Шкоба О. Я. // Інформаційне суспільство. – 2012. – Вип. 16. Липень – грудень. – С. 45.

Основою для цього процесу є конвергенція самих медіа, яка в майбутньому буде лише посилюватися. Наприклад, уже зараз телекомунікаційні компанії пропонують послуги Інтернет-зв'язку. Учені прогнозують, що в майбутньому великі телекомпанії об'єднуюватимуться з журналами для створення популярних сайтів тощо. Зараз ця робота знаходиться в зародковому стані, але в перспективі така тенденція буде посилюватися.

Однією з причин розходжень учених щодо тлумачення термінів у галузі мас-медіа, створення підходів до класифікації та функцій ЗМІ, обґрунтування соціальних ролей медіа є тривала історія їх розвитку.

Історія вивчення масових комунікацій

Історичні аспекти дослідження мас-медіа за кордоном

Зважаючи на помітну роль у суспільстві загалом та в освітній галузі зокрема, медіа вже давно стали об'єктом наукових досліджень. Щоправда, є декілька версій історії їх вивчення.

Зокрема, І. Веселко вважає, що вперше над необхідністю дослідження медіа задумався канадський вчений М. Г. Маклюен («Розуміння медіа: Зовнішні розширення людини» (1964)). Результатом його напрацювань стала книга «Закони медіа», яка вийшла вже після його смерті. Характерно те, що М. Г. Маклюен розглядав медіа не лише як засоби та канали передачі інформації, а в більш широкому значенні – як посередник (медіа/медіум) між людиною-суб'єктом і певним об'єктом сприйняття або іншої діяльності. Отже, медіа розширюють властивості людини, але при цьому виникає проблема їх правильного й ефективного використання⁷.

С. Квіт вважає, що історія вивчення масових комунікацій розпочалася значно раніше і пов'язана зі стурбованістю суспільства медійними впливами: «Перша реакція – цензура. Відразу після винайдення друкарства владні еліти європейських країн почали запроваджувати цензурні заборони, намагаючись не допускати публікацію опозиційних матеріалів. У той же час католицька церква вносить до «Індексу

⁷Виселко І. В. Медіапростір як соціокультурне явище: теоретичні розвідки та практичні наслідки [Електронний ресурс] / І. В. Виселко // Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – № 1. – Вип. 1. – С. 42. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/KPI_fpp_011_1_8.pdf

заборонених книг» порнографію та окультні видання»⁸. Згодом медіавпливи набували дедалі більшої сили та різноманіття. Українські глядачі пам'ятають вплив мас-медіа на громадську думку (роль історичних публікацій у відродженні національної самосвідомості українців наприкінці 1980-х років); масову паніку як реакцію на медійні повідомлення (тотальне розкупування хлібних продуктів, що відбувалося протягом кількох годин у всьому СРСР після телевізійних заяв радянських чиновників під час «перебудови»); навіювання аудиторії через медіа (скандально-популярні телесеанси «масового лікування» А. Кашпіровського та А. Чумака)⁹.

Початком історії системного вивчення медійних впливів є запровадження у ХХ ст. у найбільших університетах США магістерських науково-дослідних програм із вивчення масової комунікації. Саме з того часу нова дисципліна почала швидко розвиватися й диференціюватися.

Перші дослідження щодо впливу мас-медіа на суспільний порядок з'явилися під час Першої світової війни у зв'язку загрозами, зумовленими ворожою пропагандою та рекламою в повоєнні роки. Владу медіа над аудиторією порівнювали з кулями чи наркотиками, що зумовило відповідні назви теорії «шприца» або «кулі», яка пояснювала впливи ЗМК. Проблема загрозової ролі мас-медіа розглядалася в працях В. Ліппмана «Громадська думка» (1922) та Г. Лассвелла «Методи пропаганди у світовій війні» (1927). Теорія «кулі» зберігала актуальність до кінця Великої Депресії.

У 1937 р. було створено Інститут аналізу пропаганди. Багато хто боявся, що той же А. Гітлер може домогтися впливів у США через власну пропаганду в американських медіа¹⁰.

Отже, стало зрозумілим, що мас-медіа можуть стати потужною зброєю у вирішенні політичних конфліктів, а інформаційна війна – ефективнішою за військові дії з допомогою новітньої зброї.

Водночас із дослідженнями щодо сильного медійного впливу на розвиток суспільства з'явилися праці, у яких науковці доводили, що ЗМК не всесильні. Такий висновок було зроблено під час виборчої президентської кампанії 1940 р. П. Лазарсфельд, Б. Берельсон й Г. Годе вивчали чинники, що визначали точку зору виборців у дільниці Ері, штат

⁸Квіт С. Масові комунікації : Підручник [Електронний ресурс] / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – С. 34. – Режим доступу : http://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2011/04/mass_communications_2008.pdf

⁹Там само.

¹⁰Там само. – С. 35.

Огайо. Вони з'ясували, що міжособистісні контакти впливали на вибір електорату набагато сильніше, ніж медіа. Інформація, яку спочатку оприлюднювали ЗМК, потім через впливових громадян, т. зв. лідерів громадської думки, передавалася іншим людям. Цей процес було названо двоступеневим потоком комунікації. У 1960 р. вийшла монографія Дж. Клаппера «Вплив масових комунікацій». Ця класична робота становить огляд кількох сотень наукових праць із проблем медійних впливів. Було зроблено висновок, що ЗМК мають обмежений вплив¹¹.

Книга М. Мак-Люена «Розуміння мас-медіа» стала наступним етапом розвитку історії вивчення ЗМК. Автор книги вважав, що вплив медіа визначається не змістом інформації, а засобом її подання.

Важливий висновок щодо отримання інформації зробили П. Тиченор, Г. Донаг'ю та К. Олієн у 70-х роках ХХ ст. На думку науковців, зі збільшенням притоку інформації в соціальну систему групи населення з вищим соціально-економічним статусом зазвичай одержують цю інформацію швидше, ніж групи з нижчим соціально-економічним статусом. Отже, розрив у знаннях між цими групами має тенденцію радше до збільшення, ніж до зменшення.

На сьогодні є велика кількість теорій, концепцій та гіпотез масових комунікацій: прагматизму, функціоналізму, загальної семантики, масового суспільства, атрибуції, використання і задоволення, дифузії інновацій, соціального навчання тощо. У них домінують виховні, креативні підходи до використання можливостей ЗМІ.

Заслуговує на увагу теорія медійної грамотності (Theory of Media Literacy). Відповідно до неї аудиторія, здобувши спеціальні знання, може навчитися спротиву нездоровій залежності від медіа та мати власний погляд на медійні повідомлення.

Вивчення мас-медіа в Україні

Проблема мас-медіа в Україні набула особливої актуальності у зв'язку з інформаційними війнами. Наслідки діяльності ЗМІ виявилися катастрофічними для українського народу. Тому й виник інтерес до історії їх вивчення задля виявлення технологій руйнівного впливу та з'ясування перспектив реформування медійної галузі, правильного використання медіа у сфері освіти.

¹¹Квіт С. Масові комунікації : Підручник [Електронний ресурс] / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – С. 35. – Режим доступу : http://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2011/04/mass_communications_2008.pdf

Після розпаду Радянського Союзу й утворення незалежної держави почала формуватися наукова школа з вивчення масових комунікацій, але її розквіт відбувся у кінці ХХ – на початку ХХІ століття. У 2000 р. уперше в історії української освіти розпочалося викладання курсу «Теорія масової комунікації» в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У 2002 р. у цьому закладі була створена перша кафедра теорії масової комунікації. Біля витоків української наукової школи з вивчення ЗМК стояли О. Зернецька, В. Іванов, С. Квіт, В. Лизанчук, В. Різун тощо. Їх праці присвячені ґрунтовному всебічному аналізу масових комунікацій на основі актуалізації зарубіжного та українського досвіду.

У розвиток науки про мас-медіа вагомим є внесок учених наукової школи Інституту журналістики Національного університету імені Тараса Шевченка, які уточнили понятійно-термінологічний апарат у галузі мас-медіа, створили концептуальну модель масової комунікації. Зокрема, з'ясовано, що учасники спілкування називаються комунікаторами. Мовці або ті, хто ініціює спілкування, є комунікантами, за аналогією до слова «адресанти». Учасників спілкування, на яких спрямовано комунікацію, називають комунікатами, за аналогією до слова «адресати». Слова «комунікація» і «спілкування» є абсолютними синонімами¹².

Науковці застерігають читачів від сліпої довіри до ЗМК, але й водночас від надмірної обережності: *«Сліпа довіра – ворог особистості. Успіх масової комунікації тримається на довірі комунікатів до комунікантів. Право комунікантів – викликати до себе довіру. Право комунікатів – брати під сумнів почуте, побачене, прочитане. В усьому має бути міра як вищий суддя у справах людських. Людина повинна виховувати в собі критичне ставлення до всього, але не перетворюватися в критикана, циніка, Хому з невірив, бо не слід боятися наслідування, зараження, якщо щось відповідає вашій точці зору, вашим принципам і вашому сумлінню. Треба боятися зради самому собі та омани»*¹³.

Очевидно, що ця ідея професора В. Різун може стати настановою для всіх учасників виховного процесу загальноосвітніх шкіл, але не лише в контексті формування медіаграмотності сучасної молоді, а й у здійсненні виховних впливів у духовно-моральній сфері.

¹²Різун В. В. Теорія масової комунікації : підручник для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» [Електронний ресурс] / В. В. Різун. – К. : Видавничий центр “Просвіта”, 2008. – С. 200. – Режим доступу : http://journalib.univ.kiev.ua/Teoriya_mas_com.pdf

¹³Там само. – С. 206.

Заслуговує на увагу концептуальна модель масової комунікації, що покладена в основу теорії масової комунікації. У цій теорії спілкування розглядається як одновекторне, умовно-лінійне за своєю природою явище, а масова комунікація – не стільки як вплив на готові маси, скільки як процес неминучої масифікації людини (перетворення її у члена маси), коли вона вступає в контакт із медіа або професійними комунікантами, до яких у неї виникла довіра. Таким чином, ця теорія може мати назву теорії неминучої масифікації¹⁴.

Незважаючи на значні напрацювання українських журналістів, залишається невирішеною низка проблем, передусім гарантування особистої безпеки, адже за роки незалежності загинуло близько 65 журналістів; найбільш гучними стали вбивства В. Веремія, Г. Гонгадзе, В. Чорновола, П. Шеремета та інших. У 2014 р. загинуло аж 11 працівників ЗМІ. Кількість убитих журналістів може бути показником соціальних заворушень, переломного етапу історії. У час найбільших потрясінь влада намагається позбутися тих, хто несе правду.

Медіа здійснюють суттєвий вплив (як позитивний, так і негативний) на навчання й виховання учнів у школі. Історія вивчення впливу ЗМІ на ефективність навчально-виховного процесу бере свій початок у минулому столітті.

На негативні наслідки перегляду дітьми кінопродукції звертали увагу українські педагоги Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський тощо. Водночас із середини минулого століття медійні засоби ефективно використовувалися в навчальній діяльності. Спеціально створені для навчання фільми давали можливість проникнути вглиб процесів, які спостерігати в дійсності неможливо (поділ клітини тощо).

Зважаючи на вагомий вплив медіа на молоде покоління і його роль у зміцненні держави, на часі є створення комплексної праці «Медіа в освіті».

Вплив ЗМІ на розвиток дитини, зокрема на моральне становлення школярів, відображено в численних працях українських учених, зокрема В. Лизанчука, О. Невмержицької, Д. Попової, Т. Поясок, В. Скотного, Н. Темех, М. Фіцули, Л. Чорної, С. Шандрюк, П. Щербаня тощо. Проте результати наукових розвідок учених ще не узагальнені в системному методичному виданні для вчителів загальноосвітніх шкіл.

¹⁴Різун В. В. Теорія масової комунікації : підручник для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» [Електронний ресурс] / В. В. Різун. – К. : Видавничий центр “Просвіта”, 2008. – С. 206. – Режим доступу : http://journalib.univ.kiev.ua/Teoriya_mas_com.pdf

Актуальним завданням залишається поширення національно-патріотичних цінностей серед учнівської молоді, створення новітніх технологій протистояння маніпуляціям.

В Україні сьогодні відбувається процес реформування медійної галузі, одна з причин якого – інформаційна війна, що стала чинником розгортання військових дій на Сході України. ЗМІ відводиться вагома роль у досягненні миру в країні, зміцненні її обороноздатності, а ще – піднесенні рівня життя народу, знищенні корупційної системи, духовному й моральному відродженні нації, що стане найкращим способом протидії ворожому вторгненню.

Очевидно, реформування сучасних медіа вплине на освітні процеси загальноосвітньої школи.

Медіа як виховне середовище сучасної людини

Види й специфіка впливу мас-медіа і чинники, які обумовлюють їх ефективність

Під впливом мас-медіа змінилися звичні уявлення про час і простір, а також про процес комунікації. Легкість, доступність, швидкість отримання інформації гарантує людині орієнтацію в сучасному світі, зумовлює зміни в тлумаченні й ставленні до звичних цінностей, людських стосунків, звичаїв, а це, у свою чергу, сприяє поглибленню акселерації, перегляду поглядів щодо змісту, форм, методів навчання й виховання дітей, проведення освітніх реформ. Мас-медіа стали своєрідним виховним ресурсом – джерелом різноманітних відомостей, а також чинником впливу на розвиток зацікавлень і формування переконань.

Виникнення інформаційного суспільства та його поступова трансформація у суспільство знань зумовили появу багатьох нових понять, серед яких вплив. Що ж таке вплив мас-медіа?

Під впливом розуміють довготривалий процес, який проявляється у важко фіксованих змінах щодо морально-етичних переконань, поглядів, оцінок.

Виокремлюють три види впливу: безпосередній, кумулятивний і підсвідомий.

Безпосередній вплив – це швидке передавання інформації споживачеві, її блискавична трансформація й перенесення на емоції та інтелект людини. Такий вплив зазвичай здійснюється через фільми й телевізійні програми.

Кумулятивний вплив стає можливим через нагромадження, посилення ефектів від отриманої інформації. Саме слово «кумуляція» означає нагромадження, концентрація, накопичення. Кумулятивний вплив здійснюється так, як відбувається прокопування. Майже непомітний вплив незначної інформації згодом підсилюється, додається до попередньої інформації, переглянутих телевізійних програм. Це спричинює виразні зміни в психіці споживача. Кумулятивний вплив здійснюється, зокрема, через циклічні програми подібного змісту.

Близьким до кумулятивного є підсвідомий вплив. Він спочатку неусвідомлений. Наприклад, глядач, починаючи перегляд певної програми, може спочатку відкинути переконання, представлені на екрані, через невідповідність контексту, у якому здійснюється показ. Проте через певний час опір минає, тому що обставини, що супроводжували показ, забулися, а переконання головного героя і надалі впливають на життєві пріоритети глядача.

Є ще четвертий вид впливу – зовнішній. Він ґрунтується на прагненні до наслідування зразків поведінки, представлених у мас-медіа. Особливо привабливі фільми чи телевізійні програми показують те, що подобається людям, що відповідає їх сутності, прагненням, і те, чого вони хочуть навчитися й відтворити у своєму житті.

Дослідження показали, що найефективнішою є безпосередня комунікація, а далі – Інтернет, телебачення, радіо та преса. Результати наукових розвідок засвідчують, що зміст програми, який передається одним каналом, засвоюється краще, ніж ретрансляція іншим. Йдеться про пристосування певних каналів до відповідного змісту програм. Дієвість впливу підсилюється за допомогою використання різних ресурсів (наприклад, фільм, пов'язаний із лекцією).

Передавання інформації зазвичай розглядається в аспекті змісту і форми. Істотними ознаками з огляду на дієвість впливу є повторення, кількість порушених тем, черговість і спосіб презентації (діалог, монолог, документальні матеріали), а також технічні процедури (монтаж, розстановка камери). Виявляється, що повідомлення, яке є «сухою» інформацією, впливають менш ефективно, ніж висловлена думка про них. У ситуації, коли комунікація має на меті зміну думки аудиторії, застосовується, зокрема, прийом «розпорошення уваги». Йдеться про маніпулювання формально-технічними ефектами. Наприклад, при збереженні чіткості повідомлення увагу споживачів розпорошують, щоб вони не мали можливості наводити контраргументи.

Необхідно зазначити, що здійснення впливу, його ефекти залежать і від способу передачі інформації, і від рис споживача. Доведено, що переживання, які виникають під впливом контакту з мас-медіа, обумовлені індивідуальними особливостями споживачів (риси характеру, уява, рівень вразливості, досвід), а також тим, як відбувається передавання інформації (специфіка матеріалу і місця, у якому відбувається контакт). Так, наприклад, кінотеатр із темним залом, наповненим чужими людьми, створює кращий ефект, ніж телебачення. Науковці, зокрема Я. Гайда, припускають, що найсильніший виховний вплив мають фільми, продемонстровані в кінотеатрі, слабший – побачені з екрана телевізора, а найслабшим ефектом володіють радіопередачі. Однак це не завжди так. Вплив програм телебачення на одержувачів може бути сильніший, ніж фільмів, продемонстрованих у кінотеатрах, і головне він є більш довготривалим з огляду на частіший перегляд особливо циклічних програм, які багато разів повторюють подібний зміст.

Усі дослідники одностайні в тому, що інтенсивність впливу і його вид залежать від індивідуальних рис споживачів та інших опосередкованих чинників. Частий показ насильства може зумовити викривлене сприйняття реальності. Скажімо, глядач може дійти висновку, що подібні дії можна чинити в суспільстві, у якому він живе, а отже, є підстави для тривоги й страху, зникнення почуття безпеки. В окремої категорії підлітків, які схильні до жорстоких дій, під впливом перегляду сцен насильства виникають прагнення до агресивної поведінки.

Взагалі, споживач є предметом найчисленніших досліджень, оскільки сфери впливу ЗМІ на нього дуже різноманітні. Мас-медіа впливають на його *поведінку* (на прийняття рішень, на виникнення асоціального, агресивного способу життя); на *рівень знань* (ступінь поінформованості, сферу знань, рівень комунікативних компетенцій); на *переконання* (оцінка інших людей); на *стан організму* (погіршення зору, слуху, недостатня рухливість).

Традиційно під час підготовки програм беруться до уваги такі риси споживача, як здатність сприймання, інтелігентність, темперамент, самооцінка, вміння концентрації, рівень запам'ятовування тощо, а також те, що його думка залежить від групи, до якої він належить. Безперечно, враховується селективність у сприйманні інформації, яка обумовлена як рисами споживача, так і суспільними чинниками. Згідно з теорією згоди особистість намагається уникати поглядів, що суперечать прийнятим у суспільстві. Селективність відбору пояснюється також новішою теорією

активації, яку ще називають теорією різномірності. Відповідно до неї в особистості, коли вона переступила оптимальний рівень, можуть виникнути оборонні бар'єри. І тоді вона намагається відкинути ризикову інформацію чи уникнути можливості її отримання. Навпаки, коли збудження впаде нижче оптимального рівня, тоді людина починає шукати нову інформацію або незгодних із тими поглядами, які домінують.

У контексті дієвості впливу ЗМК важлива роль відводиться часу. Найбільшій популярності набув ефект присипання, коли одержувач за певний період схвалює суть повідомлення, подію більшою мірою, ніж під час отримання. Висунуто гіпотезу, що з плином часу зменшується роль вірогідного джерела: його дія є хоча й ефективною, проте короткочасною.

Отже, на ефективність впливу, окрім рис споживача, впливає велика кількість взаємопов'язаних чинників, що можуть зміцнювати або значно обмежувати вплив, а інколи навіть ліквідувати його дієвість. Вивчивши цю проблему, науковці обґрунтували такі ідеї:

1. Засоби масової комунікації не є єдиним чинником, що зумовлює зміни в поглядах, поведінці споживачів, але, функціонуючи в комплексі з іншими чинниками, здійснює певний вплив як посередник.

2. Масова комунікація є однією з детермінант, а не головною вирішальною причиною в процесі формування уподобань та переконань.

3. Масова комунікація може сприяти зміні переконань, уподобань, якщо:

а) немає іншого сильного втручання;

б) більшість чинників, що діють, впливають на зміну в одному напрямку.

4. У деяких другорядних для особистості ситуаціях ЗМК можуть зумовити безпосередні наслідки

5. Ефективність впливу залежить від багатьох чинників, наприклад: як здійснюється передавання інформації, у якому середовищі, яке джерело інформації, громадська думка.

Таким чином, вплив на отримання інформації через мас-медіа здійснює величезна кількість чинників. Проте не лише їх необхідно брати до уваги в процесі формування медіаграмотності молоді. Треба ще враховувати рейтинг певних ЗМІ, а також цінності, що вони виховують у споживача.

Сприймання дітьми інформаційних впливів

Способи впливу ЗМІ на дітей і молодь є актуальною проблемою і предметом численних найрізноманітніших досліджень. Залежно від методологічних засад, теорії впливу, що вибрана за основу, результати наукових розвідок значно відрізняються.

У дослідженнях учених щодо соціально цінного впливу ЗМІ підтверджується ефективність навчання й виховання «з екрана». Через відповідно дібраний зміст діти можуть засвоювати суспільно прийнятні зразки поведінки, розвивати зацікавлення й формувати переконання. Особливо ефективним є кумулятивний вплив. Окремі серіали можуть позитивно впливати на усунення шкідливих проявів поведінки – сприяти подоланню егоцентризму, виховувати доброзичливість у ставленні до людей і в цілому прискорювати соціальний розвиток дітей. Для виконання такої важливої місії ЗМК мають здійснювати ґрунтовну підготовку, зокрема акцентувати увагу на визначенні й реалізації виховних і навчальних цілей програм для дітей, зробити такі передачі доступними для школярів і враховувати учнівські інтереси.

В Україні багато телевізійних передач, які розвивають пізнавальні здібності дітей. На вітчизняних телевізійних каналах транслюється понад 300 дитячих розважально-пізнавальних програм [інформація станом на 2013 р.]. За рубриками вони поділяються на: світоглядно-пізнавальні («Хочу все знати», «Коли мені було шість», «Іванове дитинство»); пізнавально-змагальні («Конкурс від Пізнайка», «Ой, як цікаво!», «Пропоную гру»); зорієнтовані на вибір майбутньої професії («Капітани власної долі»); про малу батьківщину та рідну природу («Місто», «Садиба», «Маленькі шедеври», «Лапи. Вушка. Хвостик»). Чимало телевізійних передач («Пригоди тіточки Сови») виконують декілька функцій: прилучають до знань, виховують культуру поведінки, формують навички безпеки життєдіяльності¹⁵.

Дослідження асоціального спрямування програм ЗМІ концентруються навколо проблем розвитку агресії, насильства, жорстокості. Окремі науковці приписують таким сценам *ефект очищення*: хлопці, які переглянули їх на телебаченні, поводяться менш агресивно, ніж хлопці, які таких сцен не бачили. Проте ці висновки не були підтверджені в реальному житті. Натомість результати досліджень засвідчують, що діти

¹⁵Зайцева А. В. Дитячі розважально-пізнавальні телепередачі [Електронний ресурс] / Анастасія Володимирівна Зайцева. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/dakk/013_127.pdf

навчаються і виховуються, споглядаючи передачі з екрану. Експериментами з лялькою, до якої проявлялося жорстоке ставлення, було доведено, що діти, які споглядали агресивні дії, пізніше поводитися суворіше зі своїми ляльками. Зафіксовано дію телебачення на спосіб прояву агресії і посилення схильності до агресивної поведінки під впливом фрустрації.

Ще одним негативним наслідком переглядів сцен насильства є розвиток страху в дітей. Виявляється, його рівень залежить від використаного в телевізійній програмі знаряддя насильства. Найбільшого страху зазнають діти, побачивши на екрані ніж, сокиру, середній рівень страху розвивається, якщо використовують меч, шаблі, а найнижчий – вогнепальну зброю. А ось вестерни й сенсаційно-кримінальна продукція не збуджують страху, оскільки юні глядачі знають наперед про щасливе закінчення (happy end). Діти вразливі до агресивних висловлювань (крику) навіть більше, ніж до агресивних дій, причому задокументовані й реальні акти насильства не збуджують такий страх, як художні фільми.

Отже, основними наслідками перегляду сцен насильства на розвиток особистості є такі: імітація, яка збільшує частоту насильницьких дій у реальному житті; агресія – формування особистісних рис глядача, схильного до жорсткості; залякування – відчуття страху і зростання тривожних станів, які пригнічують розвиток особистості тощо.

Зв'язок між переглядом насильницьких сцен і формуванням агресивної поведінки особливо простежується в дітей молодшого шкільного віку, а в підлітків він посилюється тоді, коли насильство поєднується з еротикою. Ця закономірність виявляється також під впливом відео-, комп'ютерних ігор та ігор на мобільних телефонах, де є прояви жорстокості.

Небезпека низьковартісної кінопродукції полягає не тільки в тому, що вона негативно впливає на окремих дітей, розвиваючи їх шкідливі схильності. У суспільстві відбувається трансформація виховних цінностей. На небезпеку нівелювання людяності й поширення агресії звертають увагу українські письменники, б'ючи на сполох у власних творах.

Зокрема, Ліна Костенко в романі «Записки українського самашедшого» з тривогою про майбутнє нації (а можливо, й цивілізації) зазначає: «Нас підхопило якимсь грязьовим потоком, і несе, і не дає стати собою...».

«...Бандитські серіали нашого телебачення плавно переходять у нашу дійсність. Відбувається якесь перетікання ідей, фабул, сюжетів.

Тільки й чуєш: там убив, там зарізав, там знайшли розчленоване тіло... Деякі фільми вже просто, як інструктаж. Як пограбувати банк. Як зробити вибухівку...

Діти в цих еманациях звірства перестають бути дітьми»¹⁶.

Необхідно зазначити, поширення агресії відбувається за принципом «замкнутого круга»: ЗМІ, демонструючи насильство, сприяють його розвитку в дітей. Водночас передусім діти зі схильністю до жорстокості якраз дивляться фільми жахів. Таким чином, створюється попит на нову продукцію, перегляд якої є небезпечним для молодого покоління.

Учені дослідили зв'язок між рівнем агресивності глядача і його вподобаннями: чим вищий рівень агресивності підлітка, тим більше прагнення до перегляду сцен жорстокості й насильства на екрані. Часто девіантна поведінка зумовлена психічними розладами, які проявляються у невмінні будувати стосунки з оточенням. Агресією, насильством такі діти компенсують нестачу відчуття безпеки й визнання в колективі.

На основі врахування зв'язків між переглядом насильницьких сцен і агресивною поведінкою доцільно здійснювати профілактичну роботу в школі. Агресію 12-річних підлітків можна попередити, зауваживши схильність до неї у 9-річних дітей, що захоплюються переглядами насильницьких сцен.

Програми, у яких демонструються прояви жорстокості, загрожують розвитку передусім дітей із девіантною поведінкою. Учні, що дотримуються в житті загальноприйнятих моральних цінностей, володіють свого роду імунітетом до таких дій. Зате сцени насильства стимулюють школярів, непристосованих до життя в суспільстві, наслідувати дії невротиків, психопатів.

Програми з насильницькими діями справляють більший вплив на дівчат, ніж на хлопців, оскільки представниці жіночої статі є емоційно вразливішими. Проте дівчата володіють меншою здатністю, ніж хлопці, зберігати імунітет на вплив фільмів із проявами агресії.

Сприймання молоддю фільмів з актами насильства залежить також від соціально-економічного становища родини. Благополучна сім'я є одним із чинників стійкості проти негативних впливів кінопродукції. Чим вищий рівень освіченості глядача, тим менше йому до вподоби низькоартісна кінопродукція, зокрема фільми жахів.

¹⁶Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА, 2011. – С. 284-285.

Поширення насильства й жорстокості через мас-медіа – це не єдина загроза для виховання дітей. Іншими небезпеками є втрата сенсу життя (чимало молодих людей скоюють самогубства, довідавшись, як це зробити, саме через Інтернет); гонитва за матеріальними цінностями, що ототожнюються з життєвим успіхом, відсуваючи на другорядну позицію милосердя, гуманізм, людяність; пропагування ранніх статевих зв'язків. У цьому контексті Ліна Костенко пише: «Сурмлять фари секс-революції. Продукується порно і еротичні шоу...». Пропагується «...диктат грошових мішків... На цьому постане література нового часу. На цьому розквітне шоу-бізнес. На цьому нові покоління втрачатимуть сенс життя»¹⁷. «Людської якості тепер вже не треба. Не треба совісті, гідності, не треба освіти. Це вже не бренд. Потрібні гроші. Потрібен імідж і рейтинг...»¹⁸.

Зростання кількості програм такого спрямування, що йде в розріз із суспільними очікуваннями; загроза втрати вічних цінностей; зниження вразливості до людської кривди непокоять педагогів, які прагнуть навчити школярів критично мислити, відповідально ставитися до своїх вчинків.

Українська еліта (письменники, громадські діячі, педагоги) не лише осуджує ганебні явища життя, які поширюються через ЗМК, а й пропонує шляхи духовного й морального очищення. Це передусім естетичне виховання. Учені доводять, що перебування на природі знижує рівень тривожності, напруженості. Позитивно діє на молоду людину створення й споглядання творів мистецтва. Але найважливіше, щоб людина плекала внутрішню красу, дбала про красу власних вчинків. У контексті взаємозв'язку морального й естетичного виховання набувають особливої актуальності ідеї українського класика педагогіки А. Макаренка, який великого значення надавав красі праці, естетичній цінності навчання, естетиці благородних вчинків: «Прагнення до краси, що природно закладене в кожній людині, є найкращим важелем, яким можна повернути людину до культури... Краса – наймогутніший магніт. І приваблює не лише красиве обличчя чи фігура людини, але й красивий вчинок, красивий спектакль, красивий концерт, вишивка...»¹⁹.

¹⁷Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – С. 285.

¹⁸Там само. – С. 156.

¹⁹Макаренко А. С. С любовью и тревогой : Сб. / Сост., вступ. ст., прим. А. К. Романовского, А. Т. Губко / А. С. Макаренко. – К. : Изд-во УСХА, 1989. – С. 87-88.

Ставлення дитини до медіа: педагогічний аспект проблеми

З раннього віку телебачення стає для дитини буденністю. Давні легенди і перекази зараз замінені пригодами популярних героїв із серіалів, фільмів. Роками кожна казка, яку малюкам розповідали перед сном, розпочиналася словами: «За сімома горами, за сімома морями жив собі...». Зараз на казку про чудодійне дзеркало дитина реагує інакше: «А так, я знаю, ворожка має телевізор, використала Інтернет...». Казка втратила свою чарівність, принадність і зосередилася в технічному пристрої.

Зараз дитина мало не з народження заінтригована рухом і звуком, дивиться на образи на екрані, зокрема й сенсорному. Згодом, більше розуміючи, реагує сміхом, смутком, навіть плачем. Одні програми відкидає, на інші чекає з нетерпінням. Часом батьки через нестачу часу на гру з дитиною вмикають телевізор і залишають її у світі фікції або насильства, не замислюючись, які цінності несуть медіа. Зайняті роботою, кар'єрою, батьки не задумуються, чи цифрові технічні збагачують дітей, чи навпаки, формують нахили, притаманні для збоченців; коли діють позитивно, а коли негативно?

Популярні телевізійні програми здатні змінити звичний режим дня. Під час трансляції гучних спортивних матчів у великих містах порожніють вулиці. Можна сміливо стверджувати про появу медійної фази культурного життя суспільства.

Дослідники, що вивчають вплив телебачення на дітей, не дійшли одностайної думки щодо цього питання. Одні стверджують, що такий вплив є шкідливим, а інші вбачають позитивні наслідки (розвиває уподобання, навіть згуртовує родину).

Проте яку б концепцію не було прийнято, немає жодних сумнівів у тому, що необхідний селективний активний вибір передач для перегляду.

Можна стверджувати, що коли форма й зміст програми добре продумані, телебачення розвиває літературні інтереси, спонукає до активної участі в культурному житті, формує моральні переконання.

Проблеми вибору й відбору є особливо важливими. Батьки не завжди звертають увагу на рекомендації, щоб дитина не дивилася телевізор у темряві, оскільки це негативно впливає на органи зору, або щоб не зловживала фантастичними фільмами, адже це загрожує її безпеці. Часто батьки забувають, що дитина не повинна сидіти ближче, ніж на відстані 2,5 м від екрана.

Винятково важливою є селекція програм. Одне з виховних умінь – це розумно вибрати програми для перегляду дитиною. При цьому треба

брати до уваги, з одного боку, характер і зміст програми, з іншого – спосіб сприймання, вік дитини, її психічний розвиток.

Водночас нерідко діти дивляться програми, призначені виключно для дорослих: серіали, фільми, кримінальні драми. Чимало з побаченого діти не в стані зрозуміти. Окрім того, є велика загроза, що сцени насильства поступово зруйнують психіку дитини, спричинять фатальні зміни в особистості, яка ще не сформувалася. Школярі ні в якому разі не повинні дивитися програми, призначені лише для дорослих.

Результати наукових досліджень засвідчують, що дітям до 7 років не варто дивитися телевізор довше, ніж 15-20 хв. на день. Саме стільки тривають програми для наймолодших.

Надмірне сидіння перед телевізором чи комп'ютером не тільки спричинює відчуття втоми, погіршує стан здоров'я, а й обмежує час, який можна витратити на інші цікаві заняття, що негативно позначається на розвитку дитини. Йдеться про ігри на свіжому повітрі, живе спілкування з ровесниками, прогулянки на природі, фізичні вправи у спортивних секціях, працю на городі, читання книжок тощо.

У цьому контексті зберігають актуальність поради видатного класика педагогіки В.Сухомлинського: «Дитяча душа не може вмістити безліч захоплень. Якщо дитина захопилася кінофільмами, якщо вона не може жити без того, щоб тричі на тиждень не відвідувати кінотеатр і щодня не сидіти біля телевізора, переживаючи разом з батьками перипетії фільмів низької художньої цінності – в її духовному світі утверджується поведінка невимогливого споживача, здатного задовольнятися щоденною порцією дешевих розваг. Попередження такої поведінки – дуже складна і нелегка річ. Місія вчителя – боротися за дитячі захоплення, тільки в цьому – шлях до ідеального уявлення про людську красу. Захоплення книжкою в поєднанні з людяністю всього буття дитини має стояти на першому місці, – це осереддя високоморальної поведінки й багатого духовного життя дитини»²⁰.

Медійні програми варто включати в процес виховання, щоб вони були його важливою складовою. Для цього батьки повинні знати потреби і зацікавлення своєї дитини, вибирати корисні телевізійні передачі, стежити, чи відбуваються позитивні зміни в її розвитку. Якщо дитина виявляє зацікавлення природою, треба підібрати для перегляду такі програми, які б розвинули її інтерес до проблем рослинного чи тваринного світу.

²⁰Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. Вибрані твори в п'яти томах. – К. : Вид. «Радянська школа», 1976. – Т. 1. – С. 549.

З програм для дорослих можна дозволити переглядати винятково музичні, природничі фільми, а також програми про рідний край. Але завжди треба брати до уваги вразливість дитини, турбуватися, щоб перегляд програм збагачував учня, розвивати вміння критично сприймати інформацію.

Сформульовано такі критерії критичного сприймання телевізійних програм:

1. Здатність оцінки власної поведінки, пов'язаної з переглядом телевізійних програм.

2. Здатність поставити під сумнів побачений з екрану образ реального світу.

3. Пильність щодо змісту побаченого – можливість наводити аргументи, визнання їх першочерговості при прийнятті певних рішень.

4. Уміння наводити контраргументи і спостерігати наслідки побаченого на екрані у власному житті.

Ці критерії варто розглядати на спеціальних заняттях із батьками, адже телевізійні програми є чинником навчально-пізнавальної діяльності дітей. Батьки мали б виховувати в дитині активного глядача, що здатний розрізнити фікцію і реальність, знайомити з телевізійною продукцією, допомагати в школі створювати умови для телевізійної творчості.

Водночас необхідно зауважити, що телебачення втрачає свою магічну ауру. Його місце займає сучасна техніка з доступом до Інтернету.

Одна з найважливіших функцій ЗМІ – формувати переконання дітей через демонстрацію зразків поведінки й ідеалів. Книжки, радіо- і телепередачі, фільми викликають багато емоцій, які є основною умовою ефективного виховного впливу. Емоційні переживання спонукають до дії, вчинків. Твори, сприйняті байдуже, не викликають жодних бажань, ані позитивних, ані негативних реакцій. Водночас сильних емоційних впливів недостатньо для реалізації позитивних виховних функцій. Накопичені емоції мають бути спрямовані відповідним чином.

Спонукаючи до різноманітних переживань, медіа здійснюють непрямий вплив на виховання учнів, на формування їх поведінки. Особливо сильно діти хвилюються за долю героїв. Тому твори, у яких образ персонажа ясно окреслений, мають сильніший моральний вплив.

Молодь у період дозрівання відносно легко піддається різним навіюванням і тому із задоволенням наслідує героїв улюблених творів. Під впливом читання, фільмів і телепередач учні вчаться тонкощам людських стосунків, глибшому погляду на людину, співпереживанню людської біди. З фільмів, інших програм мас-медіа діти засвоюють звичаї,

поведінку групи ровесників. Вони наслідують улюблених героїв і в одязі, і в стилі поведінки, і в реакціях на прийнятті суспільні норми.

Іноді симпатія до персонажа перетворюється в любов до нього, що характерно для дітей, які стараються цілковито уподібнитися своєму ідеалу. Учні можуть настільки ототожнитися зі своїм героєм, що його успіхи вважають власними. Відбувається свого роду ідентифікація з героєм.

Вона буває двох видів: коли споживач зберігає відчуття своєї ідентичності і коли глядач входить в образ – переживання і відчуття героя стають його власними. Часто ідентифікацію супроводжує явище проєкції – проєктування власних відчуттів і мрій на героя.

Популярність телевізійних серіалів серед дітей і дорослих засвідчує велику суспільну потребу в позитивних персонажах – звичайних людях, схожих на багатьох із нас, але водночас незвичайних завдяки своїм вчинкам, у яких проявляється мужність, шляхетність, відвага, доброзичливість, патріотизм, доблесть, любов до ближнього, скромність, безкорисливість, самопожертва для інших тощо. Такі персонажі користуються великою популярністю. З ними ототожнюються передусім молодші діти. Старші сприймають тільки деякі риси, гідні наслідування. Хлопця – силу, відвагу, спритність, справедливість. Дівчата вибирають красу, делікатність, доброзичливість, відвагу. Молодші діти вибирають для наслідування героїв дитячих казок.

У формуванні моральних переконань учителі мають брати до уваги ідеали й зразки поведінки, що їх сприймають діти з мас-медіа. Однак до цього часу є проблемою створення таких образів у літературі, сучасних фільмах. Зараз у мас-медіа добре відображені історичні постаті як ідеал для наслідування.

Особливо актуальною проблемою є створення в літературі, кіно образів українців, що є успішними, заможними, високоморальними. Учителі відчують труднощі не тільки в поясненні процесів, що відбуваються нині в суспільстві, його духовно-моральному стані і які впливають на виховання дітей, а й у виборі ідеалів для наслідування молоддю.

В українській літературі недостатньо відображено образ українця як розумної, честолубної, успішної, багатой особистості. Майже відсутні твори, у яких заможні люди є милосердними, шляхетними, освіченими, що можуть стати прикладом для наслідування. Багатий чоловік – це зазвичай жорстока, брутальна, черства людина, неприваблива зовні. Такий образ багатія, безперечно, відповідає історичній реальності, проте в історії України були заможні люди зовсім іншого ґатунку, серед яких, зокрема,

представники династій українських підприємців Терещенків, Бродських, Симиренків, Яхненків та ін., релігійний діяч А. Шептицький, відзначилися доброчинністю родини Алчевських, Рильських тощо. Проте образи українців, що є гордістю нашого народу, нечасто відображені у вітчизняних творах.

Аналіз української літератури спонукає задуматися, чи не є її зміст одним із чинників зневіри молодого покоління в побудові незалежної сильної демократичної держави.

«...Українська література – це література заборонених і загиблих, розстріляних і зацькованих, вигнаних і забутих, через десятиліття згаданих, через півстоліття надрукованих... – з боєм зауважує Ліна Костенко. – ...Замість динамічних імпульсів, які б відповідали вже новому, державному, статусу нації, їй (Україні) був прищеплений комплекс меншовартості, провінційності, вторинності її мови й культури»²¹.

Педагоги у виховній роботі з дітьми спираються не тільки на позитивні образи, а все частіше висловлюються на користь показу негативних героїв (антигероїв), вчинки і риси яких викликають осуд, зневагу. Рефлексивне ставлення до героя такого типу може спонукати задуматися над власною поведінкою. Антигерой більше формує потребу прагнення до досконалості, самостійний розвиток переконань старших дітей і молоді.

Можна ризикнути й припустити, що якщо позитивний герой є зразком поведінки, то негативний спонукає до рефлексії над проблемами життям, особливо тоді, коли його показують у ситуаціях, що викликають глибокі переживання. Тому дітей треба вчити під час перегляду спостерігати, аналізувати, робити висновки.

Отже, продукція мас-медіа володіє неабияким виховним впливом. Проте для повного успіху виховання ще необхідна розмова на тему переглянутих програм батьків, учителів із учнями.

Отже, медіаосвіта є потрібною, а оскільки проблема формування медіаграмотності нова, то навчатися варто всім: учителям, батькам, учням, студентам педагогічних навчальних закладів.

²¹Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф [Електронний ресурс] /Ліна Костенко. – Режим доступу : <http://vkon.blog.net.ua/2013/07/12/lina-kostenko-ukrajina-yak-zhertva-i-chynnyk-hlobalizatsiji-katastrof/>

МЕДІАОСВІТА ДЛЯ УЧНІВ ТА БАТЬКІВ

Поняття медіаосвіти та медіаграмотності

Становлення медіаосвіти

Стрімкий розвиток медіатехнологій, одним із наслідків якого є виникнення загроз для повноцінного функціонування людини в соціумі, зумовив необхідність реалізації медіаосвіти й формування медіаграмотності. Незважаючи на тривалу ретроспективу теорії й практики медіаосвіти, досі немає однозначної визначеності ні з її історією розвитку, ні з понятійно-термінологічним апаратом.

Історичні передумови становлення нової галузі знань, спрямованої на виховання медіакультури, були закладені у 30-50-х роках ХХ століття. Саме тоді розпочався прискорений розвиток телекомуніацій у суспільстві загалом та в освіті зокрема, що зумовлювало як численні переваги для людини, так і небезпеки стати жертвою маніпуляцій чи неправдивого висвітлення інформації.

За свідченням фахівців ЮНЕСКО, медіаосвіта з'явилася як інструмент захисту від шкідливих наслідків і трендів медіа. Першою країною, яка застосувала так звану парадигму «щеплення», стала в 30-х роках ХХ ст. Велика Британія. Самого терміну медіаосвіта на той час ще не існувало (він з'явився лише у 70-х роках ХХ ст.).

У 40-х роках минулого століття відбулося подальше становлення медіаосвіти, зокрема й у загальноосвітніх школах. Цьому сприяло відкриття учнівських кіноклубів, де постійно переглядалися та обговорювалися фільми. Із потреби навчання школярів кращому розумінню кіномистецтва виокремився новий напрямок у педагогіці, що стало ще однією передумовою розвитку медіаосвіти.

У 60-х роках минулого століття відбулися подальші зміни у науковому осмисленні функцій мас-медіа. У цей час виникла необхідність у створенні галузі науки, яка б вивчала способи, механізми, методи і наслідки впливу ЗМІ на людську особистість. У 70-х роках у центр уваги були поставлені не лише мистецтвознавчі, культурознавчі та семантичні, але й соціальні, соціально-психологічні і навіть політичні аспекти, адже навчати школярів лише «мові телебачення» і вмінню насолоджуватись витворами кіномистецтва без розуміння всієї системи соціокультурних зв'язків у процесі комунікації не є достатнім для глибинного сприйняття

інформації ЗМІ. Пізніше такий підхід до вирішення проблеми підготовки підростаючого покоління до життя у нових інформаційних умовах, до повноцінного сприйняття різнопланової за своєю природою інформації, розуміння можливих наслідків її впливу на психіку людини, оволодіння способами спілкування вилився у окрему галузь педагогічних досліджень, що отримала назву «медіаосвіта» (термін «медіаосвіта» є калькою від англійського терміна «media education», першою частиною якого є скорочення від виразу «mass media communication» і в перекладі означає «засоби масової інформації») (ЗМІ)²².

Уперше термін «медіаосвіта» було використано 1973 р. під час спільного засідання сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації. Проте є дані, що засвідчують більш ранню появу терміна: 1959 р. канадієць М. Маклуен розробив першу навчальну програму з медіаосвіти²³. З того часу концепція медіаосвіти постійно розвивається. У 60-х роках ХХ ст вона застосовувалася у навчально-виховному процесі закладів освіти у Великій Британії, Канаді, Німеччині, США тощо.

У 1973 р. Міжнародна рада з питань кіно і телебачення висунула пропозицію щодо впровадження у процес навчання вищої та середньої школи «навчання засобам масової комунікації».

1982 р. у Грюнвальдській декларації виокремлено галузь медіаграмотності, що привернуло увагу до впливу медіа на освіту. Її настанови пізніше конкретизувалися й поглиблювалися на міжнародних конференціях ЮНЕСКО в Парижі (1989, 1997, 2007), Відні (1999), Торонто (2000), Лондоні (2002), Монреалі (2003) тощо.

У 1989 р. Рада Європи, згідно з резолюціями і рекомендаціями ЮНЕСКО, прийняла «Резолюцію з медіаосвіти й новітніх технологій». У ній ідеться про те, що медіаосвіта повинна готувати людей до життя в інформаційному демократичному суспільстві. У документах ЮНЕСКО акцентувалася увага на значущості медіаосвіти для громадянина будь-якої країни, оскільки всі люди володіють правом на свободу самовираження й отримання інформації.

Україна також має здобутки в реалізації медіаосвіти, зокрема вже створено нормативну базу інформатизації суспільства та освіти на основі

²²Шумаєва С. Медіа компетентність як складова загальної мас-медійної освіти учнів [Електронний ресурс] / Світлана Шумаєва. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/16/visnuk_12.pdf

²³Медіаосвіта та медіаграмотність : короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. – К. : АУП, ЦВП, 2011. – С. 3.

законів України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки». 21 квітня 2016 р. Президія Національної академії педагогічних наук України схвалила нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, у якій визначено низку базових понять.

Визначення основних понять

Медіаосвіту трактують як частину освітнього процесу, спрямованого на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні, так і новітні медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Метою медіаосвіти є формування в дітей, молоді, батьків конкретних знань, вмінь і навичок, що дають змогу свідомо й активно відбирати інформацію зі ЗМІ, а також підготовка до критичного вибору віртуальних співрозмовників, до використання медійних засобів як інструментів для самоосвіти, отримання, переробки й узагальнення інформації.

Основні функції медіаосвіти в загальноосвітній школі полягають у навчанні школярів оцінювати якість інформації; користуватися потенціалом медіа; «декодувати» повідомлення; розвивати критичне мислення й комунікативні здібності; самовиражатися за допомогою медіа; включатися в систему соціокультурних зв'язків.

Результатом медіаосвіти є медіаграмотність. Медіаграмотність у Концепції впровадження медіаосвіти в Україні визначається як складова медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують²⁴.

Іншими словами медіаграмотність – це характеристика людини, у якій сформовані комплекс знань і навичок, необхідних людині в сучасному інформаційному суспільстві: як знаходити потрібну інформацію і

²⁴Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/

переконуватися в її вірогідності, як відокремлювати пропаганду від фактів і фільтрувати інформацію в ситуаціях конфлікту, як розпізнати маніпуляцію і не стати її жертвою. Це, звичайно, не повний перелік умінь, якими має володіти медіаграмотний школяр.

Медіаосвіта в школі спрямована на формування медіаграмотності, характеристикою рівня розвитку якої є сформованість низки компетентностей (медіакомпетентностей), що полягають у гармонійній єдності в особистості знань, морально-етичних цінностей, розуміння медіа й умінь їх використовувати. Це здатність учня орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти і оперувати інформацією, користуватися найновішими медіа-засобами, різноманітною довідковою літературою тощо.

Щоб сформувати в учнів медіакомпетентності, учитель має володіти ними сам, тобто сукупністю мотивів, знань, умінь, цінностей і здатностей, котрі спроможні забезпечити медіаосвіту учнів різного віку²⁵. Основними медійними компетентностями вчителя є: здатність практичного застосування новітніх медіа, зокрема мережі Інтернет у навчальному процесі; володіння знаннями про освітні програми й використання їх на уроках; здатність створювати повідомлення різних жанрів і форм, критичної оцінки спілкування через медіа; використання сучасних медіа як середовища для комунікації тощо.

Учитель, використовуючи нові медіа в навчальному процесі, розвиває зацікавлення учнів. Водночас незважаючи на прийняття законодавчих актів щодо розвитку інформаційних технологій, з кожним роком посилюються загрози для дітей і молоді, які є користувачами продукції, створеної на основі новітньої техніки. А це, у свою чергу, актуалізує роль медіаосвіти. Вона є потужним інструментом захисту від шкідливих чинників сучасних медіа, соціального середовища. Проте водночас мас-медіа розкривають маніпулятивні шахрайські схеми нечесних ЗМІ. Публікації в пресі, радіопередачі, телевізійні програми навчають, як вберегтися від шахрайства, маніпуляцій у мас-медіа, зокрема про це йдеться у телевізійних програмах «Стоп-10», «Аферисти в мережах», «Провокатор» тощо, у газетних статтях «Примарна «соломинка» від псевдовіщунів» (газета «Волинські новини»), «Зняти пороби в Тернополі

²⁵Шарко В. Д. Медіакомпетентність як складова методичної підготовки вчителя та її діагностування [Електронний ресурс] / В. Д. Шарко. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/itvo_2012_13_10.pdf

вартує кілька тисяч, під кабінетами черги – журналіст Доби на прийомі в провидців» (газета «Доба») тощо.

Варто наголосити, що медіа виконують низку позитивних функцій у загальноосвітній школі. Значна роль медіа у процесі навчання, зокрема й діагностики навчальних досягнень учнів, вихованні школярів, проведенні наукових досліджень у навчально-виховному процесі, у допомозі неповносправним дітям опанувати шкільну мудрість.

Отже, медіаосвіта – це насамперед практика підготовки дитини до ефективної взаємодії з медіа, завдяки якій зменшуються ризики негативного медійного впливу на процес соціалізації і збільшуються ресурсні можливості їхнього позитивного розвивального впливу²⁶.

Доцільно виокремити декілька підходів до реалізації медіаосвіти в школі:

- на вже наявних навчальних предметах під час урочної та позаурочної роботи;
- на спеціально введених нових предметах, спецкурсах;
- на виховних заходах, зокрема спеціальних медіаосвітніх уроках;
- на факультативах, гуртках, клубах, студіях.

Медіаосвіта в школі реалізується передусім під час уроків, причому виховні можливості для формування медіаграмотності існують на уроках з усіх предметів. Окрім того, запроваджуються інноваційні форми навчання – медіауроки.

Медіаосвіта на уроках у школі

Реалізація медіаосвіти на уроках передбачає вирішення кількох проблем: кого навчати (особливості сучасного школяра), чому навчати (зміст медіаосвіти) і в яких організаційних формах (медіауроки, уроки з використанням інформаційно-комунікаційних технологій).

Усі ці проблеми є складними і потребують детальнішого вивчення в майбутньому.

Особливості учнів сучасної школи

Якщо в минулому столітті та ще й у перші роки цього тисячоліття педагоги ставили питання, як навчати, і шукали відповідну освітню технологію для підвищення успішності дітей, то зараз дидактики й

²⁶Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волощенко ; За науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ : Центр вільної преси, 2012. – С. 280.

учителі все частіше розмірковують над тим, кого навчають. Чи потребують сьогодні учні, щоб їх навчали інакше, ніж двадцять-тридцять років тому?

1991 р. Вільям Штраус та Нейл Хоув оприлюднили теорію поколінь, відповідно до якої покоління людей, народжених у певну епоху, мають багато спільних рис, отже, цей факт треба враховувати в навчально-виховному процесі. Звичайно, розподіл людей на «X», «Y», «Z» тощо є досить суперечливим, відносним, але дає можливість відстежити різницю у сприйманні цінностей, що є основним джерелом конфліктів між дорослими й молоддю, ступенем оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями, сучасною комп'ютерною технікою.

Неоднозначними є погляди як учителів, так і науковців щодо того, яким є покоління нинішніх школярів.

Сучасну учнівську молодь часто ще називають поколінням Google (англ. Google generation) або поколінням Z. Вона надає перевагу інтерактивним медіа з Інтернетом (і, зокрема, пошуковій системі Google), що відображено в таблиці 1²⁷, досконало ними володіючи, часто краще, ніж учителі та батьки.

Таблиця 1. Відсоток користувачів, що відвідують Інтернет-сервіси

Сервіс	7-14 років	15-24 роки
Google	88 %	89 %
YouTube	75%	78 %
Facebook	70%	84 %
Allegro	69%	82%
Onet	63%	72%

На зміну поколінню Z приходить покоління Альфа (народжені після 2010 р.). Це діти, які щойно вступають у школу, і на них покладаються великі сподівання як на врівноважених, позитивних, творчих, гармонійно розвинених людей, будівників ноосферного майбутнього. Проте лише час покаже, чи дійсно нове покоління має переваги над поколінням Google, яке навчається в сучасній школі.

Учені виділяють як негативні, так і позитивні риси покоління Google, часто при цьому займаючи крайні позиції. Серед негативних якостей дітей найчастіше називають несистематичність шкільної науки, тобто учні

²⁷ Bezpieczne media : poradnik dla rodziców [Електронний ресурс]. – S. 7. – Режим доступу : www.orange.pl.

зазвичай навчаються тоді, коли це необхідно. Вони не відчують радості з пізнання, є малокреативними, рідко бувають на свіжому повітрі, не помічають краси природи. Учні старшого шкільного віку мають проблеми з розумінням понять, плануванням, прийняттям рішень, не вміють робити висновки. У них є труднощі з усвідомленням цінності інформації та її інтерпретації. Отже, сучасних школярів треба вчити уважніше оцінювати точність, значимість і авторитетність отриманих відомостей.

Окремі вчені досить різко характеризують сучасних молодих людей, стверджуючи, що життя в цифрову еру дуже притупляє. А отже, це покоління ні про що не має поняття. Воно відчуває труднощі в спілкуванні, для нього притаманні дефіцит уваги й читання²⁸. На думку прихильників таких поглядів, причина цих негативних явищ криється в тому, що Інтернет руйнує кору головного мозку.

Але є й інші, цілком протилежні, судження. Завдяки новим медіа сучасне покоління може отримати найкращу освіту порівняно з попередниками; окрім того, воно ефективно використовує новітні технічні засоби для додаткової освіти. Самостійне пізнання інформаційного світу дає змогу розширити коло інтересів дитини, спонукає її до кмітливості, привчає до самостійного розв'язання задач. Всесвітня мережа також задовольняє потребу підлітків у лідерстві. Це цілеспрямовані й кмітливі діти, які вміють цінувати час, адже з дитинства звикли одночасно робити кілька речей: набирати текст, слухати музику, завантажувати контент, читати стрічку соцмережі, розмовляти в чаті з друзями, виконувати домашнє завдання.

Очевидно, правда про сучасних школярів знаходиться десь посередині.

З одного боку, є обдаровані талантами діти, для яких Інтернет – інструмент розвитку, і є ті, які ледве дають собі раду з навчальними технологіями, а надмірне використання глобальної мережі гальмує їх інтелектуальний розвиток. Цьому сприяють широкі можливості скористатися чужими розробками: часто молоді люди працюють за принципом «скопювати-вставити». Проте нове покоління розуміє, що таке право інтелектуальної власності, і усвідомлює, що хтось витратив чимало зусиль, щоб розробити документ, створити презентацію, написати твір, записати пісню або відео тощо. Просто молодь відчуває, що система авторських прав недосконала.

²⁸Morbitzer J. Człowiek – media – edukacja [Електронний ресурс] / Janusz Morbitzer // Edukacja i dialog. – 2010. – № 9-10. – S. 18–20. – Режим доступу : http://www.edunews.pl/images/pdf/eid_listopad_2010.pdf

Отже, однією з актуальних проблем сучасних школярів є необхідність підвищення рівня медіаграмотності. Провідною організаційною формою для цього є урок, але тепер він суттєво відрізняється від того, що проводився в докомп'ютерну епоху.

Реалізація основних компонентів медіаосвіти на уроках у школі

Уроки в школі володіють великим потенціалом для втілення всіх елементів медіаосвіти: навчання про медіа (формування знань про інформаційні технології та опанування вмінь користуватися ними), навчання через медіа (отримання інформації з мережі Інтернет, телевізійних програм, преси та інших засобів) та навчання для медіа (пізнання мови медіа, формування морально-етичних цінностей під час перебування в медіапросторі, створення медійних продуктів різних жанрів та форм тощо). Необхідність виховання медіакультури школяра спонукає педагогів розширювати функції навчальних занять, акцентуючи увагу на особистій відповідальності за свою поведінку, дотриманні морально-етичних норм у щоденному житті.

У сучасній школі у зв'язку з інформатизацією освіти все частіше традиційний урок з учителем, який стоїть з крейдою біля дошки, поступово замінюється медіауроком (мультимедійним уроком), оскільки з інформаційних технологій найчастіше на ньому реалізуються мультимедійні засоби. Окрім того, педагоги щодо таких уроків використовують близькоспоріднені поняття: «комп'ютерний урок», «урок з мультимедійною підтримкою», «урок із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій», «урок із застосуванням технічних засобів навчання», «урок із використанням педагогічних програмних засобів».

Отже, єдиного підходу щодо того, який урок назвати мультимедійним, немає.

Проте низка педагогів дотримується думки, що під час медіауроку мультимедійні жанри (наприклад, статичні чи динамічні таблиці, блок-теми, слайд-твори, медіатексти, віртуальні екскурсії тощо) реалізуються не частково, а цілісно, тобто протягом 45 хвилин. Такий урок передбачає багато різноманітних мультимедійних прийомів, що у взаємозв'язку мають оптимізувати навчальний процес і сприяти повному розкриттю теми^{29 30}.

²⁹Сухарева І. А. Медіа-урок української мови як елемент медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс] / І. А. Сухарева. – Режим доступу : http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=2064

Отже, мультимедійним варто вважати урок, на якому використовується багатосередовищне представлення інформації за допомогою технічних засобів, передусім комп'ютера. На уроці з мультимедійною підтримкою мультимедіа використовується для посилення навчального ефекту. На такому уроці вчитель залишається одним із головних учасників освітнього процесу, часто й основним джерелом інформації, а мультимедійні технології застосовуються ним для посилення наочності, підключення одночасно декількох каналів представлення інформації, більш доступного пояснення навчального матеріалу.

На відміну від мультимедійного, урок із мультимедійною підтримкою – явище більш розповсюджене в освітніх закладах України. Сутність уроку з мультимедійною підтримкою полягає в тому, що для його проведення комп'ютерний клас не потрібний, достатньо у звичайному класі встановити медіапроектор і ноутбук. На уроці з мультимедійною підтримкою засоби мультимедіа використовуються епізодично для посилення навчального ефекту.

На обох типах уроків використовуються статичні чи динамічні таблиці, мультимедіа-тренажери, фонохрестоматії, блок-теми, слайд-твори, медіатексти, віртуальні екскурсії тощо з тією лише різницею, що на уроці з комп'ютерною підтримкою – епізодично, а під час медіауроку – постійно.

Терміни «блок-тема», «слайд-твір», «медіатекст», «мультимедіа-тренажер», фонохрестоматія, незважаючи на популярність, є зрозумілими не кожному вчителю, а тому потребують додаткового трактування.

Блок-тема – комплексний матеріал за певною великою темою, розташований у послідовному порядку і поділений на мікротеми; для зручної роботи з текстом використано функцію «гіперпосилання». Фактично, це віртуальний підручник за відповідною темою.

Важливим мультимедійним продуктом є *мультимедіа-тренажери*. Це навчально-тренувальні програми, орієнтовані на відпрацювання учнями вмінь і набуття навичок із конкретної дисципліни.

Нині є значний спектр широкодоступних мультимедіа-тренажерів. Особлива велика їх пропозиція для учнів молодшого шкільного віку. Наприклад, у першому класі на уроках читання (навчання грамоти) програмний продукт «Українська абетка», «Абетка-Малютка» із циклу «Уроки тітоньки Сови», «Абетка імен», «Букварик з Тигриком та Вінні»,

³⁰Лисенко В. А. Особливості використання мультимедійних технологій на уроках української літератури / В. А. Лисенко // Таврійський вісник освіти. – 2014. – № 2 (46). – С. 244.

«Букварик Котигорошко», «Грамотійка допомагає звірятам» дає змогу школярам в ігровій формі вивчати українську абетку.

Фонохрестоматія – це педагогічний програмний засіб (музичні твори, читання майстрів художнього слова), створений відповідно до навчальної програми з певного предмета (української літератури, музичного мистецтва, іноземної мови тощо). Використання фонохрестоматій створює необхідний емоційний фон для сприйняття літературного твору, дає змогу порівняти різні трактування акторами того ж образу. Фонохрестоматії доречно використовувати під час вивчення драматичних творів. Професійне акторське виконання сприяє вдосконаленню традиційного читання за ролями.

Слайд-твір – мультимедійний продукт, створений на відповідну тему уроку самими учнями, які створюючи слайди, самостійно обирають для себе засоби для досягнення мети, виявляють креативні якості. Це свого роду диференційований, індивідуальний підхід до виконання домашнього завдання. Особливо поширений на уроках із філологічних предметів.

Медіатвір – це твір про засоби масової інформації. Досвіду використання цієї форми навчання накопичено недостатньо.

Ефективною формою перевірки знань учнів є *самодиктант у мультимедійному форматі*: у тексті, представленому на слайдах, навмисно пропущено знаки, букви, цифри, символи (залежно від предмета: з української мови – розділові знаки, букви, з математики – цифри, з хімії – символи тощо). Під час роботи учні виправляють помилки, обґрунтовуючи відповідні правила. Така форма роботи реалізовується лише після вивчення навчального матеріалу на етапі поглиблення знань.

Поняття «*медіатекст*» не має однозначного тлумачення. У широкому розумінні вся медіакультура може бути інтерпретована як медіатекст. У більш вузькому розумінні медіатекст – це продукт або частина комунікації, яка конструюється системою інформаційно-комунікаційних технологій, а також журналістський, публіцистичний текст, тобто результат діяльності журналіста. Таким чином, медіатекст може бути продуктом і базовим елементом медіакультури.

Найбільш популярними медіатекстами є анімаційні фільми, кінофільми і телевізійні програми, відеоролики, малюнки, графіка, фотографія, матеріали сайтів.

На сучасних уроках учителі все частіше вдаються до використання інтерактивної дошки. Проте її застосування не повинно перетворитися на самоціль, як демонстрація інноваційної діяльності вчителя, його здатності

реалізовувати сучасні мультимедійні засоби. Інтерактивна дошка має допомагати досягати цілі й завдання уроку³¹.

Одним із цікавих мультимедійних продуктів у школі є *медіапроект*. Його тему учень може вибрати для себе самостійно або з допомогою вчителя. Розрізняють індивідуальні та групові медіапроекти. Навчальна робота з їх виготовлення відбувається за таким алгоритмом дій:

— вибір та вивчення проблеми (пошуки бібліографічних каталогів; Інтернет-ресурсів, опрацювання літератури, віртуальних джерел; бесіди з фахівцями) та обґрунтування інформаційної технології як засобу втілення проекту;

— пошуки додаткової інформації, використання нових методів наукових досліджень (віртуальні інтерв'ю, комп'ютерна діагностика тощо);

— створення та колективне обговорення пробних комп'ютерних мультимедіа-презентацій, відображення авторської позиції; рефлексія.

— формулювання висновків, рекомендацій. Підготовка й представлення розгорнутої мультимедіа-презентації з проблеми.

В учителів та учнів викликає зацікавлення медіапроект «Літературний портрет». Це проект, що містить документи, фотографії, таблиці, ілюстративний матеріал, аудіо- та відео фрагменти, скомпоновані в послідовному порядку, що дає змогу найбільш повно й яскраво розповісти учням про життєвий і творчий шлях письменника, історичного діяча, виданих учених тощо. Отже, його можна застосовувати на будь-якому уроці, як і інший проект – *віртуальну екскурсія*.

Це відеорозповідь про музеї та історичні місця не лише України, а й усього світу. До кожного відеосюжету розробляються відповідні завдання, які учні виконують під час уроку. Таким чином, віртуальна екскурсія знайомить учнів з історією, природою, економікою, культурними надбаннями, видатними людьми обраної держави, розширює кругозір школярів, сприяє їх розвитку навіть в умовах, коли справжня екскурсія з певних причин неможлива.

Віртуальні екскурсії можна використовувати на уроках історії, української літератури, географії, природознавства тощо.

Інформаційні технології використовують для розвитку таких видів діяльності школярів, де б, здавалося, вони перешкоджають, а не допомагають. Йдеться про читання книг. Дійсно, комп'ютер відволікає дітей від книги, але, з іншого боку, чимало різноманітних медійних

³¹Радченко І. Майстер-клас: мультимедійні жанри / І. Радченко // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 10. – С. 13.

засобів розкривають значення читання для юного читача. Таким чином, мас-медіа допомагають учителям формувати мотивацію до роботи з книгою. Крім того, електронні книги набувають усе більшої популярності, зокрема, і серед молодого покоління.

Реалізація ІКТ зумовила появу нової дидактичної одиниці, нового терміна «гіпертекст», що замінило звичне для школи поняття тексту.

Під час медіа уроків із літератури вчитель та учні працюють з гіпертекстами. Вони дають змогу зв'язувати текст, аудіо, фотографії, креслення, карти, картинки, що рухаються, та інші форми інформації в осмислене ціле, до якого може здійснюватися доступ за допомогою системи індексації, орієнтованої на конкретні ідеї, а не на конкретні слова в тексті. Навчальний гіпертекст уроку літератури поєднує текст художнього твору, літературно-критичні матеріали щодо його інтерпретації, асоціативні зв'язки типу «слово – символ – метафора», «епізод – герой – ідея», «ілюстрація – образ», «кінофрагмент – інтерпретація», «візуальний ряд – асоціативний ряд», «жанр в історичній ретроспекції – індивідуальні авторські особливості роботи в жанрі» тощо. Таким чином, інформація на уроці вибудовується як на лінійному, так і на тематичному рівнях.

Медіауроки мають низку переваг порівняно з традиційними, а саме:

- сприяють реалізації освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання в їх єдності;

- дають змогу опрацювати більшу кількість матеріалу;

- надають можливість добирати більш цікаві й різноманітні вправи та завдання;

- унаочнюють процес навчання, враховуючи індивідуальні особливості сприймання та переробки інформації;

- мають здатність впливати на емоційну сферу учнів, формуючи позитивний настрій та підвищуючи мотивацію до навчання тощо.

На сьогодні вже доведено, що оптимальне, дозоване використання інформаційних технологій на уроці активізує та розвиває розумові здібності дитини, сприяє активному й свідомому набуттю знань, умінь і навичок самоосвіти та культурного спілкування. Лише впровадження ІКТ у навчальний процес, за оцінками спеціалістів, здатне підвищити ефективність навчання на 30-40%³².

Учені припускають, що під час медіауроку процес запам'ятовування інформації відбувається краще. Загальновідомий факт, що більшість

³²Беженар Г. Нові інформаційні технології у навчальному процесі сучасної школи / Георгій Беженар, Олексій Волинко // Директор школи. – 2005. – № 37 (373). – С. 14.

людей запам'ятовує 5% почутого і 20% побаченого під час першого сприйняття, а зважаючи на те, що кожна людина має індивідуальні особливості психічних процесів переробки інформації, адже є візуали, аудіали, кінестетики чи дистетики, то відсоткові показники можуть видозмінюватися. Отже, на медіауроках рівень запам'ятовування підвищується до 40–50%³³.

Також доведено, що на медіауроці підвищується мотивація до навчання та активізується самостійна діяльність учнів.

Але характеристика медіауроків була б неповною, якби не були названі їх негативні сторони.

Медіауроки заохочують до використання комп'ютерної техніки вдома, а це часто спричинює порушення санітарно-гігієнічних вимог.

Згідно з нормами, визначеними Міністерством охорони здоров'я України, неперервне перебування за комп'ютером протягом доби не повинно перевищувати в 1-2 класах 10 хв., у 3-5 класах – 15 хв., у 6-7 класах – 20 хв., у 8-10 класах – 30 хв.

Для дітей 1 класу загальний час використання комп'ютера з рідкокристалічним монітором має обмежуватися 30-45 хв. на тиждень, 2-3 класів – 2 год. на тиждень, але не більше 1 год. на добу, 4-6 класів – 2 год. на тиждень, але не більше 1 год. на добу, 7-9 класів – 2,5 год. на тиждень, але не більше 1 год. на добу, учнів 10-11 класів – 7 год. на тиждень, але не більше 1 год. на добу³⁴.

Найголовніша проблема під час роботи з комп'ютерною технікою – це навантаження на зір. Тривала робота за комп'ютером призводить до зорової перевтоми, що, у свою чергу, до зниження гостроти зору. Стиснена поза спричинює порушення постави. Окрім того, виникає психічне навантаження. Комп'ютер вимагає не меншої зосередженості, ніж водіння автомобіля. Чимало вчителів забувають акцентувати увагу учнів та батьків на цьому.

Необдумане і методично необґрунтоване використання комп'ютера здатне зашкодити навчальному процесу і призвести до небажаних наслідків. Практика показує: коли пояснення вчителя намагаються замінити інформацією, яку учень читає з екрана дисплея, то вже через

³³Босак С. Використання мультимедійних технологій на уроках української мови / С. Босак // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 9.

³⁴Діти в Інтернеті : як навчити безпеці у віртуальному світі (посібник для батьків) [Електронний ресурс] / Ігор Володимирович Литовченко, Сергій Дмитрович Максименко, Сергій Іванович Болтівець, Мирослав-Любомир Андрійович Чапа, Наталія Михайлівна Бугайова. – К. : видавництво : Тов «Видавничий будинок “Аванпост-Прим”», 2010. – С. 18. – Режим доступу : http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/responsibility/clients/children/manual/A5_Ukrainian.pdf

10-15 хв. роботи якість засвоєння навчального матеріалу різко падає, увага школяра розпорошується, сприйняття матеріалу відчутно погіршується. Це наводить на думку про потребу обережного і виваженого використання комп'ютера на уроці, пошук оптимального поєднання різних джерел інформації³⁵, а також реалізації різноманітних методів навчання, спрямованих на розвиток активності учнів.

У процесі вивчення навчального предмета «Правознавство» особливо необхідно звернути увагу на правові аспекти використання найсучасніших цифрових засобів і протистояння їх загрозам. Використовуючи медіа, учні часто порушують законодавство, зокрема щодо авторського права, здійснюють також інші правопорушення. І навпаки, учні й батьки не обізнані, як відстоювати свої інтереси, що порушені в медіа, у правовому полі, що мало б стати окремими темами під час вивчення навчального предмета «Правознавство».

Оскільки темпи створення законодавчих актів, що регулюють діяльність, пов'язану зі взаємодією з ІКТ, значно нижчі від розвитку цифрових медіа, то не лише дітям, а й дорослим не завжди зрозуміло, чи їх дії в медіа не суперечать законодавству. Наприклад, учень замість того, щоб створити презентацію на визначену вчителем тему, скористався знайденою в Інтернеті. Так робить багато школярів та студентів (часто й учителів), не задумуючись, чи порушують вони при цьому законодавство щодо збереження авторських прав. У зв'язку з актуальністю проблем інтелектуальної власності можна припустити, що правове регулювання відповідних дій під час використання ІКТ буде постійно вдосконалюватися.

Під час вивчення суспільствознавчих дисциплін необхідно розглянути законодавчу базу інформаційної діяльності. Зокрема, проаналізувати закони «Про інформацію» (1992 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1992 р.), «Про телебачення і радіомовлення» (1993 р.), «Про інформаційні агентства» (1995 р.). Крім цього, діють закони «Про авторські права і суміжні права» (1993 р.), «Про державну таємницю» (1994 р.), «Про рекламу» (1996 р.), «Про Національну Раду України з питань телебачення і радіомовлення» (1997 р.) та ін. Необхідно підкреслити, що рівень застосування всіх цих

³⁵Беженар Г. Нові інформаційні технології у навчальному процесі сучасної школи / Георгій Беженар, Олексій Волинко // Директор школи. – 2005. – № 37 (373). – С. 14.

нормативних актів на практиці, на жаль, недостатній. Немає жодного закону у сфері медіа, що виконувався б у повному обсязі³⁶.

У цьому контексті цікавить відповідь на запитання, чи передбачена відповідальність автора статті за порушення ним морально-етичних вимог? Чи можна довести через суд використання маніпуляцій у публікації? Учитель правознавства має пояснити учням, що порушення норм журналістської етики достатньо часто збігається з порушенням українського законодавства, що спричиняє адміністративну, цивільну чи кримінальну відповідальність.

Основна увага в правовому регулюванні діяльності, пов'язаної з використанням ІКТ, приділяється створенню інституту міжнародної інформаційної безпеки. Проте не менш важливим завданням є формування правової культури суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу.

Найважливіші питання, що цікавлять учнів та студентів, – це дотримання авторського права та відповідальність, яка настає під час його порушення; злочини, спрямовані проти честі й гідності особи.

Найпоширенішими порушеннями авторського права є піратське тиражування творів літератури, аудіо- і відеопродукції на електронних носіях, неліцензоване використання кіно- та відеофільмів із піратських сайтів, безкоштовне завантаження авторської медіапродукції програм мовлення, невивплата винагороди (роялті) авторам за виконання їхніх творів.

Порушення права на об'єкт інтелектуальної власності – це адміністративне правопорушення, за скоєння якого передбачено штраф від 10 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із конфіскацією незаконно виготовленої продукції та оснащення. Кримінальне законодавство визнає порушення авторського права та суміжних прав злочином, якщо це завдало матеріальних збитків у великому розмірі. За скоєння цього злочину передбачена кримінальна відповідальність у вигляді штрафу в розмірі від 200 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправні роботи на строк до 2 років або позбавлення волі на той самий строк із конфіскацією всієї протиправно виготовленої продукції. Якщо ж дії скоєні повторно або за змовою групою осіб і завдали збитків в особливо великому розмірі, то передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі від 1000 до

³⁶Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко ; За науковою редакцією В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – С. 100.

2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виправні роботи на строк до 2 років або позбавлення волі на строк від 2 до 5 років³⁷.

Окрім порушення авторських прав, частими в Інтернеті є злочини проти честі й гідності особи. Наприклад, використовуючи елементи фотошопу, підлітки виставляють у соціальних мережах компрометуючі фотографії ровесників, вважаючи, що авторів таких зображень встановити неможливо. Насправді це не так. Сучасна техніка дає змогу легко встановити, з якого комп'ютера відправлено повідомлення. І якщо батьки дитини, яку намагаються скомпрометувати, звернуться за допомогою до правоохоронних органів, то таких «жартівників» притягнуть до відповідальності. Стаття 361 Кримінального Кодексу (КК) передбачає кримінальну відповідальність «за злочини в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж електрозв'язку»³⁸.

Такими злочинами є також Інтернет- чи мобільне шахрайство.

Необхідно пояснити учням, що стаття 3 Конституції України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні. У цьому документі також зазначено, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21). Глава 17 КК встановлює кримінальну відповідальність за посягання на свободу, честь і гідність особистості.

Отже, під час вивчення предметів суспільствознавчого циклу, особливо правознавства, вихователі, учителі, викладачі вищих навчальних закладів мають акцентувати увагу на правових аспектах використання сучасних цифрових засобів, необхідності дотримання законодавства під час роботи з ІКТ. Для цього педагоги можуть посилатися на правові норми, пов'язані з організацією і діяльністю засобів масової інформації (додаток Д).

Ефективність медіаосвіти учнів на уроках підвищується, якщо вона доповнюється різними формами позаурочної виховної роботи.

Позаурочна робота з формування медіаграмотності учнів

Для забезпечення системності педагогічної праці важливо, щоб були реалізовані такі основні напрями формування медіаграмотності: розвиток

³⁷ Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волощенко ; За науковою редакцією В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – С. 108-109.

³⁸ Кримінальний Кодекс України. Стаття 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/358.php>.

умінь отримувати інформацію, спілкуватися в медійному просторі; пізнання мови медіа; креативне використання медіа; дотримання етичних засад і моральних цінностей в медіапросторі; безпека дитини; правові засади, економічні аспекти діяльності медіа. У зарубіжній загальноосвітній школі розроблені спеціальні медіаосвітні уроки на ці теми для учнів різних вікових категорій (у додатку А подано приклади таких уроків для учнів молодшого шкільного віку на теми «Як відрізнити правдиву інформацію від неправдивої» та «Будьмо доброзичливими в мережі!»).

У вітчизняних загальноосвітніх школах уроки літературного читання для учнів молодшого шкільного віку добре доповнюються різноманітними КВК, літературними іграми, казковими вечорами тощо. Зі старшими школярами для розвитку читацьких інтересів доцільно проводити зустрічі за круглим столом, дискусії, ті ж КВК, лише на основі творів, призначених для читання дітьми середнього й старшого шкільного віку тощо.

Оскільки перебування в медіапросторі різко скорочує тривалість прогулянок на свіжому повітрі, необхідно організовувати екскурсії, походи, на яких милуватися красою краєвидів; висаджувати квіти, дерева на пришкільній території; підгодовувати птахів узимку тощо.

Найбільш поширеними формами позаурочної роботи, які можна використати під час вивчення суспільствознавства, історичних дисциплін, а також у виховній роботі з учнями, є тренінги (у додатку Г розміщений сценарій тренінгу для старшокласників «Як не стати жертвою маніпуляції», у якому подана цікава й корисна інформація про сутність маніпуляцій, фейки, пропаганду, мову ненависті, правила протистояння маніпуляціям).

Серед учених та педагогів немає однозначного розуміння, чим є тренінг: формою навчання й виховання, методом чи технологією. Слово походить від англ. to train – виховувати, навчати – комплекс вправ для тренування в чому-небудь.

Для тренінгів притаманний визначений алгоритм дій, очевидно, через це їх називають технологіями: з'ясування рівня знань групи; актуалізація проблеми (наголошення на важливості запропонованої теми, надання інформації про визначену проблему; обговорення (як учасники сприйняли інформацію); набуття практичних навичок (аналіз ситуацій, виконання вправ); рефлексія і завершення тренінгу.

Ефективність навчально-виховної роботи з формування медіаграмотності підсилиться, якщо в ній братимуть активну участь родини школярів.

Батьківська медіаосвіта як частина цілісної медіаосвітньої системи

Актуальність медіаосвіти батьків

Школа може виконати завдання з формування медіаграмотності учнів лише в співпраці з їх батьками. Передусім вони є головними вихователями дитини. Крім того, учні вільний час проводять удома, часто невміло контактуючи з мас-медіа за мовчазною згодою батьків, які недооцінюють ступінь небезпеки.

Науковці встановили, що найчастіше діти віком 6-12 років проводять вільний час перед телевізором, дивлячись телевізійні програми щоденно: зранку, після обіду, увечері, часто навіть після 22 год., – і нерідко витрачаючи на це 3-4 год. на день і навіть більше, особливо у вихідні й зимовими вечорами. Шестирічні діти із включеним телевізором їдять, граються; старші виконують домашні завдання, навіть засинають. Телевізійні передачі замінюють ігри, працю на свіжому повітрі та інші корисні заняття³⁹. Загрози неконтрольованого використання мас-медіа охарактеризовані в першому розділі.

Отже, медіаграмотними повинні бути не лише діти, а й батьки, які активно беруть участь в навчально-виховному процесі. Медіаосвіта батьків набуває все більшої актуальності, адже саме вони на власному прикладі формують ставлення дитини до комп'ютера та Інтернету. Батьки повинні вирішити, для чого сім'ї потрібен комп'ютер: для роботи, навчання, спілкування чи лише для ігор. А можливо, для того, щоб спрямувати інтереси дитини з небезпеки вулиці в «безпечний» кіберпростір? Дорослі повинні надати дітям можливість зрозуміти, як використовуються мас-медіа в суспільстві, оволодіти навичками використання медіа в процесі комунікації з іншими людьми та забезпечити знаннями про те, як: аналізувати, критично осмислювати та створювати медіатексти.

³⁹Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna w sytuacji zmiany społecznej, kulturowej i oświatowej studia – rozprawy – praktyka / Praca zbiorowa przygotowana pod redakcją naukową Stanisława Juszczyka, Mirosława Kisiela, Aliny Budniak. – Katowice : Wydaw. Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2011. – S. 218.

Для медіаосвіти батьків є багато різних причин. Вона дає можливість зрозуміти запити дітей, чому таким привабливим є медіапростір. А без цього неможливо сприяти формуванню медіаграмотності дитини.

Існує так званий конфлікт поколінь у використанні медіа.

Для дитини Інтернет означає більше, ніж для дорослого. Наскільки для дорослої людини Інтернет є джерелом інформації, настільки для дитини це, окрім інформації і розваг, ще й місце, у якому часто розгортається її соціальне життя. Результати досліджень засвідчують, що сучасна молодь (15-19 років) серед медіазасобів передусім вибирає Інтернет, а далі мобільний телефон; покоління батьків (40-49 років) віддає перевагу мобільному телефону, згодом телевізору й Інтернету; дідуся та бабусі на перше місце ставлять телевізор, а Інтернет – на останнє після радіо та телефону.

Ще один важливий аспект, на який потрібно звернути увагу батькам, – це онлайн-безпека. В Україні розвинувся благодатний ґрунт для кіберзлочинів. 27% українських дітей від 6 до 17 років під час опитування підтвердили, що з ними в Інтернеті контактували незнайомі люди, і 30% із числа цих дітей пішли на контакт. Також учні охоче розкривають особисту інформацію в соціальних мережах: понад 28% респондентів готові надіслати свої фотокартки незнайомцям через Інтернет, 17% без вагань повідомляють адресу, професію, графік роботи батьків, наявність цінних речей у домі. Навіщо незнайомцям така інформація, діти, як правило, не замислюються. 22% школярів періодично потрапляють на сайти для дорослих. 28% дітей, побачивши в Інтернеті відповідну рекламу, хоча б один раз спробували купити алкоголь або тютюн, а 11% – наркотики. Близько 14% опитаних час від часу відправляють платні SMS за бонуси в онлайн-іграх, проте рідко звертають увагу на вартість послуги⁴⁰.

Цієї інформації достатньо, щоб усвідомити, що існує потреба не в окремих розмовах із батьками, а в комплексній роботі, яка називається батьківською медіаосвітою.

⁴⁰ Діти в Інтернеті : як навчити безпеці у віртуальному світі (посібник для батьків) [Електронний ресурс] / Ігор Володимирович Литовченко, Сергій Дмитрович Максименко, Сергій Іванович Болтівець, Мирослав-Любомир Андрійович Чепя, Наталія Михайлівна Бугайова. – К. : видавництво : Тов «Видавничий будинок “Аванпост-Прим”», 2010. – С. 11. – Режим доступу : http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/responsibility/clients/children/manual/A5_Ukrainian.pdf

Форми й методи медіаосвіти батьків

У Концепції впровадження медіаосвіти в Україні визначено, що **батьківська медіаосвіта** забезпечує ефективність медіаосвіти сім'ї як провідного чинника і соціального середовища ранньої соціалізації дитини; здатність убезпечувати дитину раннього віку від негативного впливу на її розвиток. Така освіта має стати частиною цілісної системи медіаосвіти, зокрема бути включеною до психологічного блоку підготовки фахівців різних профілів у вищій школі, громадських шкіл свідомого батьківства, діяльності бібліотек, соціальних служб і центрів по роботі із сім'ями тощо.

Основні форми роботи з формування медіаграмотності батьків: батьківські збори (у додатку Б представлено сценарій таких зборів, на яких розглянуто основні загрози Інтернету для дітей та молоді, способи профілактики небезпечних явищ у молодіжному середовищі); бесіди з батьками щодо безпечного використання нових медіа, мінімізації ризику дитини стати жертвою онлайн-ових «хижаків» (додаток Б); розмови на теми дотримання етичних засад і моральних цінностей в медіапросторі, правових засад діяльності в Інтернеті; зустрічі з фахівцями з проблем медіаосвіти, зокрема зі шкільними психологами, соціальними педагогами тощо. Під час реалізації таких форм роботи варто запропонувати батькам різноманітні тестові методики, які дають змогу розпізнати залежність дитини від Інтернету, визначити рівень розвитку тих якостей дитини, що стають причиною узалежнень від психоактивних речовин (додаток Е).

У роботі із сім'єю важливо наголосити, що небезпеки легше уникнути, ніж боротися з її наслідками. Для цього батьки повинні виховувати дитину в атмосфері родинних свят, традицій, знаходити час для розмов із нею. Медіа часто є способом втечі від сірої, неприємної, буденної реальності. Якщо дитина не знаходить підтримки в родині, не відчуває батьківської любові, вона задовольняє свої потреби в інший спосіб – через медіапростір.

Нерідкісні випадки, коли батьки не знаходять взаєморозуміння з дітьми. Діти віддаляються, усамітнюються з привабливою «іграшкою», якою є нові технічні засоби.

Часто батьки так зайняті кар'єрою, зароблянням грошей, що спеціально дарують комп'ютерні ігри, щоб дитина не заважала працювати, не підозрюючи, які загрози принесли у власний дім. Безперечно, ігри повинні розвивати навчально-пізнавальну діяльність

особистості. Але якщо ними займатися весь вільний час, то вони стають джерелом деструктивних впливів.

Найкращим профілактичним засобом формування узалежнень є створення атмосфери родинної любові, а також залучення дитини до соціально цінної діяльності, до розвитку її інтересів у спортивних секціях, музичних школах, танцювальних студіях, де можна себе реалізувати. Зазвичай успішна в обраному виді діяльності, щаслива в колективі ровесників дитина, що захищена вчителями, батьками, друзями, не потрапляє під згубний вплив Інтернет-знайомств, не шукає визнання в сумнівних компаніях, не осягає космічну енергетику в школах магії, щоб примножити гроші чи керувати іншими людьми тощо.

Таким чином, у загальноосвітній школі набувають актуальності освітні технології як інструмент медіаосвіти.

Реалізація медіаосвіти засобами сучасних освітніх технологій

Інформаційні технології

Серед освітніх технологій виокремлюють групу інформаційних технологій, які є компонентами медіаосвіти, провідними медійними засобами (мультимедіа або гіпермедіа) й інструментом формування медіаграмотності. Вони є найпоширенішими освітніми технологіями, позаяк без них неможливо обійтися не лише в закладі освіти, а й у жодній галузі життя.

На жаль, ученим не вдалося уникнути розбіжностей у трактуванні понять «інформаційна технологія», «інформаційно-комунікаційна технологія», «комп'ютерна технологія».

Зазвичай, коли ми говоримо про інформаційні чи комп'ютерні технології, то використовуємо поняття «технологія» у значенні новітній технічний засіб. До 1970 р. навчання з використанням новітньої техніки називали навчальною технологією. І лише згодом з'явився термін «інформаційна технологія» як технічний пристрій, що виконує низку функцій, пов'язаних із наданням інформаційних послуг.

У цьому контексті на сучасному етапі інформаційну технологію тлумачать як набір спеціалізованого устаткування, основою якого є комп'ютери, з'єднані в мережі, з програмним забезпеченням, що забезпечує комунікацію.

На основі аналізу визначень науковців з'ясовано, що *інформаційні технології* – це узагальнена назва технологій, що відповідають за пошук, зберігання, передачу, обробку, захист та відтворення інформації з використанням комп'ютерів та іншої новітньої техніки⁴¹.

Інформаційні технології швидко змінюються, що зумовлює необхідність формування вмінь їх використання як одне з найважливіших завдань сучасності.

Часто вчені та звичайні споживачі новітньої техніки ототожнюють поняття «інформаційні технології» та «комп'ютерні технології», що є помилковим, оскільки комп'ютер – лише один із засобів інформаційних технологій.

Інформаційно-комунікаційні технології – це освітні технології, які використовують спеціальні способи, програмні й технічні засоби (кіно-, аудіо-, відеозаписи; комп'ютери, телекомунікаційні мережі) і забезпечують та підтримують інформаційні й комунікаційні процеси, тобто процеси пошуку, збору, передачі, збереження, накопичення, тиражування інформації та процедури доступу до неї.

Отже, інформаційні технології спрямовані на роботу з інформацією, а в інформаційно-комунікаційних, окрім того, відображено аспект спілкування через телекомунікаційні мережі. Проте в багатьох дослідженнях ці поняття ототожнюються.

Інформаційні технології, як, зрештою, і освітні, виникли ще в Стародавньому світі. Проте історично першими є саме інформаційні. Вони з'явилися на зорі людства як обмін інформацією за допомогою жестів, звуків. Але справжнім інформаційним вибухом в історії цивілізації стали поява мови й спілкування. Далі інформаційні технології розвивалися завдяки виникненню писемності, яка дала змогу збирати, переробляти, зберігати інформацію; а також завдяки знаходженню досконалих матеріалів для письма в допаперову еру. У той час інформація фіксувалася на глиняних табличках, папірусі, пальмовому листі тощо.

Для розвитку інформаційних комунікацій вагомим здобутком стало налагодження поштового зв'язку, який здійснювався спеціальними особами – гінцями, а також створення бібліотек, які були першими центрами інформації.

⁴¹Трайнев В. А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) : Учеб. пособие. / В. А. Трайнев, И. В. Трайнев. – М. : Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2004. – С. 9-10.

Револуційною подією в генезисі інформатизації суспільства є винайдення паперу як матеріалу для письма та книгодрукування. У Європі перші книги надрукували в Німеччині у 1452 р. На вітчизняних теренах книгодрукування започаткував Іван Федоров, видрукувавши у Львові у 1574 р. книгу для богослужіння «Апостол».

Новий етап у розвитку інформаційних технологій розпочався з виникненням великої машинної промисловості, коли був створений паровий двигун – основа машинного виробництва. Новітні досягнення в науці, вагомі відкриття в природознавстві, технічний прогрес сприяли винайденню нових способів фіксації й передачі інформації, якими стали багатотиражні газети, журнали, географічні карти, перші енциклопедії – інформаційно-пошукові системи на алфавітній основі. Надійність у передачі інформації забезпечив поштовий зв'язок, який з'явився в другій половині ХІХ ст. Важливими інформаційно-комунікаційними інноваціями цього періоду є винайдення телеграфу (1832 р.), телефону (1876 р.), радіо (1895 р.) тощо. На зміну «ручній» інформаційній технології, що передбачала обробку листів вручну, прийшла «механічна». Принципові зміни в передачі й збереженні інформації у другій половині ХІХ – на поч. ХХ ст. були пов'язані з винайденням друкарської машини, диктофона⁴².

Подальший прогрес у розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відбувся в середині ХХ ст., коли з'явилися перші електричні друкарські машини, копіювальні пристрої, а також електронно-обчислювальна техніка, які є передумовою комп'ютерної технології. У цей час акцент зміщується з форми обробки інформації на зміст.

Проте головним винаходом людства, що впевнено рухалося від індустріального до інформаційного суспільства, є комп'ютер. Він був створений групою інженерів у США у 1946 р. у військових цілях. Проте немає однозначного трактування щодо того, який пристрій можна вважати комп'ютером. Ним може бути навіть машина Паскаля, створена у 1645 р. для здійснення арифметичних обчислень.

Перший персональний комп'ютер з'явився 1974 р. Тоді зразу декілька фірм оголосили про його створення на основі мікропроцесора Intel-8008. Через рік з'явилась інформація про появу першого комерційно розповсюдженого персонального комп'ютера «Альтаїр-8800» на основі мікропроцесора Intel-8080. Його вартість становила 500 доларів. І хоча

⁴²Трайнев В. А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) : Учеб. пособие. / В. А. Трайнев, И. В. Трайнев. – М. : Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2004. – С. 23-25.

перший ПК мав чимало недоліків (оперативна пам'ять лише 256 байт, клавіатура й екран відсутні), кілька тисяч комплектів машини були швидко продані. Наприкінці 1975 р. персональний комп'ютер «Альтаір-8800» був удосконалений майбутніми засновниками фірми Microsoft П. Алленом і Б. Гейтсом. З цього часу інформаційно-комунікаційні технології розвивалися прискореними темпами.

У 80-х роках люди різних поколінь почали масово освоювати комп'ютерну грамотність, оскільки, володіючи інформаційними компетентностями, вони ставали конкурентоспроможними на ринку праці.

У загальноосвітніх закладах України з 1985-1986 н. р. розпочалося вивчення нового предмета «Основи інформатики». У цей час були зроблені перші спроби застосувати комп'ютерні технології під час вивчення всіх шкільних предметів.

Уже в 90-х роках інформаційні технології за темпами генезису значно перевершили всі відомі групи освітніх технологій.

Одними з найперспективніших інформаційних технологій освітньої галузі є мультимедійні технології. Вони включають у себе інтерфейс і інші механізми управління та дають змогу створювати зображення, тексти і дані, що супроводжуються звуком, відео, анімацією тощо. Ці технології забезпечують революційні перетворення в освітній галузі. Вони використовуються не лише в навчанні, а й у вихованні, зокрема естетичному. Сьогодні мультимедійні технології є інструментальною основою екранного мистецтва. Зображення творів архітектури, скульптури й живопису супроводжуються текстовою інформацією, музичними вставками, анімацією. Усе це створює сильний емоційний вплив на дітей, розвиває естетичні смаки, формує знання з різних галузей культури й історії розвитку людства.

У своєму найвищому прояві технологія мультимедіа переростає в системи віртуальної реальності. Це комп'ютерні системи, що задіюють не тільки зоровий та слуховий аналізатори, а й дотик, нюх, вестибулярний апарат. В ідеалі віртуальна реальність дає змогу створити такі ситуації, реальність чи уявність яких людина не в змозі визначити. Цю властивість використовують в освітній галузі під час моделювання різних навчальних ситуацій⁴³.

У перспективі у зв'язку з розвитком освітніх парадигм, що є наслідком переходу від інформаційного суспільства до суспільства знань, динамічно

⁴³Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. пос. / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – К. : «Освіта України», 2006. – С. 35.

будуть упроваджуватися так звані освітні технології п'ятого покоління – діяльнісні або діяльнісно-ціннісні. Учені, зокрема В. Гузеєв, припускають, що технології п'ятого покоління будуть заснованими на глобальній взаємодії особистостей через усесвітні інформаційні мережі й телекомунікації.

Прискорений розвиток інформаційних технологій, окрім численних переваг, зумовить поширення загроз для дітей та підлітків. Тому необхідно прогнозувати подальший розвиток технологій критичного мислення, соціально-виховних технологій, зокрема організації успішної діяльності.

Технологія розвитку критичного мислення

Ефективне здійснення медіаосвіти в загальноосвітній школі передбачає розвиток в учнів критичного мислення для самостійного, селективного, відповідального сприймання інформації. В еру медіа таке мислення дає змогу оволодіти вміннями свідомого прийняття рішень – у класі, вдома, на роботі, у кабіні для голосування тощо.

З одного боку, стрімкий розвиток медіа вимагає вміння критично мислити, щоб не стати жертвою маніпуляцій і використовувати лише достовірну інформацію. З іншого – навчання про медіа і за допомогою медіа є одним із ефективних способів розвитку критичного мислення учнів.

Отже, критичне мислення є засобом, функцією і результатом медіаосвіти.

У літературі можна знайти велику кількість визначень критичного мислення. Деякі автори ототожнюють його з неформальною логікою, інші – з творчим мисленням, визначаючи при цьому характерні особливості кожного. Проте критичне мислення відрізняється від творчого та інших його видів.

Критичне мислення – це ретельно обдумане, зважене рішення стосовно певної думки. Це інтелектуально організований процес, спрямований на активну діяльність осмислення, застосування, аналіз, узагальнення або оцінки інформації, отриманої чи утвореної шляхом спостереження, досвіду, рефлексії, розмірковувань чи комунікації як керівництва до дії.

Також критичне мислення трактують як процес, що найчастіше починається з постановки проблеми, продовжується пошуком і осмисленням інформації, закінчується прийняттям рішення щодо

поставленої проблеми⁴⁴. Воно є порівняльним мисленням. Його основа – не рівень запам'ятовування інформації, а здатність людини самостійно аналізувати її, аргументувати свою думку, переглянути власне бачення проблеми, якщо воно не витримує критики. Критичне мислення є протилежністю догматичному мисленню і спонукає людину до осмислення, зіставлення, оцінювання явища або події.

Це здатність людини чітко виділити проблему, яку необхідно вирішити; самостійно знайти, обробити і проаналізувати інформацію; логічно побудувати міркування, дібрати переконливу аргументацію; здатність мислити мобільно, обирати правильне розв'язання проблеми; бути відкритим до сприйняття думок інших і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції.

У зв'язку з реалізацією медіаосвіти, яка передбачає критичне мислення, цей термін набув нового змісту і трактується як процес аналізу запропонованого повідомлення, що орієнтований на розуміння прихованої складової і веде до трьох можливих результатів: інтерпретації прихованого, оцінювання прихованого і схвалення позиції по відношенню до прихованого. Цей процес має особистісний творчий характер. Творчість у такому випадку виявляється в осмисленні нового у змісті повідомлення. Термін «критичне» поєднує аналітичне, творче, рефлексивне розуміння, що здатне інтерпретувати і давати оцінку прихованому змістові в повідомленні, а також схвалювати позицію по відношенню до нього. Отже, критичне мислення – це процес сприйняття інформації, який веде до усвідомлення особистістю її змісту, направленості, повноти викладу, наявності в ній елемента прихованості з обов'язковим кінцевим вибором позиції щодо цієї інформації⁴⁵.

Передумови системної навчальної роботи з розвитку критичного мислення необхідно шукати ще в Стародавньому світі та в епоху Відродження. Зокрема, основоположник педагогічної науки Я. А. Коменський у творі «Велика дидактика» зазначав, що метод викладання всіх предметів показує, що школи прагнуть навчити дивитися чужими очима, мислити чужим розумом. На його думку, щоб знання були

⁴⁴Макаренко В. М. Як опанувати технологію формування критичного мислення / В. М. Макаренко, О. О. Туманцова. – Х. : Вид група «Основа» : «Тріада +», 2008. – С. 13.

⁴⁵Шумаєва С. Медіа компетентність як складова загальної мас-медійної освіти учнів [Електронний ресурс] / Світлана Шумаєва. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_l_silsk_shkolu/16/visnuk_12.pdf

істинними, їх необхідно черпати з неба і землі, з дубів і буків⁴⁶. Отже, Я. А. Коменський пропонував розвивати у школах самостійне мислення. Таку ж ідею переконливо відстоював у ХІХ ст. американський педагог Дж. Дьюї, який написав кілька книг із формування рефлексивного мислення. Він вважав, що навчати дітей думати – це чи не найважливіше, чим повинен займатися навчальний заклад.

На необхідність критично сприймати інформацію вказувала українська просвітителька С. Русова. Вона вважала, що критичне мислення допоможе дитині не стати жертвою негативної сугестії (навіювання).

Цікаві ідеї щодо розвитку критичного мислення висловлювали українські педагоги В. Сухомлинський, А. Захаренко тощо.

Зокрема, В. Сухомлинський ще 1969 р., коли тільки розпочинався масова технологізація, інформатизація суспільного життя, акцентував увагу на критичному ставленні до телевізійних програм у контексті актуальності здійснення профілактичної роботи. У його творах фактично міститься підказка, як перевірити правдивість почутого (казка «Сьома дочка» – додаток Б). Головне не те, як людина говорить, а що вона робить, які її вчинки.

У 70-х роках минулого століття, незважаючи на тоталітарний режим, у педагогічній пресі висвітлювалася методика критичного мислення, спрямована на виховання слухняного громадянина, який був би впевнений у перемозі комунізму. Тобто навіть критичне мислення мало наперед визначені чіткі межі, встановлені правлячою партією.

На сучасному етапі це поняття набуло цілковито іншого змісту. Для критичного мислення особистості характерні відкритість для сумнівів (пошук та усвідомлення суперечностей), самостійність та гнучкість (пошук нової інформації, нових прийомів пізнання та діяльності), пошук доказів та перевірка обґрунтованості будь-яких знань, бажання творчого пошуку, потреба в знаннях.

«Критичне мислення відбувається способом взаємопов'язування протилежностей – аналізу (розчленування цілого) і синтезу (з'єднання, складання частин у ціле) з метою розкриття істотного, що становить основу розуміння зв'язку між елементами структури означуваного цілого»⁴⁷.

⁴⁶Коменський Я. А. Велика дидактика : Вибрані педагогічні твори. – Т. 1. Велика дидактика [під ред. А. А. Красновського] / Я. А. Коменський. – К. : Радянська школа, 1940. – С. 136–137.

⁴⁷Бондар В. І. Критичне мислення в психології і педагогіці : сутність, розвиток, формування : посібник / Володимир Іванович Бондар. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – С. 62.

Засадничою умовою для розвитку критичного мислення є проблемність, що спонукає вчителя формулювати цілі навчання таким чином, щоб у них було передбачено створення проблемних ситуацій; визначати проблемні завдання, які поступово ускладнюються; використовувати методи, що ставлять школярів у ситуації вибору. Ефективності такого навчання сприяє ознайомлення учнів із правилами критичного мислення⁴⁸.

Як відомо, системність роботи з розвитку певних якостей дітей може забезпечити лише спеціально розроблена технологія. Часто в педагогічній літературі ототожнюють поняття «методика» і «технологія», між якими немає принципової різниці, натомість чітко представлена етапність дій.

Технологія формування критичного мислення – це система діяльності, яка супроводжується педагогічними вимірюваннями і спрямована на розвиток здатності до самостійного пошуку, вибору та оцінки корисності інформації як для суспільних, так і для особистих потреб та цілей.

Технологія розвитку критичного мислення передбачає реалізацію алгоритму дій: виклик (актуалізація), осмислення (реалізація), рефлексія, обґрунтування й представлення результатів. Під час кожного етапу забезпечується інтерактивний режим занять, спільний пошук вирішення проблем, а також «партнерські» відносини між педагогом і тими, хто навчається.

На першому етапі (виклик) відбувається пошук суперечливої (неоднозначно сприйнятої) або неповної, що потребує уточнення, інформації. Завдання цього етапу уроку – викликати зацікавлення у школярів, прагнення до пізнавальних дій. Учні мають згадати, що їм вже відомо з проблеми, котра розглядається, скласти список джерел, у яких міститься відома для них інформація, систематизувати її, а також визначити питання, на які вони хочуть отримати відповіді. На цьому етапі відбувається усвідомлення та формулювання завдання.

На етапі «виклик» школярам можна запропонувати розповідь із навмисно допущеними помилками (прийом «Лови помилку»), вправи «Запитання – відповідь», «Вірю – не вірю». Під час читання текстів доцільно використовувати прийом «Допомога», який передбачає читання тексту з помітками на полях, а саме:

- «+» – я це знаю;
- «-» – я цього не знаю;
- «?» – хотів би знати більше.

⁴⁸Лодатко С. О. Вчитель початкової школи у соціокультурному вимірі суспільства / С. О. Лодатко, Л. В. Кондрашова. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – С. 163.

Згодом учні обговорюють прочитаний текст, відповідаючи на запитання:

— Які Ваші знання підтвердилися в тексті?

— Які нові знання Ви отримали?

— Про що Ви б хотіли дізнатися більше?

На другому етапі (осмислення) відбувається поступове просування до нового знання різними шляхами: слухання лекцій, читання текстів, перегляд відеофрагментів, проведення самостійних досліджень, а також актуалізація власного досвіду. Завдання вчителя – зберегти інтерес учнів до теми при роботі з новою інформацією, намагаючись якомога менше втручатися в роботу школярів. Вони можуть працювати як індивідуально, так і в групах.

На етапі рефлексії учні зіставляють нову інформацію з уже відомою раніше, висловлюють власну думку, формують свої переконання. Учитель має повернути школярів до початкових записів, порадити внести зміни. Відбувається переструктурування способів дій та знань, вироблення нового погляду, нових диспозицій, що завершується прийняттям рішення.

Учнів доцільно залучити до організації круглих столів, різних дискусій. Тут можна використати методи інтерактивних технологій «Займи позицію», «Акваріум» тощо.

На четвертому етапі технології відбувається обґрунтування прийнятого рішення та представлення результатів. У багатьох описах технології розвитку критичного мислення цей етап не зазначається. Проте він є необхідним, оскільки кожна технологія, як і кожна педагогічна система, має результативний компонент (результат фіксується й аналізується).

На сучасному етапі розроблено багато різноманітних інтелектуальних ігор, методів, прийомів розвитку критичного мислення, які є доцільними для реалізації в школі. Головне їх завдання – привчити учнів спостерігати, аналізувати, узагальнювати, порівнювати і на основі цих мисленнєвих операцій робити висновки.

Методи формування та розвитку критичного мислення

Метод «Прес»

Цей метод допомагає навчитися знаходити вагомі аргументи і формулювати свою думку стосовно суперечливого питання, систематизувати власні ідеї, а також формулювати їх у вигляді чіткої та

логічної структури. Стратегія може бути використана на будь-якому уроці.

Етапи методу:

- 1) учні висловлюють свою думку: «Я вважаю...»;
- 2) пояснюють причину такої думки: «Тому що ...»;
- 3) наводять приклади додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: «Наприклад...»;
- 4) узагальнюють, формулюють висновки: «Отже...», «Таким чином...».

Зразки інтелектуальних ігор

Об'єднайте учнів у команди, які набиратимуть по одному балу за кожну правильну відповідь. Якщо команда відповіді не знає, можливість відповісти з'являється в наступній команді. Запитань має бути не менше 30, щоб дати можливість відповісти всім.

1. «Вірю – не вірю»

№ з/п	Запитання	Відповідь
1.	Чи Ви вірите, що перша комп'ютерна програма з медіаосвіти була розроблена у 1959 р.?	Так, її створив канадієць М. Маклуен.
2.	Чи Ви вірите, що залежно від способу переробки й подачі інформації, впливу на споживача (візуально, через звук, через звук та візуально) вирізняють візуальні, віртуальні й аудіовізуальні медіа?	Ні, вирізняють візуальні, аудальні й аудіовізуальні медіа.
3.	Чи Ви вірите, що основна функція медіа – розважальна?	Ні, єдиної основної функції немає. Медіа виконують багато функцій. Серед найважливіших, окрім розважальної, також інформаційна, комунікативна, освітньо-культуротворча тощо.

2. «Запитання – відповідь».

№ з/п	Запитання	Відповідь
1.	Що означає термін «медіа»?	Це щось, що є посередником між тим, хто надає інформацію, і тим, хто її отримує. Це різного роду предмети і пристрої, що переказують споживачам інформацію через слова, образи, звуки, а також уможливають виконання окреслених інтелектуальних і мануальних функцій.
2.	Що таке медіаграмотність?	Сукупність знань, навичок та вмінь, що дають змогу людям аналізувати, критично оцінювати і створювати повідомлення різних жанрів і форм для різних типів медіа, а також розуміти й аналізувати складні процеси функціонування медіа в суспільстві.
3.	Чи доцільно ототожнювати терміни «медіа», «мас-медіа», «засоби масової комунікації»?	Ні, між ними є відмінності. Термін «мас-медіа» акцентує увагу на масовому характері передавання інформації, термін «засоби масової комунікації» – на процесі спілкування, порозуміння, а термін «засоби масової комунікації» (ЗМК) – на процесі спілкування, порозуміння, обміну інформацією для налагодження взаємодії.

Гра «Знайди помилку в медіа»

Учнів об'єднують у чотири команди, яким пропонується, читаючи тексти в газетах, журналах, Інтернет-повідомленнях знайти помилки. З таких повідомлень, а також правильних, але тих, що викликають сумніви, формується кейс, який аналізується в кінці кожного місяця. Переможцем є та команда, яка знайшла найбільше помилок у повідомленнях (на уроки української мови можна приносити повідомлення, що містять граматичні помилки; на інші уроки – ті, що стосуються предмета), або принесла повідомлення, помилковість чи правильність якого інші команди довести не зуміли.

Наприклад, учням пропонується визначити, чи є помилки в таких повідомленнях ЗМІ:

1. «Бджола Майя за літо назбирала 27 кг липового меду і 24 кг квіткового. А Віллі назбирав 36 кг акацієвого меду і 15 кг гречаного ...» (з підручника з математики для 2 класу).

Підказка: хоч бджола Майя і трутень Віллі – казкові персонажі, але діти мають знати, що одна бджола не може зібрати півцентнера меду, а трутні взагалі не збирають меду.

2. «Ведмедик заготував на зиму кілька бочок меду. За зиму він з'їв 7 бочок меду і у нього залишилась одна повна бочка» (з підручника з математики для 1 класу).

Підказка: немає коми перед сполучником і між частинами складносурядного речення. Дотичне зауваження: ведмеді взимку сплять і мед бочками не споживають. Навіщо дітям подавати завідомо хибну інформацію?

3. «У жаб є зуби, які недостатньо міцні для того, щоб упіймати і вкусити здобич. Тому жаби ловлять комах та іншу поживу язиком. Усі земноводні харчуються лише здобиччю, що рухається» (з Інтернет-сторінки).

Підказка: поспостерігайте за поведінкою жаб поблизу водойми. Вони дійсно ловлять здобич язиком, а зуби мають лише на верхніх щелепах.

4. «Сонце це сама наближена до Землі зірка у всесвіті, яка дарує нам тепло і світло вже мільярди років» (з Інтернет-сторінки).

Підказка: зверніть увагу на граматичні й стилістичні помилки: сама наближена (найближча), всесвіт (слово пишеться з великої літери), пропущено тире.

Крім того, Земля в Сонячній системі розміщена між Венерою і Марсом. Венера – третій за яскравістю об'єкт на небі, її блиск поступається лише блиску Сонця та Місяця. Венера в Сонячній системі розміщена ближче до Землі, ніж Сонце. А Сонячна система – це частина Всесвіту.

5. «Білі носороги – досить агресивні тварини» (з Інтернет-сторінки).

Підказка: це і правда, і неправда. Під час гону самці дійсно агресивні. Ці тварини є непрогнозованими і можуть атакувати ворога з неймовірною швидкістю. Але такі випадки трапляються рідко. Носорогів у художніх творах, казках зображують агресивними. Насправді носороги – дуже миролюбні, спокійно живляться як трав'яні тварини, відпочивають у тіні, ніколи не нападають на людей першими. Важливо не порушувати зону їх комфорту, якою є кущі, зарості.

Аналогічні вправи батьки повинні виконувати разом із дітьми вдома, пояснюючи, що інформація в пресі, Інтернеті може бути недостовірною, неповною, або навпаки, мас-медіа є цінним джерелом знань (детальніша інформація на цю тему відображена в додатку А).

Приєм «Лови помилку» можна реалізовувати в захоплюючій грі «Шерлок Холмс».

«Шерлок Холмс»

Організація роботи.

1. Запропонуйте учням об'єднатися в декілька команд і обрати свого Шерлока Холмса – кмітливого й успішного учня.

2. Повідомте правила гри. Кожна команда повинна скласти схеми, тексти, малюнки до теми, що вивчається, допустивши помилки. Кількість помилок (однакова) у роботах кожної групи має бути обумовлена наперед.

3. Шерлок Холмс кожної команди повинен віднайти допущені іншою командою помилки.

4. Переможцем стає та команда, Шерлок Холмс якої виявився найкращим детективом, тобто в найкоротший час знайшов найбільше помилок.

Для розвитку критичного мислення можна скористатися іграми «Наведи порядок», «Вилучи зайве», «Метод несподіваної заборони» тощо.

«Наведи порядок»

Учні отримують аркуші з реченнями, у яких переплутані слова. Завдання школярів – правильно сформулювати речення.

«Вилучи зайве»

Учням пропонується перелік слів із теми, серед яких зустрічаються поняття, які не мають відношення до неї. Школярам необхідно провести смисловий аналіз понять і вилучити зайві.

«Метод несподіваної заборони»

Учням пропонується розв'язати завдання без використання певного елемента (наприклад, для вирішення геометричних задач не можна користуватися трикутником, оскільки його використання провокує учнів на проведення аналогій). Метод несподіваної заборони допомагає здолати інерційність мислення.

«Метод ясного мислення»

У польській педагогіці для розвитку критичного мислення застосовується метод *ясного мислення*. Він передбачає необхідність звільнення від стереотипів темного мислення і домінування логіки ясного.

Критерії темного мислення:

1. Це правда, тому я в це вірю.
2. Це правда, тому що ми в це віримо.
3. Це правда, тому я хочу в це вірити.
4. Це правда, тому я завжди в це вірив (ла).
5. Це правда, тому що мені хочеться в це вірити.

Метод ясного мислення передбачає необхідність відповісти на низку питань.

1. Чи я думаю ясно?

— Чи я повинен мислити більш незвичайно?

— Чи маю ілюструвати (підтвердити наочно) те, про що говорю?

— Чи повинен навести приклади зі щоденного життя?

2. Чи я мислю правильно?

— Як можна перевірити, чи це правда?

— Як можна перевірити, чи це правильно?

— Як можна перевірити, чи моє мислення є повне, детальне?

3. Чи моє мислення достатньо точне?

— Чи повинен я бути конкретнішим?

— Чи повинен я додати більше особливостей?

— Чи повинен я бути точнішим?

4. Чи моє мислення зосереджується на суті?

— Наскільки моє мислення відноситься до суті справи/проблеми?

— Який це має вплив на справу/проблему?

— Як ця інформація допомагає мені в успішному вирішенні справ/проблем?

5. Чи моє мислення враховує складність справи/проблеми?

— Які чинники засвідчують, що проблема складна?

— Наскільки проблема складна?

— Які проблеми треба обдумати?

6. Моє мислення звужене чи одностороннє?

— Чи мій погляд на справу/проблему надто звужений?

— Чи повинен я поглянути на це з іншого боку?

— Чи повинен я взяти до уваги іншу точку зору?

— Чи повинен я поглянути на цю проблему в інший спосіб?

7. Чи я мислю логічно?

— Чи моє мислення зв'язно логічне?

— Чи мої висновки достатньо підтверджені фактами?

8. Чи я зосереджуюся на тому, що найважливіше?

— Чи це найважливіша проблема, яку я прагну вирішити?

— Які факти я повинен розглянути передусім?

— Чи це найбільш істотна ідея, на якій я мушу зосередитися?

Метод ясного мислення не є цілковито новим у педагогіці. Він розроблений на філософській основі. Зокрема, у філософії реалізовується метод цілковитого ясного схоплення сутності. «Цілком ясному схопленню сутності притаманна та перевага, що за своєю сутністю дає можливість з абсолютною певністю ідентифікувати і розрізняти, експлікувати і поєднувати, тобто з ясним «поглядом» здійснювати будь-які «логічні» акти.

Метод вимагає, щоб ми рухалися вперед крок за кроком. Цілком можливо, що окремі інтуїції, які слугують цілям осягнення сутності, є ясними вже тому, що дають змогу в повній ясності отримати дещо сутнісно-всезагальне...»⁴⁹:

Реалізація технології розвитку критичного мислення в загальноосвітній школі спонукає до творчості і вчителя, і учнів; її впровадження сприяє розбірливості у взаєминах, неоднозначному сприйманню дійсності, перевірці отриманої інформації. Проте, як і більшість відомих, технологія має недоліки. Її використання неможливе без високого рівня професійної майстерності вчителя, який може виявитися психологічно не готовим до партнерських стосунків зі школярами. Результативність технології залежить від контингенту учнів, їх наполегливості та бажання здобувати нову інформацію.

Але основним недоліком технології є існування загроз соціального характеру. Особистість із критичним мисленням може позитивно не сприйматися в реаліях сучасного життя. Зазвичай керівники організацій та підприємств віддають перевагу працівникам, які є хорошими виконавцями. Отже, водночас із розвитком критичного мислення необхідно навчати школярів толерантності у взаєминах із людьми.

⁴⁹Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/94318-69-metod-tslkovito-yasnogo-shoplyuvannya-sutnost.html>

Технологія формування учнівського колективу

Причиною Інтернет-залежності, надмірного захоплення комп'ютерними іграми, телевізійними програмами асоціального спрямування часто є самотність, яка особливо болісно переживається в підлітковому віці. Чимало батьків скаржаться, що їх діти замкнуті, не можуть знайти друзів, налагодити стосунки з ровесниками, а тому спілкуються з комп'ютером. Самотність змушує дитину страждати і не дає можливості жити повноцінним життям, адже немає друзів або близьких людей, до яких у важку хвилину можна було б звернутися за допомогою чи порадою. Є декілька причин самотності: занижена самооцінка, страх, тривога, невпевненість у собі, негативні установки тощо. Проте, якою б не була причина, її можна усунути через взаємодію, налагодження повноцінних стосунків із ровесниками.

Отже, на сучасному етапі ще більше, ніж три-чотири десятиріччя тому, коли комп'ютерна техніка не була так потужно представлена й доступна, набуває актуальності проблема формування дитячого колективу, у якому кожна дитина почуває себе потрібною і захищеною. Перебування в згуртованому колективі, залучення до діяльності в ньому є найкращим профілактичним чинником встановлення залежності дитини від психоактивних речовин.

Шляхи і перспективи колективного виховання є предметом численних наукових розвідок. Проблема колективу та його розвитку відображена в працях П. Блонського, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького й інших відомих педагогів.

Незважаючи на ґрунтовні наукові розробки, формування дружного класного колективу є одним із найскладніших завдань класного керівника.

За результатами досліджень, від 12 до 38% учнів відчувають себе в школі та класі дискомфортно, від 13 до 38% – відстороненими спостерігачами. 39% учителів зазначають, що потребують знань та вмінь упровадження технологій, спрямованих на становлення колективу⁵⁰.

Є різні підходи щодо визначення основних етапів формування учнівського колективу. Їх виокремлюють на основі характерних дій керівника та учнів, а також на основі якостей, притаманних колективу на певному етапі його розвитку.

⁵⁰Лепнева О. А. Классный коллектив: технология формирования : метод. пособие / О. А. Лепнева, Е. А. Тимошко. – М. : ООО «ЦГЛ», 2005. – С. 10.

Історично однією з перших технологій формування дитячого колективу є технологія А. Макаренка. Основні ідеї класика педагогіки розвинув російський педагог Є. Степанов. Його технологія, як і технологія А. Макаренка, має чотири етапи:

- 1) проектування;
- 2) становлення;
- 3) стабільне функціонування;
- 4) завершення функціонування або докорінне оновлення.

Російський вчений А. Лутошкін визначив рівні розвитку учнівського колективу, назви яких відображають характерні якості класу на кожному етапі його становлення:

- «розсип піску»;
- «м'яка глина»;
- «блимаючий маяк»;
- «пурпурове вітрило»;
- «палаючий факел»⁵¹.

Початковим етапом розвитку колективу є *«розсип піску»*. У такій групі діти перебувають наче всі разом і водночас кожен окремо, що нагадує пісок, який складається з безлічі піщинок. У дітей класу цього рівня розвитку ще немає спільних інтересів, справ. Завдання вчителя полягає в тому, щоб задовольнити потребу учнів та їх батьків в інформації про норми, вимоги, режим, зміст, форми діяльності, традиції нового колективу; вивчити індивідуальні особливості учнів, батьків, педагогів, які працюють у цьому класі, створити привабливий образ педагогів, учнів.

До форм і методів, які дають змогу класному керівнику активно зібрати інформацію про кожного учня або про сім'ю, можна віднести інформаційну анкету, індивідуальні бесіди, тестування, аналіз документів учня, щоденник педагогічних спостережень, екскурсії та ін.

Орієнтовні методи роботи з класом: «Знайомство», «Автопортрет», «Прогноз погоди», «Комплімент», «Кольорові фігури», «Пора року», «Пошукай когось, хто...» тощо.

⁵¹Лутошкін А. Н. Эмоциональные потенциалы коллектива / А. Лутошкін. – М. : Педагогика, 1988. – С. 28–30.

«Знайомство»

Педагог пропонує учням познайомитися. Для цього можна скористатися одним чи декількома варіантами:

1. Коротка розповідь.

Класний керівник (вихователь) пропонує кожному учневі назвати своє ім'я, коротко розповісти про себе (сім'я, місце проживання, захоплення тощо). Починається знайомство за бажанням, а потім процес здійснюється по колу. Не пропускають нікого, зокрема й учителя, дякують кожному за висловлювання і переходять далі.

2. Історія імені.

Класний керівник пропонує учням назвати своє ім'я та розповісти його історію.

3. Ім'я та характер.

Класний керівник пропонує учням назвати своє ім'я та рису характеру (таку, що подобається в собі, обов'язково позитивну), яка починається на першу літеру імені. Можна продемонструвати рису за допомогою пантоміми. Необхідно пам'ятати про порядок проведення, зазначений у варіанті 1.

4. Я пишаюсь.

Класний керівник пропонує кожному учневі назвати своє ім'я та продовжити речення «Сьогодні я пишаюсь...». Якщо хтось відмовляється висловлюватися, його пропускають, однак повертаються до нього після того, як завершиться коло – зазвичай такий учень уже має що сказати.

5. Я змінюю своє ім'я.

Класний керівник пропонує кожному назвати своє ім'я та ім'я, яке цей школяр хотів би мати, і за бажанням пояснити свій вибір.

6. Я через 10 років.

Класний керівник пропонує кожному учневі назвати своє ім'я та поміркувати, які зміни відбудуться з ними через 10 років.

«Автопортрет»

Педагог пропонує учням намалювати самих себе, сконцентрувавшись на власній неповторності та індивідуальності. Малюнок може бути гумористичним, схематичним, абстрактним тощо. Головне, щоб учні, дивлячись на нього, могли впізнати однокласника, тобто в автопортреті треба втілювати передусім свої неповторні особливі риси.

Усі малюнки учні дають учителеві, який їх перемішує, щоб ніхто не міг розпізнати, кому який малюнок належить. Кожному з учнів учитель вручає один із малюнків (стежить, щоб нікому не попався його власний малюнок). Діти відгадують, хто з учнів класу зображений на малюнку. Підводяться підсумки, здійснюється рефлексія.

«Експедиція старими вулицями міста»

Педагог пропонує учням піти разом на прогулянку старими вулицями міста, а потім обговорити побачене.

Така експедиція дає змогу спостерігати за школярами в неформальній обстановці. При цьому виявляються здібності окремих учнів та неформальних лідерів. Педагог може довідатися, чи вміють діти слухати, зрозуміло висловлювати свої думки, самостійно робити висновки, наскільки вони товариські.

«Пізнай мене і зрозумій мене»

Аркуш із чоловічком, який просить: «Пізнай мене і зрозумій мене» – ефективний спосіб отримати інформацію про учнів, особливо коли педагог працює з незнайомим колективом.

Учитель пропонує учням записати на листочку інформацію про себе за запропонованими пунктами (люблю, коли; не люблю, коли; мрію; хочу; мені не вистачає; пишаюся; радію, коли; сумую, коли; люди, яких ціную і якими захоплююся, бо; тощо).

Метод забезпечує можливість висловитися всім учасникам, зокрема тим, які не люблять або соромляться говорити про себе.

Після завершення вправи педагог може розмістити заповнені листки на великій дошці і використати їх під час зустрічі з батьками або подальшої роботи з дітьми⁵².

⁵²Янкович І. І. Підготовка майбутніх учителів до виховання учнів у Польщі : використання польського досвіду в освітньо-виховному просторі України [Методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів] / Ірина Янкович. – Тернопіль : Вектор, 2015. – С. 29-30.

Я люблю, коли

.....
.....
.....

Я не люблю

.....
.....
.....

Подивися, яким я є

Я мрію

.....
.....
.....

Я радію, коли

.....
.....
.....

Я пишаюся

.....
.....
.....

Я хочу

.....
.....
.....

Мені не вистачає

.....
.....
.....

Я сумую, коли

.....
.....
.....

«Прогноз погоди»

Педагог пропонує учням розповісти про свій емоційний, душевний стан мовою прогнозу погоди, тобто говорити про те, якими погодними ознаками можна охарактеризувати його внутрішній світ: Якій порі року відповідає? Похмуро чи ясно? Вітряно чи тихо? Чи є опади? Який час доби? Яка температура? (щодо встановлення температури висувається вимога – інтервал від 0 до +10°C).

Згодом кожен учасник почергово (за годинниковою стрілкою) розповідає про свій душевний, емоційний стан. Останню ознаку цього стану (температуру) педагог фіксує маркером (крейдою) на аркуші паперу (дошці).

Після того, як висловилися всі учасники, педагог (він також описує свій стан, причому буде краще, якщо він першим запропонує свою розповідь, задавши певний алгоритм розповіді) сполучає всі позначки температури в графік. Коли графік побудований, учитель запрошує учасників взаємодії проаналізувати його, висловити свою думку про нього. Підводячи підсумки, педагог відзначає, що кожен з учасників взаємодії є індивідуальністю, кожен має право на свій стан, власне світосприйняття, і побудований графік підтверджує це.

«Комплімент»

Усім учасникам педагог пропонує сісти в коло. Він називає метод і пояснює його суть: кожний учасник почергово (за годинниковою стрілкою) робить сусіду справа від себе комплімент. Педагог робить комплімент своєму сусіду справа першим. Згодом усі наступні учасники почергово роблять комплімент сусіду. Останній з учасників робить комплімент педагогу. Організується рефлексія взаємодії.

«Кольорові фігури»

Наперед учні виготовляють різноманітні фігури на кольоровому папері (геометричні, квіти, фрукти, овочі, предмети, тварини і т. д.); кожна фігура представлена в 2–3 екземплярах різного кольору. Педагог розкладає всі наявні кольорові фігури, які є, на столі або підлозі в центрі кола, де розміщені всі учасники. Учням пропонується з багатьох фігур вибрати одну, яка за формою та кольором відповідає індивідуальності учасника, його сьогоднішньому душевному, емоційному стану, і пояснити

свій вибір. Педагог також повинен вибрати одну з фігур, обґрунтувавши, що символізує для нього колір і форма вибраної фігури.

Метод дає змогу відзначити індивідуальність кожного учасника.

«Пора року»

Педагог пропонує учням висловитися голосно, у якій порі року вони народилися. Далі вчитель створює групи: весна, літо, осінь, зима. Кожна група сідає окремо. Розмовляючи між собою, учні шукають риси – спільні і відмінні. Ці риси записують на цупкому аркуші паперу. Аркуші розвішуються на стіні, а лідер кожної групи називає спільні риси (інтереси, уподобання, хобі тощо), а також специфічні якості кожного з учасників групи.

«Пошукай когось, хто...»

Педагог пропонує учням на спеціально приготовлених аркушах, розділених на частини, записати:

– посередині – своє ім'я;

– на краях – свою улюблену книжку; улюблену страву; улюблену постать (ідеал); улюблений колір, інтереси, хобі (можна виписати інші характерні дані).

Згодом учні ходять по класу, шукаючи однокласників з подібними уподобаннями, зацікавленнями. Пересуваючись класом, школярі називають характерні риси, які є спільними для них, і які хочуть виявити в інших.

Другий етап розвитку колективу називається **«м'яка глина»**. Така назва засвідчує, що колектив на цьому етапі можна успішно формувати, подібно до того, як із глини є можливим виробляти необхідні предмети. У групі, яка перебуває на цьому рівні розвитку, помітні перші зусилля згрупування. Стосунки між дітьми можуть бути як дружлюбними, так і конфліктними. Учні за власною ініціативою рідко допомагають один одному. Хорошого організатора поки що немає або йому важко проявити себе.

На цьому етапі дуже важливо дати можливість кожному висловитися. Необхідно обговорити найближчі та далекі перспективи, виробити плани діяльності. Оскільки у дітей ще немає напрацювань і досвіду спільної діяльності, дискусія може перерости у конфлікт. Якщо відбувається підготовка до справи, вона може зупинитися на півдорозі.

Основними завданнями класного керівника є: реалізувати процес поглиблення знайомства; організувати спільну діяльність у дитячому та батьківському колективах для визначення цілей, завдань, принципів, законів життя; розвивати навички «доброго слухача».

На етапі «м'яка глина» необхідно обов'язково провести перші батьківські збори, які сприятимуть взаєморозумінню між класним керівником та батьками, співробітництву школи і батьків.

Довірливим стосункам допоможе класна газета «Портрет класу», створена школярами разом із класним керівником, проекти, виготовлені школярами, зокрема «Перспективи школи».

На цьому етапі доцільно реалізувати методи: «Павутиння», «Бажано. Обов'язково. Не можна», «Дві правди й одна брехня».

«Павутиння»

Педагог пропонує учням сісти в одне велике коло. Пояснює, що під час виконання цієї вправи в кожного учня буде можливість назвати своє ім'я та розповісти про себе щось особливе. Учасникам дають одну хвилину на те, щоб вони вирішити, що скажуть про себе.

Педагог просить одного учня почати, назвавши своє ім'я та повідомивши щось про себе (наприклад: «Мене звать Антон, у мене чудова пам'ять»). Потім цей школяр повинен міцно взятися за кінчик довгої мотузки (вовняної пряжі), а весь клубок перекинути (або перекотити на підлозі) кому-небудь навпроти в колі. Учні продовжують цей процес доти, поки не висловляться всі (якщо хтось не хоче говорити, він має право сказати «пропускаю») і не утвориться своєрідне «павутиння» зв'язків із пряжі.

«Бажано. Обов'язково. Не можна»

Педагог об'єднує учнів у малі групи. Кожна з груп отримує великий аркуш паперу і завдання: визначити норми поведінки в класі під час уроків, об'єднавши ці норми в три групи (по 4 в кожній): «У нашому класі бажано...», «У нашому класі обов'язково...», «У нашому класі не можна...». Напрацьовані правила кожна група записує на свій аркуш. Наприкінці всі групи презентують результати роботи.

Учитель пропонує знайти ті правила, які співпали у всіх групах, і виписати їх на окремий аркуш паперу. При цьому зміст і формулювання правил уточнюються й обговорюються.

Усі учні мають право доповнити список тими нормами, які були запропоновані групами раніше, але не увійшли до загального списку, або запропонувати зняти якесь правило.

Після обговорення учні приймають правила шляхом голосування.

«Дві правди й одна брехня»

Цим методом можна скористатися для поглиблення знайомства школярів.

Педагог пропонує кожному учневі написати про себе три речі: як переважно ви любите проводити час; обов'язки, які доводиться виконувати вдома, тощо. Два з цих тверджень мають бути правдивими, а одне – ні. При цьому брехня має бути схожою на правду, а правдиві твердження мусять бути трохи дивними.

Інші учні класу (або малої групи) повинні здогадатися, котре із тверджень є помилковим.

Успішна діяльність педагога, батьків та учнів на етапі «м'яка глина» завершується переходом до наступної стадії розвитку колективу – *«блимаючий маяк»*. Така назва вибрана не випадково. Вона символізує нестабільність колективу: світло маяка періодично то з'являється, то зникає.

Колектив, який формується, турбується про те, щоб кожен у ньому йшов правильним шляхом. У такому колективі переважає бажання спільно трудитися, допомагати один одному, бути разом. У класі є на кого покластися, його актив – авторитетний.

Учні в групі цього рівня розвитку реалізують стратегію і тактику своєї поведінки. Час від часу можуть виникати напруження і навіть конфліктні ситуації між різними групами учнів: дівчатами і хлопцями, фізично сильними і слабкими тощо.

Мета класного керівника полягає у формуванні емоційно-вольової та інтелектуальної єдності класу. Для цього він повинен: вивчити ступінь комфортності самопочуття кожного учня і динаміку міжособистісних взаємин; забезпечити взаємозалежність результатів діяльності і зусиль кожного члена колективу; створити можливість для переживання стану незадоволення розгрупованістю, недостатньою єдністю; забезпечити різноманітну діяльність, яка дає змогу виявити лідерство учнів; забезпечити можливість висловлювання і спільного обговорення будь-якої думки.

До форм, які дають змогу реалізувати завдання етапу, можна віднести тематичну класну годину «Портрет однокласника», диспут-клуб «Я і мій клас», телеміст учнів і батьків «Від чого залежить успіх», діалого-діагностичну методику «Я в школі», свято «День народження класу».

На цьому етапі доцільно реалізувати методи «Подаруй квітку», «Таємні таланти», «Незакінчені речення».

«Подаруй квітку»

Педагог першим дарує квітку комусь із присутніх і говорить, чому саме йому він подарував. Після цього всі учні по черзі дарують одне одному квітку, супроводжуючи подарунок відповідними поясненнями.

«Таємні таланти»

Педагог роздає маленькі аркуші паперу та просить учнів написати щось одне, що їм подобається робити і чого інші учні, напевно, не знають. Після завершення роботи школярами він збирає аркуші, перемішує їх і роздає учням, слідкуючи, щоб ніхто не одержав свій аркуш. Учні протягом 5 хвилин ходять по класу й намагаються знайти того школяра, якому властивий цей прихований талант.

Згодом відбувається обговорення, чи вдалося учням виконати завдання, що нового вони дізналися про своїх однокласників та однокласниць.

«Незакінчені речення»

Педагог рекомендує учням назвати початок речення, який інші школярі за чергою завершують. Наприклад, початок речення може бути таким: «Щодня я збираюся у школу, поспішаю і думаю, що...», «Коли, прийшовши додому, я згадую прожитий день, то...», «Шкода, що в нашій школі не можна...».

Метод дає змогу визначити рівень задоволеності життям у класному колективі.

Поглиблення розвитку дитячого колективу зумовлює перехід до етапу ***«пурпурове вітрило»***, на якому школярі діють за принципом «один за всіх і всі за одного». На цьому етапі виразно помітна згуртованість класу. Діти відчують гордість за свій колектив, захищеність і впевненість у ньому. Проте трапляються ситуації, коли учні не готові долати перешкоди.

Завдання класного керівника полягає в організації діяльності, де відбувається активна самореалізація учнів класу на користь шкільного колективу, створенні умов, в яких можна «вивести з тіні» і реалізувати можливості учнів, котрі поки що є спостерігачами; підтриманні всіх можливих ініціатив школярів.

Класний керівник на цьому етапі виконує роль консультанта.

Ефективними формами роботи, які варто реалізувати, є психолого-педагогічний тренінг, вечір пісні і поезії, рольова дискусія, тематична класна година «Людина – відкрита система», гра «Традиції і легенди нашої школи», захист проектів «Майбутнє починається зараз».

На цьому етапі можна скористатися методами «Безлюдний острів», «Герб» тощо.

«Безлюдний острів»

Учитель розповідає учням таку історію: «Ви пливли на судні, яке зазнало аварії. Вам вдалося врятуватися, але море викинуло Вас на безлюдний острів. Вам необхідно, щоб вижити, організувати собі життя. Але є одна перешкода: від пережитого шоку Ви втратили мову й забули, як писати. Отже, треба порозумітися за допомогою жестів».

Учитель час від часу робить повідомлення, які треба відтворити в колективі: наступають сутінки, ринув дощ, з'явилися дикі тварини, на горизонті з'явилося судно тощо.

Вправа завершується відплиттям жертв аварії з безлюдного острова.

Метод навчає ефективній взаємодії і співпраці в колективі, а також будувати міжособистісні стосунки, приймати індивідуальні й колективні рішення. Учні обмірковують свою роль у колективі, значимість для ровесників, а також значення колективу для них самих. Вчаться приймати рішення. Вправа допомагає реалізувати себе несміливим дітям, що зазнають труднощі у спілкуванні.

«Найважливіше слово»

На дошці вчитель записує 10-15 різних слів, наприклад, сонце, мама, тато, школа, дружба, гроші, гра, любов тощо (слова можуть бути написані зовсім інші). Учні повинні вибрати по одному слову (найважливішому для них). Кожен по черзі промовляє це слово.

Завершується вправа висновком, що в кожній людини є своє найважливіше слово.

За допомогою цієї вправи учнів готують до розмови про значення слів, які використовують у спілкуванні з іншими людьми.

«Герб»

Класний керівник пропонує учням заповнити «віконечка» у схематично зображеному гербі, відповідаючи на подані ним запитання. Він наголошує на тому, що необхідно зображувати відповіді у вигляді малюнка, схеми, піктограми, умовної позначки. Для кожного питання виділено «віконечко», а для останнього – стрічка під гербом.

Пропонуються такі запитання:

- дві речі, які я роблю найкраще;
- мій найбільший успіх у житті;
- я очима батьків і вчителів;
- я очима друзів;
- моя найбільша мрія;
- три слова, які я хотів (хотіла) б почути на свою адресу;
- мій життєвий девіз.

Педагог просить когось відкрити одне «віконечко» та сказати, що зображено, і що цим зображенням учень хотів сказати. Присутні висловлюються по колу.

Через нестачу часу можна не відкривати всі «віконечка», а запропонувати відкрити одне за бажанням. Присутні висловлюються по колу.

Обов'язково необхідно провести рефлексію вправи за запитаннями: Як вам працювалося? Які думки та почуття викликала у вас ця вправа?

Педагог пропонує залишити герб на згадку, тому що далі думки учнів про себе можуть змінитися.

Розглянуті методи, вправи й ігри описані С. Кашилевіч, Б. Кубічек, О. Лепневою, О. Пометун, Є. Тимошко та адаптовані автором пропонованого посібника.

Завершальним етапом розвитку дитячого колективу є **«палаючий факел»**, що символізує живий вогонь, який горить завдяки особливому «паливу»: тісній дружбі, єдиній волі, чудовому порозумінню, діловому співробітництву, відповідальності не лише за себе, а й за весь колектив.

На цьому етапі колектив загалом і кожен учень зокрема усвідомлюють як цілі, так і мотиви діяльності. У класі спостерігається добре розвинуте

самоврядування, завдяки якому школярі постійно пропонують та реалізують соціально цінні ідеї.

Завдання класного керівника полягає в тому, щоб організувати пошук об'єктів суспільної турботи, створювати умови для формування в учнів навичок вирішення соціальних проблем, підтримати потребу кожного школяра в самовдосконаленні.

Ефективними формами роботи, які використовуються на етапі «Палаючий факел», є: вистава або театр мініатюр, науково-практична конференція, операція «Сюрприз», тематична класна година «Естафета поколінь», акції «Подарунок школі» і «Подарунок місту».

На цьому етапі можна скористатися методами «Знайди собі супутників», «Допоможи здійснити мрію» тощо.

«Знайди собі супутників»

Педагог пропонує учням уявити, що вони здійснюють захоплюючу подорож до одного із чудес світу чи України (займаються пошуками скарбів).

З учнів класу необхідно вибрати для себе супутників та, наскільки це можливо, розподілити між ними ролі (кількість вибраних дітей не регламентується).

«Допоможи здійснити мрію»

Педагог пропонує учням пригадати, про яку важливу справу свого життя вони мріють та який суспільно значимий проект хотіли б здійснити.

З учнів класу треба обрати тих, які будуть сприяти досягненню мети, та зазначити, що вони виконуватимуть.

Модель проекту варто реалізувати в мультимедійній презентації, яку допомагатимуть виготовити вибрані учнем для допомоги однокласники.

«Якщо я стану мером»

Одному з учнів класу (його вибирають шляхом жеребкування) необхідно уявити, що він став мером міста. З однокласників треба створити команду для управління містом. Кому яка посада буде запропонована?

Виховна робота з колективом класу має розвивати в учнів бадьорість, оптимізм, позитивні емоції.

Організація успішної діяльності як соціально-виховна технологія

Окрім перебування в згуртованому колективі, школяр відчуває необхідність у самореалізації та визнанні. Визнання – це одна з найгостріших потреб (учені вважають, що це інстинктивна потреба) людини, що задовольняється тоді, коли з'являється відчуття емоційного піднесення від досягнення мети, від досягнутого успіху.

На думку американського педагога В. Глассера, якщо дитині вдається стати успішною в школі, у неї є хороші шанси на успіх у дорослому житті. Завдання школи полягає в створенні системи, у якій успіх був би реальним, а учні могли б реалізовувати свої здібності. В іншому випадку дитина цілком може стати невдахою, що є причиною не тільки її особистої біди, а й соціальних негараздів. Зростання соціальної нестабільності, збільшення кількості ув'язнених у тюрмах, а також пацієнтів психіатричних лікарень відбувається тому, що втрачена будь-яка надія на успіх. Коли В. Глассер писав про це (1975 р.), ще не було узалежнених від Інтернет-мережі, не було такої кількості комп'ютерної техніки, як зараз; не спостерігалася тенденція до її надмірного використання, що в умовах сьогодення негативно позначається на розвитку учнів. Отже, на сучасному етапі ще гостріше стоїть питання досягнення дитиною успіху. А тому набуває актуальності технологія «Організація успішної діяльності».

Питання успіху, успішності є особливо популярними в останні декілька десятиріч. Успіхом називають позитивний наслідок роботи, удачу, талант. Успішна діяльність – це така соціально ціннісна (визнана) діяльність, результат якої відповідає визначеній меті.

Проблема успіху та його досягнення інтенсивно розроблялася вченими з часів епохи Відродження. У XVII ст. Я. А. Коменський намагався вдосконалити навчальну діяльність. Він створив велику дидактику – універсальне мистецтво навчати всіх усьому, навчати так, щоб неуспіху бути не могло.

Але тільки у другій половині XIX – першій половині XX ст. посилено почала розвиватися наука про організацію ефективної діяльності. Зокрема, французький філософ та історик А. Еспінас запропонував ідею створення окремої навчальної дисципліни про чинники підвищення ефективності діяльності, використавши термін «праксеологія». 1926 р. в «Записках соціально-економічного відділу УАН» у статті «Етюд до проблеми будівництва формально-праксеологічних засад економіки» український

учений, математик, статистик, економіст Є. Слуцький уперше виклав теорію пракселології, раціональних рішень при різних комбінаціях умов⁵³.

У 1950-х роках ця теорія знайшла послідовників у Польщі (О. Лянге, Т. Котарбинський, Т. Пцоловський) та серед інших західних економістів-кібернетиків. Польський філософ і логік Т. Котарбинський є засновником теорії «правильної діяльності (хорошої роботи)». Розвиваючи її із середини 50-х років ХХ ст., учений започаткував праксеологічний підхід як особливий спосіб аналізу і пояснення практики людини.

Завдяки розвитку у громадян праксеологічних умінь можна вирішувати соціальні проблеми країни. Такий висновок зроблено на основі виявленого американським психологом Дж. Макклелландом зв'язку між потребами індивідів в успіхові та економічним зростанням суспільства⁵⁴.

Спроби встановити залежність між наполегливістю в досягненні успіху та суспільним прогресом здійснив російський фізіолог І. Павлов. Він вважав, що існує особливий інстинкт успіху, який може бути виражений у представників різних націй більше чи менше. На думку вченого, інстинкт успіху краще розвинутий у людей, що належать до єврейської та англосаксонської націй, ніж у представників російської. Відомий фізіолог вважав, що вчителі та батьки мають допомагати в розвитку інстинкту успіху: «Якщо кожен з нас буде плекати цей інстинкт у собі як дорогоцінну частину своєї сутності, якщо батьки і все учительство всіх рангів зроблять своїм головним завданням зміцнення і розвиток цього рефлексу в масі, якою опікуються, якщо наша громадськість і державність відкриють широкі можливості для практики цього рефлексу, то ми станемо такими, якими повинні і можемо бути, судячи з багатьох епізодів нашого історичного життя та з деяких злетів нашої творчої сили» [цит. за: Ю. В. Щербатых «Психология успеха». – М., 2004.]⁵⁵.

Вітчизняні та зарубіжні науковці акцентують увагу на суперечностях у трактуванні суті успіху: те, що одні вважають успіхом, інші можуть сприйняти, як невдачу. Залежно від обставин, учитель може вважати

⁵³Слуцький Є. Етюд до проблеми будування формально-праксеологічних засад економіки / Є. Є. Слуцький. Записки соціально-економічного відділу ВУАН. К., 1926. – Т. 4. – С. 165–175; С. 238–249.

⁵⁴Лукашевич Н. П. Самоменеджмент: как достигнуть успеха в деловой карьере. – Кн. 1. Деловая карьера : путь к успеху / Н. П. Лукашевич. – Харьков : ОКО, 1998. – С. 88.

⁵⁵Щербатых Ю. В. Психология успеха / Юрий Щербатых. – М. : Эксмо, 2004. – С. 77–78.

успіхом «відмінні» та «добрі» оцінки учнів або відсутність незадовільних, збільшення кількості учнів у школі або заборону її закриття тощо.

Одна з перших технологій успіху, відомих у педагогічній практиці, – це педагогічна технологія С. Френе. Його школу ще називають школою успіху і радості. Технологія С. Френе передбачала чітко детальне планування діяльності дітей. Кожна дитина у школі за допомогою вчителя складала індивідуальний план, де було чітко передбачено обсяг навчальної роботи, який мав бути виконаний за тиждень. Щоп'ятниці школярі аналізували, чи вдалося їм виконати заплановане. Школа мала багато переваг порівняно з традиційними закладами: уроки-прогулянки, розвиток мислення, використання природного методу навчання, єдність розумового та морального виховання, застосування механічної праці, демократизація шкільного життя та ін.

Значенню успіху в становленні особистості приділяв увагу американський педагог В. Глассер. Інтереси дитини, її прагнення досягнути визначеної мети є основними пріоритетами створеної ним «школи без невдач».

У виховній системі В. Глассера простежується взаємозв'язок між життєвим успіхом окремого індивіда та благополуччям держави. Проте в ній недостатньо досліджений механізм формування у школярів праксеологічних умінь.

На сучасному етапі в зв'язку із популяризацією програм «Як стати успішною особистістю», «Зроби себе сам» (особливо поширені в американському суспільстві) в Україні та інших країнах створюються школи, місія яких полягає у досягненні успіху у навчанні та вихованні.

Метою технології «Організація успішної діяльності» є формування праксеологічних умінь, тобто вмінь ефективно організувати діяльність на основі загальних законів її реалізації, дотримання визначеної етапності дій.

Головні етапи технології

Організація успішної діяльності передбачає послідовне чергування таких етапів, що становлять алгоритм технології:

1. Підготовчий етап:

а) діагностування особистісних якостей;

б) створення психологічних передумов (формування мотивації, позитивного емоційного стану, психологічної стратегії «переможця»).

2. Початковий етап:

- а) визначення мети діяльності;
- б) складання плану реалізації мети;
- в) визначення осіб, які долучаються до виконання завдань.

3. Етап виконання:

- а) реалізація початкового плану;
- б) усунення непередбачуваних перешкод;
- в) корекція початкового задуму;
- г) залучення додаткових ресурсів.

4. Досягнення результату.

Особливості підготовчого етапу

Підготовчий етап діяльності є особливо необхідним тоді, коли в особистості занижена самооцінка або в неї чітко проявляється психологія «невдахи» (згідно з теорією американського психолога Е. Берна, всі люди поділяються на «переможців», «не-переможців» та «невдах»). Саме на цьому етапі необхідно реалізовувати сугестивну педагогіку, формувати в особистості психологічні риси переможця. Люди такого типу, зазнавши невдачі, створюють нову стратегію дій з урахуванням помилок. Невдахи завжди шукають і знаходять причини, які заважають їм досягати мети. Не-переможці вважають, що їм не призначено долею стати переможцями, але вони і не збираються ставати невдахами; від них вимагається клопітка робота не в надії перемогти, але щоб залишитися при досягнутому. На думку Е. Берна, не-переможці – це прекрасні працівники, члени групи, прислуга; вони старанні і вдячні, не схильні спричиняти неприємності оточуючим людям. Е. Берн пише: «Найкращий спосіб відрізнити невдачу від переможця такий: переможець – це людина, яка знає, що вона буде робити, якщо програє, але не говорить про це; невдаха – це той, хто не знає, що робити, якщо програє, але говорить про те, що буде робити, якщо виграє» [цит. за: Ю. В. Щербатых «Психология успеха». – М., 2004.]⁵⁶.

Цілеутворення та його значення в досягненні успіху

Найважливіший етап технології – визначення цілей, зокрема вибір виду діяльності, який відповідав би інтересам та здібностям дитини.

До визначення цілей висуваються певні вимоги:

– суспільна значимість (цілі не повинні суперечити суспільним потребам);

⁵⁶Щербатых Ю. В. Психология успеха / Юрий Щербатых. – М. : Эксмо, 2004. – С. 17–18.

– реалістичність (цілі мають бути не занадто складними і не занадто легкими);

– визначеність термінів реалізації;

– конкретність;

– точність у формулюванні;

– фіксація у письмовій формі.

Як показує практика, записують власні цілі на папері менше трьох відсотків людей у світі. Менше одного відсотка з них регулярно перечитують і переосмислюють написане.

Люди не ставлять мети з таких причин:

– невміння визначати мету;

– безвідповідальність;

– низька самооцінка і яскраво виражене відчуття провини;

– відсутність розуміння важливості життєвої мети;

– страх невдачі;

– побоювання бути розкритикованим або отримати відмову.

Основними чинниками, що впливають на визначення мети, є: природні здібності та можливості, бажання людини, користь для суспільства.

Життєвих цілей має бути декілька. Вони повинні стосуватися різних сфер життя і не суперечити одна одній. Цілі треба визначати на далеку та близьку перспективи.

Реалізація життєвих цілей та планів

Найважливішим етапом у процесі досягнення мети є *виконання* задуму. Зазвичай його реалізація пов'язана з подоланням перешкод, що неминуче виникають на шляху до успіху.

Успішні люди вважають, що найчастіше досягнення успіху неможливе без поразок, які необхідно сприймати як стимул до ще більш напруженої праці. Одна з головних причин, через яку люди уникають бажання поставити перед собою мету, – це низька самооцінка та страх невдачі. Вони безпосередньо пов'язані між собою.

Учені виробили правила, яких треба дотримуватися для підвищення самооцінки. У цьому мають допомагати батьки й учителі, які повинні частіше хвалити дитину, у якій помітили зародки комплексу неповноцінності. Самому учневі допоможе частіше нагадування про його успіхи (необхідно виконати вправу «Моє сонце», яка наведена нижче в переліку рекомендованих вправ). Не варто порівнювати себе з іншими людьми, адже при цьому завжди буде занадто багато опонентів або

супротивників, яких не можливо перевершити. Треба жити своїм власним життям. Людина ніколи не буде себе поважати, якщо не буде проводити своє життя так, як сама хоче його проводити. Якщо ж приймаються рішення, засновані на схваленні друзів і родичів, у така особистість не вірна собі і у неї буде низька самооцінка.

Треба спілкуватися з позитивними і впевненими у собі людьми, готовими підтримати. Допоможе також перегляд фрагментів фільмів про неповносправних людей, які досягли успіху: якщо ті, хто волею випадку чи від народження має відхилення в розвитку, зуміли досягнути успіху, то просто неможливо не спробувати це зробити тому, якого природа наділила здоров'ям. Окрім того, необхідно більше давати іншим. Йдеться не про гроші. Тут маєтися на увазі віддача самого себе у вигляді вчинків, якими можна допомогти іншим, або позитивне заохочення інших. Коли людина робить щось для інших, то починає відчувати себе більш цінною, а самооцінка і настрої підвищуються.

Отже, головне для підвищення самооцінки – це діяти. Коли людина діє, незалежно від результату, зростає її почуття самоповаги, виникають більш приємні відчуття щодо до самого себе. Коли ж особа зволікає з діями через страх або інше занепокоєння, буде відчувати тільки розлад і сумнівні відчуття, що, звичайно, призведе до зниження самооцінки.

Існує пряма залежність між кількістю спроб та ймовірністю досягнення запланованого результату.

Т. Едісон здобув найбільших успіхів серед усіх винахідників сучасності. Він отримав патенти на 1093 винаходи, 1052 з яких були впроваджені у виробництво ще за його життя. Але як винахідник він зазнав у своєму житті найбільшої кількості невдач. Число невдалих спроб у його експериментах з розробки нових видів продукції переважає число невдач, з якими зіткнувся в житті будь-який інший вчений або бізнесмен. Йому довелось провести більше 11 тисяч експериментів, перш ніж він винайшов вуглецевмісну нитку розжарювання, що дало змогу створити першу електричну лампочку. Коли Т. Едісон провів 5 тисяч експериментів, молодий журналіст, дізнавшись про це, запитав, чому він настійливо продовжує експериментувати, зазнавши стільки невдач, на що винахідник відповів, що насправді ніяких невдач не було: з успіхом визначено 5 тисяч способів, які не підходять для практики. Отже, зараз він перебуває на 5 тисяч кроків ближче до відкриття⁵⁷.

⁵⁷Щербатых Ю. В. Психология успеха / Юрий Щербатых. – М. : Эксмо, 2004. – С. 147–148.

Автором однієї з методик долаття перешкод є російський учений Ю. Щербатих. Основними способами роботи з перешкодами він визначив такі:

- пробити перешкоду;
- обійти перешкоду;
- усунути перешкоду;
- домовитися із перешкодою;
- підключити інших людей, щоб допомогли усунути перешкоду;
- використати перешкоду як опору для відштовхування;
- змінити проміжну мету;
- змінити кінцеву мету⁵⁸.

Зіткнувшись із перешкодою, необхідно визначити всі можливі способи її подолання. Зазвичай, успіху досягають ті люди, які вміють використовувати невдачі у своїх інтересах, перетворювати невдачу на перемогу, повернувши на свою користь несприятливий збіг обставин, а також здатні аналізувати проміжні етапи своєї діяльності, корегувати плани.

Досягненню успіху сприяє виконання вправ та реалізація методів.

Рекомендовані вправи і методи для учнів

Моє сонце

Візьміть чистий аркуш паперу і в центрі намалюйте коло.

Це майбутнє сонце, але поки воно не світить – у нього немає променів. Ви можете запалити це сонце, але для цього вам потрібно прималювати промені, які від нього відходять. Але тільки в тому випадку, якщо ви згадаєте свої успіхи і досягнення. Кожний промінь – це один епізод із вашого життя, про який ви згадуєте з гордістю.

Наприклад, у 10 років ви піймали великого окуня. Тоді ви можете домалювати до сонця один промінь і написати на його кінці «окунь». Відремонтована праска, закінчена з медаллю школа, перше місце на спортивних змаганнях, вдала ділова домовленість, розгаданий кросворд – у цій вправі немає обмежень. Головне – намалювати побільше променів. Мінімум десять, а якщо зразу намалюєте двадцять, то за вас можна не переживати, позаяк фундамент майбутнього успіху вже закладений⁵⁹.

⁵⁸ Щербатых Ю. В. Психология успеха / Юрий Щербатых. – М. : Эксмо, 2004. – С. 204.

⁵⁹ Щербатых Ю. В. Психология успеха / Юрий Щербатых. – М. : Эксмо, 2004. – С. 213.

«Віяло можливостей»

Виберіть якусь життєву проблему (для першого тренування можна взяти середньої важливості). Потім на аркуші паперу окресліть якомога більше можливих шляхів її вирішення. Згодом відкиньте ті способи, які вам не підходять. Залишіть 2–3 варіанти ефективного просування до глобальної мети, на шляху до якої постала визначена перешкода.

«День схваленень»

Протягом дня виразіть своє схвалення 5 різним людям. Зазначте «про себе» їх реакції та свої почуття.

«День без критики»

Уважно стежте за собою весь день. Ваше завдання сьогодні – нікого не критикувати, ні в словах, ні в думках. Якщо помітили критичні нотки в своєму голосі, зупиніться та сформулюйте своє незадоволення так, щоб воно набуло конструктивного вигляду, наповніть його почуттям доброзичливості і поваги до іншої людини.

Зазначайте всі випадки, коли вам буде важко пом'якшити критику або уникнути її. Проаналізуйте причини своїх негативних емоцій. Знайдіть їм альтернативу.

«Постава успішної людини»

Зазначте у своєму записничку 5 хвилин у першій половині дня, протягом яких ви будете тримати поставу впевненої в собі людини: випрямлений хребет, плечі розведені і злегка опущені, голова дивиться прямо. У другій половині дня відведіть на цю вправу ще 5 хвилин. Наступного дня збільшіть тривалість виконання кожної вправи на 5 хвилин (10 хвилин до обіду і стільки ж увечері). До кінця тижня доведіть загальний час збереження постави успішної людини до години щоденно (2 рази по 30 хвилин). Після завершення вправи оцініть свій стан і реакцію інших людей.

«Контроль невиробничих витрат часу»

Найунікальнішим ресурсом є час. Запропонована вправа допоможе звести до мінімуму даремні його витрати.

Один тиждень фіксуємо витрачений час на:

- 1) перегляд телевізійних передач;
- 2) розмови по телефону;

3) обговорення чужих справ («носіння мавпи»);

4) спілкування з неприємними людьми.

Наступного тижня старайтеся звести втрати часу до мінімуму. Потім порівняйте результат. А час, який звільнився, виділіть для досягнення мети.

«Метод Френе»

Складіть план роботи на тиждень (якщо це зробити складно, зверніться за допомогою до вчителя). У кінці тижня проаналізуйте результати.

«Фіолетовий браслет»

Ідея вправи належить пасторові Уїллові Боуену. Одягніть звичайний фіолетовий браслет і протягом 21 дня живіть без смутку, страху, тривоги, критики, пліток і незадоволення, тобто без негативу. Якщо ви порушите це правило впродовж визначеного часу, необхідно перевішати браслет з однієї руки на іншу і розпочати відлік днів заново. Продовжувати потрібно доти, поки браслет не перебуде на одній руці 21 день підряд. Результат не забариться!

«Звіт перед собою»

Щодня перед сном упродовж тижня самозвітуйте собі. Порівняйте результативність діяльності з попереднім періодом, коли таке самозвітання не проводилося.

«Ситуація успіху»

Оберіть для експерименту трьох осіб. Ними мають стати недостатньо впевнені у собі люди. Створіть їм ситуацію успіху. Спостерігайте, як змінюється їхнє життя.

Повторіть вправу під час педагогічної практики. Обирайте для проведення експерименту сором'язливих учнів, яким необхідне схвалення та визнання.

«Посмішка»

Упродовж місяця розпочинайте день з посмішки. Згадайте, як оцінив її геніальний Д. Карнегі: «Її ціна – нуль, але вона багато чого варта. Вона збагачує тих, хто її приймає, і не збіднює тих, хто її дарує. Вона триває лише мить, але пам'ять про неї залишається назавжди. Ніхто не є таким

багатим, щоб обійтися без неї, і нікого не збіднюють, а тільки збагачують її наслідки.

Вона створює щастя в домі, заохочує до добрих справ і є ознакою дружби.

Вона – відпочинок для стомлених, світло для зневірених, сонячний промінь для засмучених і найкращий засіб від неприємностей.

Однак її не можна купити, випросити, позичити або вкрасти, оскільки вона не може по-справжньому робити добра, доки її не віддають з доброї волі...»⁶⁰.

Усміхнене обличчя є незамінною складовою іміджу, а посмішка – початок сходження до вершини, позаяк вона створює оптимізм, без якого неможливе досягнення успіху.

Безперечно, у кожної людини є багато проблем, пов'язаних із навчанням, роботою, матеріальним забезпеченням тощо. Проте вони вирішуються за однієї умови: віри у свої можливості, впевненості в собі, оптимізму. Імідж щасливої людини сприяє вирішенню проблем, засмученої – перешкоджає.

Отже, протягом місяця спостерігайте за змінами у своєму житті завдяки початку дня з посмішки. Посміхайтесь частіше!

Розглянуті методи та вправи для підвищення коефіцієнта успіху пропонуються автором посібника, а також І. Вагіним, О. Потьомкіною, К. Потьомкіною, Ю. Щербатих.

Досягаючи визначених цілей, учень має проявляти наполегливість, не допускаючи при цьому зради, шахрайства чи інших аморальних проявів. На всіх етапах досягнення цілей дитина повинна перебувати в гармонії з Богом та своєю совістю.

Технологія роботи з важковиховуваними дітьми

Якщо в учня сформувалася девіантна поведінка, то вже недостатньо використовувати окремі заходи виховного впливу. Потрібна системна робота, яку може забезпечити спеціально розроблена технологія роботи з важковиховуваною дитиною.

Дітей, виховання яких викликає особливі труднощі, науковці називають по-різному: «важковиховуваними», «педагогічно

⁶⁰Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей / Дейл Карнегі. – К. : Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1990. – С. 49.

занедбанями», «соціально занедбанями», «соціально незахищеними», «дезадаптованими», «з девіантною поведінкою» тощо.

У загальноосвітній школі до категорії проблемних («важких») потрапляють: а) діти, які мають труднощі в навчанні і важко виховуються; б) діти зони ризику. З точки зору дослідників, таким учням притаманні дисгармонійний розвиток, низький рівень працездатності, слабкі адаптаційні механізми, схильність до патологічних реакцій на перевантаження.

Причини девіантної поведінки можуть бути біологічного, психологічного й соціального характеру. Заслуговує на увагу гіпотеза Ю. Черво про відхилення у «Я – концепції» дитини. «Я – концепція» – це уявлення людини про себе. У ній учений виокремлює 4 компоненти: «Я – знаю»; «Я – можу»; «Я – подобаюсь», «Я – захищений»⁶¹. Однак варто визначити і такий складник, як «Я – значущий», зважаючи на те, що інстинкт визнання (власної вивищеності) є одним із найсильніших у розвитку людини.

Отже, у «Я – концепції» виокремлено 5 складових:

- «Я – знаю» (потреба в пізнанні);
- «Я – можу» (потреба в самоутвердженні);
- «Я – значущий» (потреба у визнанні);
- «Я – захищений» (потреба в захищеності);
- «Я – подобаюсь» (потреба в самовираженні).

Якщо хоча б одна із цих складових недостатньо розвинена, в особистості виникає внутрішня дисгармонія. Наприклад, якщо в людини складові «Я – концепції» зі знаком мінус, то у неї формується комплекс неповноцінності і починається саморуйнування. Такий учень про себе може сказати:

- «Я не знаю ні себе, ні навколишній світ»;
- «Я не здатний до самореалізації»;
- «Я нікому не потрібний, і мене не цінують у колективі»;
- «Я не захищений ні друзями, ні вчителями, ні батьками»;
- «Я не подобаюся ні однокласникам, ні вчителям, ні навіть собі».

Звичайно, усі складові «Я – концепції» зі знаком мінус формуються нечасто. Інша крайність – це всі складники «Я – концепції» зі знаком плюс, але в асоціальной сфері. Такий учень про себе може сказати:

- «Я знаю тіньову сторону життя»;
- «Я здатний на нахабство»;

⁶¹Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий / Г. К. Селевко. У 2-х т. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – Т. 2. – С. 96–104, 346–347.

«Я потрібний своїм друзям, і без мене жоден намір не буде реалізуватися»;

«Я захищений кримінальними авторитетами»;

«Я подобаюсь своїм друзям, які мають схильність до протиправних дій».

Внутрішня дисгармонія, пов'язана з проблемами «Я – концепції», найчастіше усувається одним із психоактивних чинників: наркотиками, алкоголем, надмірним захопленням віртуальним світом, зокрема комп'ютерними іграми тощо.

Попередження і подолання важковихованості – цілісний процес. Він має чітко визначену структуру і передбачає таку послідовність дій:

— діагностика сформованості соціально значимих рис та нахилів дитини;

— цілеспрямований вплив на свідомість учня;

— залучення до соціально значимої діяльності;

— вплив на емоційну сферу.

Діагностика сформованості виховних цінностей дитини та відхилень у поведінці дає змогу рекомендувати їй зайнятися тим видом діяльності, який відповідає її нахилам, допомогти створити життєві цілі та плани.

На етапі цілеспрямованого впливу на свідомість учня відбувається формування довірливих взаємин між вихователем і вихованцем, позитивної самооцінки, забезпечується відчуття впевненості в собі, довіра до людей і в кінцевому результаті – життєвий успіх дитини. Як один із методів взаємодії зі школярем можна використати метод «від серця до серця». Він передбачає проникнення в сутність людини і на цій основі визначення впливів, які б забезпечували розвиток співрозмовника, утвердження у взаємостосунках мудрості й добра. Правильне застосування зазначеного методу дає можливість усім учасникам спілкування черпати радість від спілкування.

Вихователь може застосувати декілька програм у роботі з дитиною, зокрема: «Пізнай себе», «Учися вчитися», «Культура і спілкування» тощо. Ефективними є програми «Учіться володіти собою» та «Цілі життя», які передбачають формування вмінь поводитися в конфліктних ситуаціях, визначення цілей на близьку, далеку і середню перспективи та їх досягнення.

На третьому етапі технології відбувається організація діяльності учня, що дає йому можливість самоствердитися й самореалізуватися. Ця діяльність повинна відповідати інтересам школяра, бути доступною, продуктивною, суспільно корисною, її результати мають бути позитивно

оцінені оточенням. Широкі можливості для попередження девіантної поведінки і подолання її проявів мають заклади допоміжної освіти, культури, спорту, відпочинку, однак вони часто недоступні для учнів через матеріальні чинники. Доцільно залучати важковиховуваних дітей до занять за інтересами сім'ї, зокрема хобі, домашнє господарство, робота на дачній ділянці тощо.

Який би вид діяльності не вибрали педагоги разом із батьками та дитиною, робота з перевиховання буде успішною за умови, що школяр буде «вирваним» із негативного середовища, у якому перебував, і якщо потрапить в нове оточення під позитивні впливи. Отже, від середовища, у якому перебуватиме учень, залежить його майбутнє.

У спілкуванні з дітьми, що схильні до девіантної поведінки, або вже її сформували, а також у процесі реалізації медіаосвіти доцільно орієнтуватися на висновки американського письменника і сімейного консультанта Дороти Лав Нолте:

«Дитина, яку критикують, навчається осуджувати.

Дитина, оточена ворожістю, навчається агресії.

Дитина, яка живе в страхові, вчиться боятися.

Дитина, до якої проявляють співчуття, навчається зворушливості.

Дитина, яку висміюють, вчиться ненависті.

Дитина, оточена заздрістю, навчається заздрити.

Дитина, яку присоромлюють, росте з почуттям провини.

Дитина, яку заохочують, навчається вірити в себе.

Дитина, оточена поблажливістю, навчається терплячості.

Дитина, яку хвалять, стає вдячною.

Дитина, яку люблять, навчається любити.

Дитина, оточена схваленням, навчається любити себе.

Дитина, що має визнання, навчається визначати цілі.

Дитина, яку вважають чесною, навчається правди й справедливості.

Дитина, що живе в атмосфері безпеки, навчається довіряти.

Дитина, до якої приязно ставляться, навчається радості життя.

Якщо ти живеш в мирі й спокої, твоя дитина буде перебувати в душевній гармонії»⁶².

Четвертий етап технології передбачає вплив на емоційну сферу дитини шляхом перебудови ставлення до неї через особистісний підхід.

На всіх етапах роботи з важковиховуваним учнем педагог проводить *аналіз і корекцію результатів* педагогічного впливу, аналізуючи

⁶²Dryden G. Rewolucja w uczeniu : przekład Bożena Józwiak / Gordon Dryden, Jeannette Vos. – Poznań : Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1999. – 543 s. – S. 104 .

соціально-психологічні зміни в поведінці вихованця та розробляючи подальші виховні заходи.

Ефективності співпраці з дитиною сприяє реалізація особистісного (особистісно зорієнтованого) підходу в навчально-виховному процесі, який передбачає розвиток особистості у вихованні та навчанні, побудову гуманних та демократичних взаєностосунків із дитиною, урахування індивідуальних особливостей важковиховуваного школяра. Відповідно до індивідуальних рис дитини педагог добирає методи впливу. У роботі з агресивними школярами, що проявляють нахабство у ставленні до оточуючих, не можна допускати всездозволеності, всепрощення, сюсюкання або панібратства. Адекватними методами роботи є переконання, наказ, покарання, метод «вибуху».

Робота з важковиховуваною дитиною буде малоефективною, якщо акцентувати увагу на недоліках такого учня. А тому необхідно, розвиваючи здібності й таланти школяра, дбати про гармонізацію складових «Я-концепції». У цій роботі можна використати виховний потенціал медіа: навчати і виховувати школяра через медіа, за допомогою медіа, для медіа.

Звичайно, що описаними освітніми технологіями не обмежується здійснення медіаосвіти в школі. У навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів реалізовується близько 100 освітніх технологій, і їх засоби доцільно використовувати під час формування медіаграмотності учнів. Йдеться передусім про інтерактивні, проектні технології, кейс-стаді, технології вітагенної освіти, тренінгові технології (представлено в додатку В) тощо.

Наскільки нелегко висвітлити всі освітні технології, що сприяють формуванню медіаграмотності школярів, настільки складно відобразити всі шляхи розвитку медійних компетентностей, оскільки реалізація медіаосвіти – складна комплексна проблема, яка може бути вирішена у співдружності «школа – сім'я – позашкільні виховні інституції». Тільки на основі їх спільних зусиль можна виховати самостійну, відповідальну за свої вчинки, критично мислячу особистість, пильну, уважну, але й водночас сприйнятливую до добра, а, головне, успішну, щирю й щасливу. Для виконання цього завдання надзвичайно важливо так реалізовувати медіаосвіту, щоб знання про загрози Інтернету, про маніпуляції в медіа, у сфері міжособистісних стосунків не зруйнували довір'я до людей, здатність проявляти шляхетність та милосердя.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Медіаосвітні уроки для учнів молодшого шкільного віку основних (podstawowych) шкіл Польщі⁶³, підготовлені відповідно до Каталогу медійних та інформаційних компетенцій⁶⁴

Медіаурок із розділу «Використання інформації»

Як відрізнити правдиву інформацію від неправдивої⁶⁵

Опис уроку

- 1) Знання в пігулці (коротка інформація).
- 2) Основна ідея уроку.
- 3) Допоміжні засоби й обладнання.
- 4) Алгоритм уроку.
- 5) Завдання для учнів.
- 6) Словник термінів.

1) Знання в пігулці (коротка інформація)

Для вчителя

Отримавши інформацію з певного джерела на тему, що нас цікавить, необхідно оцінити її вірогідність і корисність. Необхідно з'ясувати, які проблеми матеріалу є для нас пріоритетними. Те, що в певній ситуації може бути недоліком джерела інформації, в іншій є перевагою, наприклад, виклад у загальних рисах перешкоджає тоді, коли ми хочемо знати подробиці, але стає корисним, коли ще нічого не знаємо про цю тему.

Оцінка вірогідності матеріалу – це найважче завдання, яке постає перед людиною, що шукає інформацію, особливо серед джерел із мережі Інтернет. Щоб знати, наскільки можна довіряти отриманій інформації, необхідно оцінити вірогідність джерела, концентруючись над такими питаннями:

— Ким є автор матеріалу чи хто взяв відповідальність за публікацію? Достовірності сприяє престиж книжкового видавництва чи авторитет установи, до якої належить Інтернет-портал. Якщо це наукова публікація, варто звернути увагу на рецензентів роботи.

⁶³<https://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/#sp1-3>

⁶⁴Cyfrowa przyszłość: katalog kompetencji medialnych i informacyjnych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nowoczesnapolska.org.pl/wp-content/uploads/2012/05/Cyfrowa-Przyszlosc-Katalog-Kompetencji-Medialnych-i-Informacyjnych1.pdf>

⁶⁵Jak rozróżnić informacje prawdziwe od fałszywych? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://platforma.megamisja.pl/download/knowledge_base/scenario/8/Jak_rozroznic_informacje_prawdziwe_od_falszywych.pdf

— Яким способом автор отримав інформацію? Чи є фахівцем у цій галузі чи на основі власного досвіду зробив відповідні висновки? А може, отримав інформацію з інших рук? Необхідно відстежити, на кого автор посилається і які ресурси проаналізував? Якщо не повідомляє джерела своєї інформації, ця інформація є менш вірогідною.

— Чи автор намагався найретельніше та найстаранніше висвітлити тему? Вірогідності сприяє представлення різних поглядів, посилання на багато різних джерел, прагнення без сторонньої допомоги визначити їх цінність, а також намагання подати текст в описовій і графічній формі.

— Коли був представлений матеріал? Якщо не можемо цього визначити, варто встановити, чи джерело інформації часто актуалізується.

Залежно від потреби в інформації з'являються й інші чинники, котрі детермінують вибір джерела. Це передусім:

— об'єктивність (буває, що ми шукаємо суб'єктивні погляди на певну тему);

— актуальність (хоча іноді ми шукаємо інформацію про попередні життєві переконання);

— доступність і легкість використання (трапляється, що нам потрібні джерела, що є важкодоступними або складними для використання);

— ступінь деталізації (однак іноді ми потребуємо лише загальної інформації);

— зрозумілість.

Для учня

Перш ніж використати інформацію, завжди оціни, чи джерело є *вірогідним*. Переконайся, чи автор говорить правду.

Перевір:

— Ким є автор? Чи він компетентний у тому, про що пише чи говорить? (Наприклад, можеш довіряти лікареві, який говорить, які ліки допоможуть).

— Чи Інтернет-сторінка є авторитетною? (Чи автори підписали свої тексти? Чи є посилання?).

— Чи автор посилається на неперевірені джерела? (Наприклад, порівнює відповіді різних людей, щоб встановити, хто має рацію).

— Чи є сторінка професійно запроектованою, а текст старанно написаний? (Наприклад, немає граматичних помилок, інших мовних огріхів).

— Чи є джерело актуальним? (Наприклад, містить найсвіжіші матеріали й опис найновіших подій).

Завжди обирай таке джерело, яке буде для тебе найпридатніше в ситуації, що склалася.

Залежно від потреб обирай джерела:

- легкодоступні;
- зрозумілі для тебе;
- такі, якими легко можна скористатися;
- особливі (детальні) чи загальні (залежно від того, що знаєш про цю тему).

2) Основна ідея уроку

Діти щоденно здобувають багато знань про навколишній світ. Не всі джерела, з яких черпають інформацію, є правдиві. Урок навчає, що не все, що подають медіа, мусить бути правдою, але здобута інформація з медіа може бути перевірена.

Основні результати досягнення цілей

Учасники:

- знають, що в медіа можна знайти правдиву й неправдиву інформацію;
- розуміють, що джерела поділяються на достовірні і недостовірні;
- знають, як переконатися у вірогідності джерела.

3) Допоміжні засоби й обладнання

- Дошка, крейда, олівці чи фломастери, аркуш паперу, маркери, скотч.
- Допоміжний матеріал «Правда чи неправда (фальш)».
- Підказка для вчителя «Перевірка інформації».
- Допоміжний матеріал «Вірогідність інформації».

4) Алгоритм уроку

Вправа 1. Час для виконання – 5 хв. Метод – міні-викладання вчителя.

Розкажи учасникам, що мета уроку – навчитися відрізнити достовірну інформацію від недостовірної (правдиву від неправдивої). Розкажи, що інформація – це різні відомості, погляди й думки, що нам передають інші особи безпосередньо чи через медіа (радіо, телебачення, газета, Інтернет). Особливо підкресли, що автором інформації завжди є людина (це не газета написала, це конкретний редактор із газети помістив таку інформацію на шпальтах).

Переконайся, що всі учасники розуміють поняття «інформація».

Вправа 2. Час для виконання – близько 10 хв. Методи: робота в групах, дискусія.

Допоміжні засоби й обладнання: дошка, крейда, допоміжний матеріал – текст «Правда чи фальш».

Об'єднай учасників у дві групи. Попроси, щоб один учень після обговорення в групі оголошував відповіді. Зачитай голосно питання з допоміжного матеріалу «Правда чи неправда (фальш)». Зверни увагу на джерело інформації. Запропонуй учням відзначити на дошці літерами «П»

і «Ф» речення відповідно до того, правдиві вони чи неправдиві (фальшиві).

Правда і фальш у таких повідомленнях ЗМІ:

1. Коров'яче молоко некорисне для здоров'я (інформація з газети).
2. Шведська письменниця Астрід Ліндгрєн найближчим часом напише нову частину книги «Діти з Бешкетної вулиці» (інформація з Інтернет-сторінки).
3. Губка є морською твариною (повідомлення вчителя).
4. Їжаки збирають яблука і носять їх на колючках на хребті (малюнок із книжки для дітей).
5. Земля обертається навколо Сонця (енциклопедія космосу).
6. На інших планетах Сонячної системи живуть розумні істоти (радіо).
7. З цілої моркви люди їдять лише корінь (Інтернет-сторінка).
8. Коли людина проковтне кісточку, то в шлунку може вирости ціла рослина.
9. Горіхи ростуть на деревах так, як і каштани (інформація з газети).
10. Кожна дитина повинна використовувати зубну пасту «Білесенькі зубки» (рекламна листівка зубної пасти).

Підказка для вчителя «Перевірка інформації».

Подані підказки можуть допомогти у вправах 1 і 3.

Підказки для вчителя й учнів:

1. Коров'яче молоко є некорисне для здоров'я (інформація з газети).
П/Ф. Є недоліки й переваги пиття молока. Звичайно, для тих, у кого виникає алергія, воно некорисне. Для інших дітей воно корисне.
2. Шведська письменниця Астрід Ліндгрєн найближчим часом напише нову частину книги «Діти з Бешкетної вулиці» (інформація з Інтернет-сторінки).
Ф. Це неможливо, оскільки шведська письменниця померла ще у 2002 році.
3. Губка є морською твариною (повідомлення вчителя).
П. Добрим підтвердженням для учнів була б фотографія справжньої губки.
4. Їжаки збирають яблука і носять їх на колючках на хребті (малюнок із книжки для дітей).
Ф. Очевидна неправда, яку поширюють ілюстратори книжок.
5. Земля обертається навколо Сонця (енциклопедія космосу).
П. Підтвердження правильності твердження можуть бути навіть власні спостереження.
6. На інших планетах Сонячної системи живуть розумні істоти (радіо).

П/Ф. Тут варто зазначити, що є питання, на які немає точних відповідей.

7. З цілої моркви люди їдять лише корінь (Інтернет-сторінка).

П. Бажано, щоб дитина сама на основі власних спостережень зробила висновки, адже на городі можна побачити моркву і перевірити цю інформацію.

8. Коли людина проковтне кісточку, то в шлунку може вирости ціла рослина.

Ф. Варто наголосити, що в кожній розповіді-легенді є зернина правди і дійсно, якщо кісточка упала б, наприклад, до легенів, могла б прорости, що є дуже небезпечно.

9. Горіхи ростуть на деревах так, як і каштани (інформація з газети).

П. Це можна перевірити шляхом спостережень, що є найкращим способом довідатися правду.

10. Кожна дитина повинна використовувати зубну пасту «Білесенькі зубки» (рекламна листівка зубної пасти).

Ф. Необхідно зазначити, що є й інші хороші зубні пасти, тому не обов'язково використовувати саме цю.

Аналогічні вправи батьки повинні виконувати разом із дітьми вдома, пояснюючи, що інформація в пресі, Інтернеті може бути недостовірною, неповною, або навпаки, мас-медіа є цінним джерелом знань.

Вправа 3. Час для виконання – близько 10 хв. Метод – робота в групах.

Допоміжні засоби й обладнання: олівці й маркери, ілюстрація «Вірогідність інформації».

Об'єднай учасників у чотири групи. Роздай групам допоміжний матеріал – рисунок «Вірогідність інформації» (рис. 1). На аркуші намальовані символи осіб і медіа: газета, книжка, телевізор, комп'ютер, радіо, учитель, батьки, друзі. Є місце для того, щоб діти могли домалювати зірочки.

Попроси учнів, щоб визначили, які джерела їм видаються вірогідними, а які ні (це означає, кому можна вірити зразу, а яку інформацію треба перевіряти). Попроси, щоб біля малюнків із зображеннями батьків, друзів, учителя, комп'ютер, радіо, газети, телевізора, книжки діти намалювали одну, дві або три зірочки – від найменш вірогідних до найбільш вірогідних. Порівняйте аркуші всіх груп. Визначте разом, яке джерело є найбільш вірогідним джерелом інформації. Поясни, що для того, щоб перевірити правдивість інформації, необхідно порівняти її з інформацією з іншого джерела.

газета

--	--	--

учитель

--	--	--

батьки

--	--	--

радіо

--	--	--

телевізор

--	--	--

книжка

--	--	--

комп'ютер

--	--	--

друзі

--	--	--

Рис. 1. Ілюстрація до вправи 3.

Вправа 4. Час для виконання – близько 15 хв. Метод – особиста робота.

Допоміжні засоби й обладнання: підказка для вчителя «Вірогідність інформації».

Роздай кільком учасникам картки з написами «мама», «тато», «учитель», «лікар», «бібліотекар», «енциклопедія», «книжка», «Інтернет». Попроси учнів, щоб вирішили, кому і яке питання треба поставити, щоб перевірити подані відомості. Учитель зачитує питання, а школярі за бажанням говорять, яким способом перевірили б цю інформацію. Інші учасники під час розмови можуть висловлювати свою думку.

Підсумовуючи вправу, розкажи, що варто ставити питання: «Чи це правда?», «Чи допоможеш мені перевірити?», «Де можна знайти інформацію на цю тему?», «Чи існує інше джерело, яке підтверджує цю інформацію?», «Звідки це відомо?».

Вправа 5. Час для виконання – близько 5 хв. Метод – міні-викладання вчителя.

Допоміжні засоби й обладнання: аркуш паперу, маркери, скотч.

Підведи підсумки заняття. Повішай на дошці картон, на якому будуть написані питання з вправи 4. На аркуші дописуйте пропозиції дітей.

Повідом, що ми отримуємо інформацію з різних джерел, і треба пам'ятати, що вони можуть бути правдиві або неправдиві. Отже, інформацію необхідно перевірити в іншому ресурсі. Залиш картон на видному місці, щоб учні звикали до питань і вчилися їх ставити.

Контроль знань

Переконайся, що після проведення занять учасники:

- розуміють, що не всі джерела є вірогідними;
- усвідомлюють, що необхідно бути критичним і перевіряти отриману інформацію;
- знають, у який спосіб можна перевірити, що отримана інформація є правдивою.

Додаткові опції:

У вправі 3 замість домальовування зірочок можна використати голосування, яке більше подобається дітям. Біля картинок постав чашечки, а учасникам роздай палички (зернятка). У чашечки учасники кладуть по 1, 2, або 3 палички (зернятка).

Запитай в учасників, чи траплялося колись із ним, що отримана інформація виявлялася неправдивою (фальшем). Подумайте, чи є такі питання, на які до цього часу не знаєте відповіді або маєте різні погляди.

Попроси, щоб учні постаралися самостійно перевірити необхідну інформацію. Поділіться результатами роботи.

5) Завдання для учнів

Допиши два можливих джерела, з яких можна отримати або де можна підтвердити подану інформацію, наприклад: селищна дошка оголошень, Інтернет, батьки, учитель, сусідка, книжка, бібліотекар, власні спостереження, телебачення, радіо, друзі, карти.

1. Повідомлення, що сусідка роздає цуценят (селищна дошка оголошень, сусідка, батьки).

2. Інформація, ким був Мешко I (книжка, учитель, батьки, Інтернет, бібліотекар).

3. Як виглядають листки каштану (книжка, Інтернет, власні спостереження, учитель).

4. Як звучить пісня «Ласкаво просимо у нашу казку» з фільму «Пан Пляма» (радіо, Інтернет, батьки, друзі).

5. З якими країнами межує Польща? (карти, батьки, учитель, бібліотекар, друзі).

б) Словник термінів

Вірогідність інформації – ступінь довіри до джерела інформації, рівень її точності й повноти.

Джерело інформації – об'єкт, що надає інформацію. Джерела інформації можуть бути друковані (книжка, карти), електронні (Інтернет-сторінки, блоги, форуми) або особові (інші особи, від яких ми можемо про щось довідатися). До кожного джерела треба ставитися критично, досліджуючи його вірогідність.

Медіаурок із розділу «Етика й цінності»

Будьмо доброзичливими в мережі! ⁶⁶

Опис уроку

- 1) Знання в пігулці (коротка інформація).
- 2) Основна ідея уроку.
- 3) Допоміжні засоби й обладнання.
- 4) Алгоритм уроку.
- 5) Завдання для учнів.
- 6) Словник термінів.

⁶⁶Badźmy życzliwi w sieci! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/badzmy-zyczliwi-w-sieci/>

1) Знання в пігулці (Коротка інформація)

Для вчителя

Інтернет є місцем зустрічей з іншими особами. За аватарами й ніками криються справжні люди. Отже, контакти з ними повинні відбуватися на основі тих же принципів, що й поза мережею, у реальному житті, передусім із виявленням поваги, дотриманням правил етикету. На жаль, поведінка багатьох користувачів в Інтернеті далека від прийнятих у суспільстві норм, наче ці особи впевнені, що анонімність звільняє від відповідальності за те, що вони там пишуть і роблять.

Інтернет-мережа є простором для публічного обміну думками, тому всі користувачі повинні дбати про дотримання певних принципів. У цьому допомагає нетикет або сукупність правил поведінки в Інтернеті. Їх дотримання має прагматичний контекст: впливає на позитивний образ користувача в очах інших інтернаутів, а також сприяє ефективній діяльності в мережі та порозумінню між людьми.

Під час суперечок з іншими особами і зіткнення з іншими поглядами – незалежно чи це відбувається в мережі, чи поза нею – найкраще поводитися толерантно й відкрито. Важливо також пам'ятати, що ми можемо помилятися. Необхідно усвідомлювати, що не варто переконувати всіх у правильності саме нашої точки зору – кожен має право на власну думку. Потрібно доброзичливо вислухати аргументи співрозмовника, адже з'являється більша ймовірність, що тебе також вислухають.

Для учня

Під час розмов в Інтернеті пам'ятай про те, що по той бік монітора теж людина, яка має свою думку, а також власні погляди і відчуття.

Відкритість до іншого означає готовність до щирої розмови і надання допомоги. Легко принижувати людей, які менше обізнані з комп'ютером або не мають таких знань, як ти. Або висміювати чиїсь смаки чи невдалий жарт. Легко, але навіщо це робити? У такий спосіб ти можеш скривдити іншу людину. Краще зосередитися на розмові та допомозі співрозмовникам.

Нетикет – це сукупність правил поведінки в Інтернет-мережі. Багато його принципів стосуються поваги до інших осіб, толерантності й відкритості. Повага до інших – це також вміння культурно висловлюватися.

Пам'ятай:

— не використовуй занадто часто великі літери (текст, написаний великими літерами, сприймається як крик);

- пиши правильно, дотримуючись граматичних правил;
- уникай надміру емоцій у висловлюваннях в мережі.

2) Основна ідея уроку

Спілкування через Інтернет повинно ґрунтуватися на повазі до співрозмовників та головних правилах комунікації на форумах, у чатах і соціальних порталах. Урок знайомить із поняттям «нетикету», а також із необхідністю його дотримання.

Основні результати досягнення цілей:

Учасники:

- знають, що в Інтернеті контактують з реальними людьми, а не з ніками й аватарами;
- знають провідні правила нетикету.

3) Допоміжні засоби й обладнання

Дошка, крейда, картон, олівці чи фломастери, аркуші паперу, скотч, допоміжні матеріали:

1. «Netuket, або правила поведінки в Інтернеті» (з циклу «Бібліографічний брендбук») : Дайджест-порадник [Електронний ресурс]. – Львів, 2011. – Режим доступу : <http://biblioteka.lviv.ua/wp-content/uploads/2009/07/Netyket.pdf>

2. Презентація «Інтернет етикет. Нетикет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitppt.com.ua/informatika/internet-etiket-netiket.html>

4) Алгоритм уроку

Вправа 1. Час для виконання – 5 хв. Методи: бесіда, робота в групах.

Допоміжні засоби й обладнання: крейда, дошка, допоміжний матеріал «Нетикет».

Об'єднай учасників у групи з 4-5 осіб і роздай допоміжний матеріал «Нетикет». Попроси прочитати текст, а потім знайти справжні імена до ніків на форумах. Імена та ніки учасники записують на аркуші.

Вправа 2. Час для виконання – 5 хв. Метод – бесіда.

Допоміжні засоби й обладнання: крейда, дошка.

Попроси учасників, щоб замислилися, що відчували особи, що розмовляли на форумах. Випиши всі імена на дошці. При них учасники дописують відчуття, яке, на їх думку, може з'явитися у співрозмовників. Поспілкуйся з учасниками. Розкажи, що кожний нік – це певна особа, яка має ім'я, пріоритети, зацікавлення, уміння. Кожний є іншим, і якщо ми хочемо разом розмовляти, необхідно визнати це.

Вправа 3. Час для виконання – 10 хв. Метод – бесіда.

Допоміжні засоби й обладнання: картон, фломастери, дайджест-порадник «Netuket, або правила поведінки в Інтернеті», презентація «Інтернет етикет. Нетикет».

Запитай учасників, чим для них є нетикет. Розкажи, що нетикет – неологізм, який утворився способом злиття слів «мережа» (англ. net) і «етикет» (правила). Це сукупність правил, яких повинні дотримуватися користувачі Інтернету. Термін з'явився в середині 80-х років ХХ ст.

Повішай на дошці аркуш картону, на якому записані головні правила нетикету (можна скористатися презентацією). Передусім зверни увагу на культуру поведінки; повагу до інших; здатність почути іншу людину; толерантність до відмінних поглядів, зацікавлень, умінь, віку співрозмовників. Акцентуй також на точності висловлювань, уникненні граматичних помилок, надлишку знаків запитання й оклику, перевірці, чи хтось вже ставив схожі запитання, на які є відповідь на сторінці.

Попроси навести приклади порушення нетикету учасниками мережі. Познач на картоні правила, які користувачі найчастіше порушують.

Нагадай учасникам, що за ніком криється певна особа. В Інтернеті ми повинні писати лише те, що розповіли б під час розмови в реальному світі.

Вправа 4. Час для виконання – 10 хв. Метод – робота в групах.

Допоміжні засоби й обладнання: допоміжний матеріал «Нетикет», аркуші паперу з написаними твердженнями, що відповідають чи не відповідають правилам нетикету, фломастери.

Учасники зручно розміщуються в групах (що були створені під час виконання попередніх вправ). Роздай їм кольорові фломастери і попроси, щоб зеленим кольором підкреслили твердження, що відповідають правилам нетикету, а оранжевим – що не відповідають.

Вправа 5. Час для виконання – 5 хв. Метод – узагальнення.

Допоміжні засоби й обладнання: дошка, скотч.

Попроси учнів приклеїти свої аркуші до дошки, щоб усі могли побачити, як підкреслено правила в текстах. Якщо виникли розбіжності, надай учасникам можливість аргументувати свою думку.

Заверши роботу висловленням переконання, що в Інтернеті ми є тими ж людьми, що й у реальності, тому повинні поводитися культурно.

Контроль знань

Переконайся, що після проведення занять учасники:

— знають, що означає слово «нетикет»;

— знають основні правила нетикету;

— знають, що по той бік монітора є інша людина, до якої потрібно ставитися з повагою.

Додаткові опції

Попроси учасників, щоб відредагували відповіді з допоміжного матеріалу «Нетикет» відповідно до правил нетикету.

5) Завдання для учнів

Посортуй висловлювання на ті, що відповідають нетикету, і ті, що не відповідають.

1. Ти безнадійний!

2. Якщо не можеш зрозуміти прочитане, то запишися на форум дошкільнят!

3. Добре, я підкажу, де шукати, але я не даю готових відповідей.

4. ??????????!!!!!!!: -))

5. Ти не розумієш, що засмічуєш форум?! Твої бездарні творіння нікого не цікавлять!!!!

6. Гей, друзяка, математику зробив? Хай хтось підкине правильний розв'язок третьої задачі, please. Ok????!!!

7. Цей пост не відповідає засадам нетикету, і я про це повідомлю модератора.

б) Словник термінів

Нетикет – правила поведінки, спілкування в мережі, традиції і культура Інтернет-співтовариства, яких необхідно дотримуватися.

Емотикон – спосіб вираження людських емоцій за допомогою стандартних знаків, наприклад, смайликів (від англ. smile – посмішка).

Аватар або аватарка – візуальна презентація учасника в соціальних медіа; обличчя користувача у віртуальному світі. Аватар розташовують поряд із ніком. Зображення на аватар користувач вибирає сам. За бажанням, можна виглядати інопланетянином, квіткою тощо. Аватари вибираються користувачами не лише за принципом «подобається – не подобається», а частіше відповідно до характеру людини, її світогляду. Аватари можна міняти залежно від настрою, це не забороняється.

Нік (від англ. nick, nickname – прізвисько) – переважно вигадане ім'я, яким називає себе користувач Інтернету на різноманітних чатах, форумах тощо.

ДОДАТОК Б **Батьківські збори**

Загрози мережі Інтернет для дитини

Мета: визначити основні загрози комп'ютерних технологій для дітей і молоді та виявити можливості профілактики небезпечних явищ.

Завдання:

1. Ознайомити батьків з основними небезпеками Інтернету для дитини.
2. Показати різницю між поколіннями дорослих та дітей щодо зацікавлень, організації діяльності й рівнів опанування інформаційними технологіями.
3. Визначити способи критичного, відповідального сприйняття інформації з мас-медіа.
4. Розглянути методи профілактики агресії та uzалежнень від психоактивних речовин.

Очікувані результати.

Після проведення зборів батьки знатимуть:

1. Трактування понять «інформаційні технології», «інформаційно-комунікаційні технології», «комп'ютерні технології», адиктивна поведінка.
2. Характерні якості дітей нової генерації.
2. Основні небезпеки Інтернету для дітей.
3. Способи критичного, відповідального сприйняття інформації з мас-медіа.
4. Шляхи профілактики небезпечних явищ, пов'язаних із використанням медіазасобів.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, презентації про безпеки Інтернету для дітей і молоді та способи їх запобігання.

Література:

1. Анджеєвська А. Медіаосвіта для сучасної молоді : Методичні рекомендації для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів / Анна Анджеєвська. – Тернопіль : Вектор, 2015. – 38 с.

2. Діти в Інтернеті : як навчити безпеці у віртуальному світі (посібник для батьків) [Електронний ресурс] / Ігор Володимирович Литовченко, Сергій Дмитрович Максименко, Сергій Іванович Болтівець, Мирослав-Любомир Андрійович Чепа, Наталія Михайлівна Бугайова. – К. : видавництво : Тов «Видавничий будинок “Аванпост-Прим”», 2010. – 48 с.

– Режим доступу :

http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/responsibility/clients/children/manual/A5_Ukrainian.pdf

3. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за науковою редакцією В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.

4. Не потони в інформаційному дощі. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. – К. : Академія Української преси, 2016. – 193 с. – Режим доступу : http://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Citizen-Media-Literacy_Trainers-Manual_ua.pdf

5. Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарк, А. Анджеєвська. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 212 с.

6. Як дітям не стати об'єктом маніпуляцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=Rmh56rsAELU>

Зміст заняття

1. Вступ.

2. Основні загрози віртуального світу для дітей та дорослих (розповідь учителя). Демонстрація фільму «Медіаосвіта батькам учнів школи» (режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Zx16hdNR2OQ>).

3. Формування в учнів якостей успішної людини. Підвищення коефіцієнта успіху як чинник профілактики uzалежнень від психоактивних речовин (бесіда психолога).

4. Демонстрація відеофільму «Вчимось медіаосвіті» (режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=mdtN6uB0kns>).

5. Рефлексія.

6. Підведення підсумків.

Розповідь учителя

З кожним роком зростає кількість дітей та молоді як найактивніших користувачів Інтернету, що мають один або й декілька профілів у соціальних мережах. Ці мережі задовольняють потреби в самоактуалізації (можливість самовираження через написання коментарів, постів), самоствердженні (отримання позитивних відгуків і так званих «лайків»), повазі (участь у спільнотах за інтересами), доступі до цікавої та пізнавальної інформації, спілкуванні, увазі тощо. Водночас комп'ютерні мережі є джерелом потенційних загроз для користувачів.

Основними небезпеками інформаційних технологій для життя дітей та молоді є виникнення залежності від цифрових носіїв інформації;

формування агресивної поведінки; залучення до сект; втягування в проституцію, схиляння до статевих контактів з педофілами тощо⁶⁷.

Для того, щоб протидіяти загрозам, треба їх знати. А ми, батьки, часто не здогадуємося, які небезпеки чатують на нашу дитину передусім у віртуальному світі. Ми інакше, ніж молоді люди, сприймаємо засоби масової інформації. Якщо сучасна молодь (15-19 років) серед медіазасобів передусім вибирає Інтернет, а далі мобільний телефон, то покоління батьків (40-49 років) віддає перевагу мобільному телефону, а далі – телевізору й Інтернету; покоління ж дідусів та бабусь на перше місце ставить телевізор, а Інтернет – на останнє після радіо та телефону.

Західні демографи та соціологи ввели терміни, якими називають представників різних поколінь останніх десятиліть. Це покоління Ікс (народжені в 1961–1983 роках), покоління Ігрек, або мілленіали (1983 – середина 1990-х років), покоління Зет (середина 1990-х – 2010 роки), покоління Альфа (народжені після 2010 року). Звичайно, такий поділ дуже умовний (можливо, і не цілком точний), але дає змогу побачити суттєву різницю в поглядах між представниками різних поколінь, а також у рівні використання інформаційних технологій.

Наші діти народилися в епоху глобалізації та постмодернізму, глибоко залучені у світ цифрових технологій, гаджетів та Інтернету, без яких не уявляють життя. Це покоління з дитинства знайоме з цифровими технологіями. Це творчі, винахідливі, перфекціоністи, амбітні та доброзичливі люди, які дуже цікавляться прикладним мистецтвом, інноваціями. Вони із задоволенням приймають чужі ідеї, щоб генерувати власні; настільки амбітні і самовпевнені, що старше покоління легко може вважати їх зарозумілими. Зате ці молоді люди готові сміливо братися за важкі завдання і ставити питання, якщо їм щось не зрозуміло. Вони дуже цінують час, тому з дитинства звикли одночасно робити кілька речей: набирати текст, слухати музику, завантажувати контент, читати стрічку соцмережі, спілкуватися в чаті з друзями, виконувати домашнє завдання і при цьому обідати. Із задоволенням стають волонтерами, беруть участь у різних соціальних проектах.

Водночас це люди, вразливі до хвороб, найчастіше опорно-рухового апарату, органів зору, серцево-судинних, онкологічних. Ці захворювання значно помолодшали за останні десятиріччя. Також сучасне покоління

⁶⁷Анджеєвська А. Медіаосвіта для сучасної молоді : Методичні рекомендації для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів / Анна Анджеєвська. – Тернопіль : Вектор, 2015. – С.4-5 .

недооцінює небезпеки, спричинені передусім самими медіа. Тому останнім часом актуалізувалася медіаосвіта для дітей та молоді.

Отже, як бачимо, ми, дорослі, дуже відрізняємося від наших дітей за рівнем опанування інформаційними технологіями, своїми поглядами, організацією діяльності, сприйманням світу. І це передусім завдяки новим технологіям та медіа, які змінюють середовище життя, а отже, і дітей, які в ньому виростають.

Не завжди дорослі здогадуються не лише про інтереси дітей, зокрема й у медійному просторі, а й про небезпеки для них, що створюють інформаційні технології. Тому доцільно обговорити ці теми детальніше.

Напевно, не всі батьки знають, що ж таке інформаційна технологія, хоча цей термін став звичним у сучасному житті.

Інформаційні технології – це узагальнена назва технологій, що відповідають за пошук, зберігання, передачу, обробку, захист та відтворення інформації з використанням комп'ютерів та іншої новітньої техніки.

Часто вчені та звичайні споживачі новітньої техніки ототожнюють поняття «інформаційні технології» та «комп'ютерні технології», що є помилковим, оскільки комп'ютер є лише одним із засобів інформаційних технологій.

Отже, інформаційні технології спрямовані на роботу з інформацією, а в інформаційно-комунікаційних, окрім того, відображено аспект спілкування через телекомунікаційні мережі. Проте часто ці поняття ототожнюються.

Інформаційно-комунікаційні технології, як і кожне явище, процес, володіють не тільки численними перевагами, а й недоліками, уможливаючи формування адиктивної поведінки підлітків. Це таке порушення поведінки, що виникає в результаті зловживання різними речовинами (наприклад, алкоголем, тютюном), що змінюють психічний стан людини, до того моменту, коли фіксується факт психічної і фізичної залежності. У класифікацію нехімічних адикцій увійшла також Інтернет-залежність.

З поширенням інформаційних технологій посилилася загроза замінювати реальне спілкування віртуальним, а рухливі ігри на свіжому повітрі – комп'ютерними. Знижується авторитет вихователя (учителя, батька) як людини, яка навчає. Натомість зростає значення Інтернету як ресурсу, який володіє всією необхідною для учнів інформацією. Варто

пам'ятати також про небезпеку виникнення кризових явищ у моральній та духовній сферах, що їх спричинює неконтрольований технічний прогрес.

Отже, розглянемо детальніше загрози для дітей, що виникають внаслідок контактів із новітньою технікою.

Серед комп'ютерних технологій, очевидно, найбільш поширеною є Інтернет-технологія, яка дає змогу стати учасником соціальних мереж. Кількість їх користувачів як в Україні, так і зарубіжних країнах збільшується чи не в геометричній прогресії. Є декілька причин для зростання популярності Інтернету.

Інтернет, як жодне інше середовище, створює сприятливі умови для експериментування особи зі своєю ідентичністю. Тут немає жодних обмежень. Користувач може вибрати будь-яку стать, вік, расу, соціальний статус, погляди, а потім перевіряти, як інші реагують на представлену конфігурацію рис. Якщо людина в реальному житті вважає себе недостатньо привабливою, відчуває нестачу уваги, то в мережі буде мати можливість змінити свою індивідуальність. Якщо інші користувачі позитивно реагують на штучно створений образ, особа починає його зміцнювати. Отримана в такий спосіб увага зазвичай сильно узалежнює⁶⁸. Можна зробити висновок, що залежність від соціальних мереж виникає передусім у людей, які мають занижену самооцінку, не здатні до гармонійної взаємодії з навколишнім світом, не можуть задовольняти свої потреби в реальному житті.

Серед причин привабливості Інтернету – анонімність, необмежена можливість у встановленні контактів, відчуття безкарності за свої дії. Часто дітям здається, що притягнути до відповідальності можна лише в реальному світі, а у віртуальному можна робити все, що заманеться.

Сучасні комп'ютерні технології забезпечили можливість створення різних ігор, які відтворюють або формують нову реальність. Гравці спілкуються між собою в чатах, на форумах, об'єднуються проти ворогів тощо. В іншому типі ігор можна створити ідеальну сім'ю, вести «комп'ютерне господарство». Якщо на якомусь етапі виникають труднощі, то реальні гроші вирішують віртуальні проблеми. Звичайно, не можна стверджувати, що такі ігри однозначно негативні. Підстави для тривоги виникають тоді, коли людина ризикує втратити зв'язок із дійсністю і починає жити у вигаданому середовищі, якого не існує.

⁶⁸Andrzejewska A. Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych : aspekty teoretyczne i empiryczne / Anna Andrzejewska. – Warszawa : Difin SA, 2014. – S. 27.

Інтернет компенсує відсутність найголовніших потреб людини в реальному світі – у визнанні й спілкуванні. У зв'язку зі зростанням кількості розлучень, зміною місця проживання часто люди стають самотніми. Одинокими почувають себе також діти, які страждають від недостатньої уваги батьків або які мають мало друзів чи не мають їх взагалі. У деяких випадках комунікація починається в мережі, а пізніше розвивається в інших умовах. Однак частіше зв'язок не продовжується поза Інтернетом. Не доходить навіть до телефонної розмови.

Отже, з різних причин виникає надмірне захоплення комп'ютерними технологіями, наслідками якого стають патологічні зміни в психофізичному розвитку особи, а саме: синдром карпального каналу (тунельна поразка нервових стовбурів руки, пов'язана з тривалим перенапруженням м'язів), сухість у очах, головні болі, болі в спині, почуття порожнечі, депресії, роздратування поза комп'ютером. Стають звичними нерегулярне харчування, занедбання особистої гігієни, розлади сну тощо. Такі люди ігнорують родинні та дружні обов'язки, приховують правду від роботодавців або членів сім'ї про свою діяльність за комп'ютером.

Комп'ютерну залежність важко лікувати, як і будь-яку іншу, наприклад, від наркотиків. Отже, необхідно здійснювати профілактичні дії. Передусім треба виявити, які потреби дитина компенсує за допомогою комп'ютера. Необхідно розвивати віру дитини в себе, підвищувати її самооцінку. При цьому доцільно реалізовувати *профілактичну позитивну стратегію*, суть якої полягає в залученні дитини до соціально цінної діяльності⁶⁹.

Якщо не має такого заняття, то діти все частіше вдаються до комп'ютерних ігор. Вони стали важливим елементом життя мільйонів людей, адже вводять у цікавий, привабливий, динамічний, сповнений пригод і несподіванок віртуальний світ.

Комп'ютерна гра – це специфічний тип комп'ютерної програми, однією з найважливіших цілей якої є розвага. Суть гри полягає в подоланні низки перешкод відповідно до наперед узгоджених правил для виконання завдань.

Завдяки постійному вдосконаленню комп'ютерних технологій ігри стають все більше реалістичними. Для досягнення такого ефекту фірми,

⁶⁹Współczesność na rozdrożu? O edukacji, wychowaniu i profilaktyce słów kilka / pod redakcją naukową Wojciecha Duczmala, Sławomira Śliwy. – Opole : Wydawnictwo Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji, 2013. – S. 182.

що створюють новий продукт, залучають фахівців із різних галузей науки або представників різних професій. У розробці комп'ютерних ігор беруть участь не тільки програмісти, а й режисери, сценаристи, спеціалісти з графіки, спецефектів, а також консультанти, що забезпечують правильність створення програми.

Новим явищем є ігри, у яких використовуються техніки віртуальної реальності. Вона забезпечує гравцям відчуття присутності в середовищі гри, у штучній реальності.

Комп'ютерні ігри виконують не лише негативні функції. Зокрема, серед позитивних аспектів необхідно зазначити навчання соціальній поведінці.

Завдяки використанню комп'ютерних ігор у навчанні чи самонавчанні зростають навчальні досягнення дітей. Окрім того, удосконалюються вміння учнів, зокрема щодо визначення цілей та їх реалізації. Ігри стимулюють розвиток творчого мислення. Багато комп'ютерних ігор є джерелом знань для дітей. Ігри в мережі забезпечують можливість віртуального спілкування між гравцями.

Необхідно пам'ятати про небезпеки комп'ютерних ігор, які популярні, зокрема, завдяки отриманню гострих емоцій. Проте не всі вони є позитивними. Серед небезпечних емоцій – агресія, яка поглиблюється під час перегляду сцен садизму. Чимало ігор мають негативний сюжет. Їх небезпека полягає в тому, що учасники, які виконують ролі негативних персонажів, ототожнюють себе з ними і переймають погану поведінку.

Спосіб представлення насилля в комп'ютерних іграх спричинює формування низки негативних якостей. Діти набувають переконання про розповсюдженість агресії у світі; що вона є звичним елементом людських стосунків. Агресивна поведінка, досвід якої отримують діти під час гри, асоціюється з приємністю і нагородою, адже реалізовані акти насилля ще й винагороджуються.

Не можна забувати й про те, що в іграх дуже часто з'являються порнографічні анімації. Вони є так званим додатком до гри або формою нагороди за перехід до наступного етапу. Особливо непокоїть використання в іграх сцен сатанізму. У такий спосіб діти знайомляться з сатаністичною символікою і з часом звикають до неї як до одного з елементів життя.

Ще одним негативним аспектом комп'ютерних ігор є їх здатність до узалежнення. Для дитини найважливішим стає час, проведений перед

монітором. Сильна залежність від комп'ютера й ігор може спричинити агресію, депресію, роздратування, безсоння і навіть самогубство.

Агресивні прояви в молодіжному середовищі посилюються не тільки під впливом комп'ютерних ігор, а й під час перегляду фільмів та іншої медійної продукції. Педагоги б'ють на сполох, помітивши, що разом із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій зростають медіанасильство й агресія. Поняття «медіанасильство» сьогодні застосовують для характеристики певних жанрів, окремих сцен і способу взаємодії в комунікаційному процесі.

Учені, починаючи з 20-х років ХХ ст., провели тисячі наукових досліджень, щоб виявити закономірності впливу медіанасильства на розвиток особистості. З'ясовано, що однією з розповсюджених причин формування відхилень у розвитку дітей є перегляди сцен насильства, відображених у медіа (фільмах, іграх тощо).

Визначено основні наслідки перегляду сцен насильства на розвиток особистості: імітація, яка збільшує частоту насильницьких дій у реальному житті; агресія – формування особистісних рис глядача, схильного до насильницьких дій; залякування – відчуття страху і зростання тривожних станів, які пригнічують розвиток особистості тощо.

Експериментальним шляхом доведено, що діти, які переглядали фільми зі сценами насилля, частіше вдаються до агресивних дій, ніж школярі, які такі фільми не дивилися. Зв'язок між переглядом насильницьких сцен і формуванням агресивної поведінки особливо простежується в дітей молодшого шкільного віку, а в підлітків він посилюється тоді, коли насильство поєднується з еротикою. Ця закономірність виявляється під впливом відео-, комп'ютерних ігор та ігор на мобільних телефонах, де є прояви жорстокості.

Сприймання екранного насильства може активізувати набір асоціацій, які пов'язані з агресивним мисленням і емоціями, а також зумовити фізичне й емоційне збудження, що є індикатором агресивних дій.

Найефективнішими профілактичними методами, що допомагають попередити формування агресивної поведінки залучення дітей до праці в сімейному господарстві, до родинних свят. Але найважливіше, щоб діти перебували в атмосфері родинної любові і в школі, і вдома. Це запобігає нав'язливому веб-серфінгу, блуканню по мережі, пошуку у віддалених базах даних (відвідування сайтів новин, читання інформації на форумах, блогах, перегляд і прослуховування інформації в різних форматах). Веб-

серфінг затуляє дитину, відволікаючи її від навчання та інших справ, оскільки, потрапивши в інформаційний потік, втрачається відчуття часу.

Часто батьки навіть не здогадуються про небезпечні знайомства в Інтернеті, що можуть завершитися насильницькими діями, шахрайством у процесі купівлі-продажу речей, зацікавленням порнофільмами – це, мабуть, основні загрози, про які чули дорослі. І мало хто знає про діяльність сект в Інтернеті, які з успіхом там функціонують, зрештою, як і багато інших об'єднань. Через Інтернет відбувається не тільки обмін товарами й послугами, але також ідеями. Мережа є місцем поширення багатьох радикальних ідеологій, зокрема фашизму, комунізму; деструкційних поглядів; антираціоналізму; псевдонауки; окультизму аж до сатанізму.

Для реклами і пропаганди власних ідей секти корінним чином змінили способи діяльності, взявши на озброєння новітні технології. Інтернет став надзвичайно привабливим засобом інформування для релігійних груп і об'єднань, адже позбавляє необхідності витратити великі гроші, щоб репрезентувати себе як сильну організацію, а також переконання й прагнення духовно допомагати всім, хто потребує підтримки. Віртуальний костел може створити кожен. Для цього треба задекларувати сукупність «божественних правд», які відповідають ментальності сучасної людини, і очікувати на перших членів.

Крім інформації про всі світові релігії з їх відгалуженнями, в Інтернеті можна знайти сторінки багатьох сект, релігійних спільнот тощо. Завдяки комп'ютерній комунікації збільшуються можливості організації зібрань, під час яких використовується гіпноз зі злочинними намірами.

Діяльність сект в Інтернеті може бути винятково небезпечною. З використанням сугестії відбувається мародерство, шахрайство тощо. На жаль, є випадки, коли дітей замордовують в ритуальних цілях. Існують навіть особливі інструктажі проведення ритуалів, коли жертвами стають діти і тварини.

Відчуття й переживання, пов'язані з участю в магічних і ритуальних діях, стають можливими у штучний спосіб завдяки використанню комп'ютера і знаходженню відповідних сторінок в Інтернеті. Спілкування з віртуальним світом може спричинити щось на кшталт позбавлення почуття реальності. У віртуальній теорії відьомства такі галюцинації стають можливими завдяки особливій тривимірній моделі, у якій з'являються постаті; комп'ютер при цьому створює необхідні ефекти.

Модель віртуального світу дає змогу перервати смерть фізичного тіла, оскільки істота в ньому потрактована як свідомість, з'єднана з віртуальним тілом через особливий розум.

Ще однією новацією, яка стає доступною завдяки Інтернету, є можливість генерування нових світів і перебування в них. Це дуже важливо для презентації релігійними сектами своїх поглядів про «нове життя», «райські краї». Проте часто люди не усвідомлюють, що такі «світи» створюються завдяки дешевим комп'ютерним програмам.

Істотною моральною загрозою, пов'язаною з використанням Інтернету, є дезінтеграція людини, адже у світовій мережі часто спотворюється правда для маніпуляції інформацією в гонитві за сенсацією. Іншою небезпекою стають послаблення зв'язків між членами родини, зростання соціальної напруги.

Ці загрози, помножені на наслідки присутності сект в Інтернеті, є викликом для всіх осередків і центрів виховання, але передусім для родини, школи, церкви і держави. Турбота про правильне функціонування й використання Інтернету є у певному сенсі суттю виховання молодого покоління до повноцінного гідного життя.

Більшість людей вважають, що ніколи не дозволять завербувати себе до секти. Тим часом реальність спростовує такі судження. Виявляється, що в ці спільноти потрапляють люди різного віку як із середньою, так і з вищою освітою, безробітні й бізнесмени, знані актори й домогосподарки. Часто жертвами сект стають ті, хто надто впевнений у собі, переконаний, що його ніяк не вдасться залучити до сумнівних об'єднань. Проте, як засвідчують дослідження, факти з реального життя, кожен із нас є потенційним кандидатом у жертви сект.

Світ медійний і комп'ютерної реальності щораз міцніше формує мислення, моральні цінності, а також поведінку молодої людини.

Ви, напевно, знаєте, що сучасна молодь захоплюється селфі. Чи не є таке захоплення шкідливим? Давайте детальніше поговоримо про історію цього молодіжного захоплення.

Селфі (слово походить від англ. self – сам, само) набуло широкої популярності на початку 2010-х років. У 2013 р. словник Oxford English Dictionary оголосив його міжнародним словом і додав офіційно до власного складу.

Селфі – це вид фотографії, зроблений самостійно за допомогою камери смартфона, фотоапарата чи веб-камери зазвичай для завантаження в соціальні мережі. Науковці його вважають міжкультурним феноменом,

який виник в еру Інтернету. Однак складно стверджувати, що мобільні автопортрети за своєю сутністю є унікальним винаходом сучасності. Ще задовго до появи всесвітньої мережі схожої популярності здобули автопортрети, зроблені за допомогою фотоапаратів Polaroid, що давали змогу миттєво отримати знімок. Отже, сучасні мережеві селфі – це лише продовження відомої традиції. Однак захоплення сучасної молоді такою фотографією не є невинними, як може видатися на перший погляд.

Цей вид діяльності може бути паталогічним, адже індивіди, які викладають свої фотографії, часто мають схильність до психопатії й нарцисизму. Їм притаманна підвищена увага до власної зовнішності, бажання бути кращим і привабливішим від інших. Психологи вважають, що найчастіше за нарцисизмом приховується невпевненість у собі або й інші психічні відхилення.

Але захоплюватися селфі можуть також цілком здорові люди. Тому однозначно не можна прогнозувати безпечність створення цих фотографій у майбутньому. Помітивши в дитини захоплення селфі, варто потурбуватися про піднесення її самооцінки.

На сучасному етапі щораз молодші діти мають сексуальні контакти. Одним із чинників, що їх провокує, є публікація в засобах масової інформації матеріалів еротичного характеру. Завдяки вдаваній анонімності (насправді передача даних в Інтернеті здійснюється тільки в тому випадку, якщо комп'ютер-відправник знає IP-адресу комп'ютера-одержувача) мережа Інтернет відкриває можливості для поширення інформації інтимного характеру та різних форм сексуальності. Однією з них є ексгібіціонізм. Це така форма сексуальності, коли досягнення статевого збудження і насолоди реалізується шляхом демонстрації статевих органів особам протилежної або своєї статі поза ситуаціями статевих контактів.

Секстінг розпочинається дуже невинно. Якщо двоє молодих людей обмінюються фотографіями, на яких сфотографоване оголене тіло, то це їх особиста справа. Проблеми розпочинаються тоді, коли такі фотографії виставляються для публічного перегляду.

Виникають питання: для чого молоді люди так прагнуть переслати свої фотографії, де вони є оголеними; як секстінг може впливати на приватне життя? Це явище ще не є достатньо досліджене, отож однозначних відповідей нема. Відомо тільки, що користувачі Інтернету недооцінюють загрози для себе, вдаючись до ексгібіціонізму, а отже, не дуже дбають про свою анонімність. Проте є випадки, коли фірми відмовляли в

працевлаштуванні людям, оголені знімки яких були випадково виявлені в Інтернеті.

Іноді секстинг підлітки використовують, щоб «пожартувати» над своїми друзями. За допомогою фотомонтажу вони отримують оголені знімки своїх однокласників і розміщують такі фотографії в мережі. Чимало дітей переконані, що Інтернет гарантує їм анонімність і цілковиту безкарність дій. Проте є різні способи довідатися, з якого комп'ютера і коли була надіслана інформація. Отож наступить відповідальність, передбачена законодавством. Цілком можливо, що й кримінальна, адже такими «жартами» можна довести підлітка до самогубства.

Порівняно нове небезпечне явище, до поширення якого спричинилися інформаційно-комунікаційні технології, що динамічно розвиваються, є спонсорство. Воно щораз популярніше серед дівчат-підлітків. Ще донедавна дівчата шукали спонсорів головним чином у торгових центрах, готелях, однак зараз можна знайти потрібну особу завдяки Інтернету.

Спонсорство – це вдосконалена форма найстаровиннішої професії, тільки в новій обгортці. Вона видається привабливішою і менш шкідливою, оскільки особа живе зі свідомістю утриманки, а не повії. Соціологи ж стверджують, що спонсоринг є квазі-проституцією (quasi – ніби, майже), адже в дівчини є один чи два статевих партнери, а не багато.

Є декілька причин поширення цього явища, а саме: біди й убогість; безрадісне життя батьків, які створюють неприємну родинну атмосферу; прагнення здобути авторитет у групі; підвищення самооцінки; нестача ідеалів для наслідування тощо.

Спонсорство приваблює підлітків тим, що можна легко отримати багато грошей. В Інтернеті зберігається анонімність, отже, не треба перейматися, що хтось із оточення довідається про аморальний спосіб життя. Окрім того, тут є великий вибір чоловіків, які готові стати спонсорами.

Недосвідченій дівчині може видатися, що спонсоринг є вигідним для обох сторін. Забезпечений чоловік платить гроші молодій дівчині, а та, у свою чергу, використовує кошти для задоволення власних потреб. Усе це нагадує трансакцію.

Незважаючи на видимість обопільної користі, спонсорство є небезпечним насамперед для молоді дівчини, оскільки ранні статеві стосунки становлять загрозу для її фізичного й психічного здоров'я, а отже, для її майбутнього. Часто дівчата, що мають спонсорів, втягують у проституцію своїх подруг, переконуючи, що в такий спосіб можна легко

отримати багато грошей. Вони навіть не підозрюють, скільки загроз приховує цей заробіток. Окрім того, така поведінка призводить до занепаду моралі, зміни системи цінностей: не важливо, який вік чи зовнішні дані спонсора, цікавить лише його платоспроможність. Згодом такі дівчата через свій «життєвий досвід» відчують труднощі у створенні нормальної сім'ї, оскільки мають інші стандарти життя. У їх психіці створюється стереотип: щоб чогось досягнути, не обов'язково навчатися, працювати, необхідно гарно одягатися, знати впливових людей, відвідувати відповідні заклади. Такий спосіб мислення не дає змоги зрозуміти, ким ти є насправді. Згодом стає майже неможливо стабілізувати своє життя і надзвичайно важко вирватися з тенет спонсорства, що приваблюють легкістю і розкішшю.

Однією з найбільш поширених сексуальних девіацій є педофілія. Вона полягає у схиланні до статевих контактів дітей. Часто забуваємо, що не кожен педофіл є грубою, лисою, неприємною особою, яка тиняється на околиці школи, на гральних майданчиках і шукає собі жертву. Такі стереотипи ще існують у підсвідомості батьків, присипляючи їх пильність. Проте немає критеріїв щодо вигляду педофіла: якими є вік, освіта, рівень платоспроможності, колір очей, шкіри тощо. В Інтернеті педофіли можуть створити собі будь-який образ.

Діяльність такого типу злочинців у мережі щодо дітей може проявлятися в розповсюдженні порнографії, створенні Інтернет-сторінок, де схиляють до сексуальних контактів з неповнолітніми, пошуку потенційних жертв за допомогою спілкування через електронну пошту, нав'язуванні Інтернет-знайомств із подальшими намірами зустрітися в реальному житті, втягуванні дітей до сексуальних розмов, ознайомленні з порнографією тощо.

Злочинці передусім цікавляться самотніми, осиротілими, втраченими дітьми, які мають проблеми у стосунках із батьками. Поглиблюючи претензії до родини, незадоволення домашнім життям, педофіли створюють особливу атмосферу: ми протилежність до них. Між дітьми і батьками збільшується дистанція, що використовується злочинцем для зближення із жертвою.

Багато батьків знають про такі загрози, натомість переконані, що це не стосуватиметься їх дітей. Вони часто недооцінюють небезпеки, що чатують на дочку чи сина, а тим часом педофіл запросто входить до кімнати дитини через її комп'ютер.

Наслідком контактів дітей із педофілом можуть бути гострий стрес, проявами якого є зредукована свідомість, амнезія, деперсоналізація тощо; психосоматичні розлади (сну, нервової системи); нічне нетримання сечі, болі в животі тощо.

Небезпеку зустрічі з педофілом можна попередити, якщо знати, з ким спілкується дитина в мережі Інтернет. Водночас необхідно негайно звернутися до правоохоронних органів, адже за схилення дітей до статевих стосунків настає кримінальна відповідальність.

Занижена самооцінка, безнадія, стреси, самотність є підґрунтям не тільки для пошуку сумнівних знайомств в Інтернеті, а й передумовою для виникнення нервових розладів і небезпечних захворювань органів травлення, зокрема анорексії і булімії. Це відомі розлади харчової поведінки, причинами яких є психічні порушення. Для нервової анорексії притаманна відмова від їжі, у той час, як нервова булімія характеризується переїданням, обжерливістю. Психічні порушення при нервовій анорексії та нервовій булімії безпосередньо впливають на фізичне здоров'я пацієнта, призводять до серйозних порушень соматичного стану.

Є багато причин виникнення анорексії й булімії: біологічні, психологічні, соціальні. Вагому роль у розвитку цих захворювань відіграють засоби масової інформації, які створюють ідеал досконалої фігури; пропагують стандарти привабливості і вказують на фізичні риси, прийняті у суспільстві як ідеальні. Дослідження доводять, що саме ЗМІ створили в західній культурі ідеальний образ жінки. Увага звертається передусім на вагу. Додатково пропонуються способи змінити фігуру, щоб ці зміни відповідали стандартам привабливості й очікуванням суспільства. Засоби масової інформації не лише створили образ успішної жінки, а й пропонують різні дієти, фітнес тощо. Зовнішній вигляд медійних осіб є настільки привабливим, що дівчата погоджуються на будь-які жертви, зокрема й обмеження в їжі, щоб стати схожими на відомих актрис, співачок, моделей і бути поміченими продюсерами.

У цій пропаганді краси, що захоплює передусім підлітків, які прагнуть досягнути в житті успіху, простежується суперечність. Вона стосується харчування. З одного боку, треба дотримуватися широко розрекламованих дієт, з іншого – необхідно регулярно й смачно харчуватися, адже є численні рецепти страв із покроковими коментарями і яскравими фотографіями готової їжі. У реальності людей водночас схиляють до смачного харчування (оскільки це гарантія здоров'я) і до недоїдання або й напівголодування. Чимало підлітків не можуть вирішити цю суперечність і роблять свій вибір на користь одного з варіантів, який більше подобається чи відповідає стану організму. Часто відповідь на запитання,

який тип харчування вибрати, діти шукають в Інтернеті. Модераторами сторінок нерідко є особи з різними розладами, тому пропагують шкідливі ідеї, рекомендують дії, які зумовлюють втрату сил або надмірну вагу. Отже, одним із профілактичних засобів анорексії й булімії є медіаосвіта, яка дає змогу критично сприймати інформацію.

Існує помилкова думка, що тільки дівчата здатні йти на будь-які випробування й експерименти, аби стати красивими, а вислів: «Краса вимагає жертв» стосується лише представниць слабкої статі. Проте це не так. До досконалості тіла прагнуть також представники сильної статі. Засоби масової інформації створили ідеал як жіночої, так і чоловічої краси.

Згідно з дослідженнями за останніх 25 років відсоток невдоволених своєю зовнішністю представників чоловічої статі зріс утричі і становить приблизно 43%⁷⁰. Іноді бажання краще виглядати набуває хворобливої форми. Йдеться про бігорексію, яку визначають як надмірне прагнення до міцності та досконалості тіла, що досягається завдяки використанню анаболічних стероїдів, інших заборонених речовин та важкій фізичній підготовці. Ризику захворіти на бігорексію піддається все більше молодих людей у віці від 16 до 35 років. Проблема краси чоловічого тіла з'являється тоді, коли, незважаючи на енергійні вправи, особа вважає себе слабкою. Відчуття, що досягнути мети буде неможливо, спонукає нарощувати фізичні навантаження, і, зрештою, молода людина вже нічого не бачить перед собою, окрім картинки власного тіла, яку намалювала в уяві. Виникає психологічна залежність, яка впливає на навчання і працю, знижуючи їх ефективність. У хворих на бігорексію розвивається безпричинна агресія, часто спостерігаються різкі зміни настрою, схильність до депресії і відчуття провини за пропущені тренування. Екстремальні фізичні навантаження нерідко супроводжуються порушеннями в діяльності серцево-судинної та нервової систем. Отже, бігорексія спричиняє розлади здоров'я, а в критичних випадках може призвести до смерті.

Психологи вважають, що надмірна увага до своєї зовнішності формується в ранньому дитинстві, коли виникають комплекси через глузування однолітків. Але хлопці не завжди здогадуються, що прагнення стати досконалим може так само узалежнювати, як наркотики та Інтернет, і згодом вони не зможуть обійтися без допомоги психотерапевтів, які

⁷⁰Анджеєвська А. Медіаосвіта для сучасної молоді: Методичні рекомендації для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів / Анна Анджеєвська. – Тернопіль : Вектор, 2015. – С. 13.

допомагають змінити ставлення до свого зовнішнього вигляду, навчають визначати цілі, яких реально досягнути.

Отже, коротко розглянуто основні небезпеки для дітей і молоді комп'ютерних засобів, мережі Інтернет. Проте головне завдання полягає в тому, що їх попередити.

Одним із найважливіших профілактичних способів адиктивної поведінки є виховання успішної особистості дитини, яка залучена до соціально цінної діяльності, реалізовує себе у спортивних секціях, музичних школах, танцювальних студіях тощо. Таким чином, батькам необхідно подбати, щоб дитина мала можливість розвивати свої таланти. Важливо також, щоб вона уміла спілкуватися з ровесниками в реальному світі, а не лише у віртуальному.

А ще потрібно, щоб у родині дитина не відчувала себе самотньою, брала участь у сімейних святах. Батьки мусять запропонувати альтернативу новітній техніці. Проте в реальності все відбувається якраз навпаки. Батьки в глобалізованому й урбанізованому суспільстві на розмову з дитиною не мають часу, бо захоплені своєю роботою, телевізором, що навіть заснути без нього не можуть. Іноді здається, що такі сім'ї не мають родинних свят, забав. І тоді дитина залишається один на один із комп'ютером, адже батьки не забороняють, а іноді й схвалюють таку взаємодію.

Часто батьки відчують труднощі у вихованні дітей. І тоді на допомогу приходять книга або Інтернет. Майже кожна обласна бібліотека пропонує Інтернет-ресурси для батьків, де можна отримати необхідну інформацію про закономірності розвитку дітей різного віку і стану здоров'я, виховання, організацію дозвілля дітей, розвиток їх навчально-пізнавальних потреб тощо. За адресою <http://odb.te.ua/868> можна переглянути Інтернет-ресурси Тернопільської обласної бібліотеки.

Для батьків може виявитися корисною бесіда з психологом, щодо розвитку коефіцієнтів успіху в дитини.

Виступ шкільного психолога щодо розвитку в дітей адекватної самооцінки, критичного мислення; вміння спілкуватися, а також про роль позитивної сугестії у вихованні з дитини.

Рефлексія (метод мікрофона).

Що необхідно змінити в підходах до виховання дитини, щоб уникнути небезпек під час використання новітньої техніки.

Підведення підсумків.

Одним із наслідків стрімкого розвитку медіатехнологій є виникнення загроз для життя й розвитку людини. Поки що більшу увагу ми (батьки й учителі) звертаємо на розвиток умінь в дітей використовувати новітню техніку, що фактично є перепусткою до активної участі в більшості галузей сучасного життя. Проте водночас із формуванням навичок роботи з цифровими носіями навчання необхідно виховувати в дітей здатність відрізнити представлену в медіа реальність від фікції, використовувати інформацію у визначених цілях.

Однією з причин надмірного захоплення інформаційними технологіями, пошуку віртуальних друзів є стреси, депресивні стани, відчуття самотності, відсутність взаєморозуміння з батьками, друзями, учителями. Ми повинні підготувати учнів до самостійного вирішення власних проблем, подолання стресів. Одним із завдань педагогів та батьків є допомога у пошуку друзів. Важливе значення має зміцнення у школярів віри в себе, розвиток конструктивного мислення, високої самооцінки.

У родині має бути відведений час для того, щоб вислухати дітей, обмінятися досвідом, розповісти про свої інтереси. Окрім того, батьки зобов'язані контролювати контакти дитини з комп'ютером та іншими медійними засобами. У спілкуванні з учнями та батьками з проблем безпеки в Інтернеті учителів допоможуть матеріали порталу «Безпека дітей в Інтернеті» (<http://mikrosoft.com/ukraine/athome/security/children>). Цей портал доцільно рекомендувати для ознайомлення батькам, громадськості. Його спеціально створено для того, щоб надавати необхідні знання педагогам, батькам із питань захисту дітей під час роботи в мережі.

ДОДАТОК В

Бесіда з батьками учнів молодшого шкільного віку «Навчіть дитину безпечному використанню медіазасобів»

Мета: допомогти батькам формувати в дитини вміння безпечної поведінки в медіазасобах.

Завдання:

1. Ознайомити батьків з правилами безпечного поводження дітей в Інтернеті.
2. Визначити способи критичного, відповідального сприйняття інформації з мас-медіа.
3. Розглянути методи профілактики девіантної поведінки.

Очікувані результати.

Після проведення бесіди батьки знатимуть:

- правила безпечного поводження дітей в Інтернеті;
- способи формування в дітей безпечної поведінки, критичного відповідального сприймання інформації; використання медіа без шкоди для здоров'я дитини;
- шляхи організації цікавого дозвілля родини й дитини для профілактики шкідливих впливів медіа.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, презентації про небезпеки Інтернету для дітей і молоді та способи їх запобігання.

Література:

1. Анджеєвська А. Медіаосвіта для сучасної молоді : Методичні рекомендації для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів / Анна Анджеєвська. – Тернопіль : Вектор, 2015. – 38 с.

2. Діти в Інтернеті : як навчити безпеці у віртуальному світі (посібник для батьків) [Електронний ресурс] / Ігор Володимирович Литовченко, Сергій Дмитрович Максименко, Сергій Іванович Болтівець, Мирослав-Любомир Андрійович Чепа, Наталія Михайлівна Бугайова. – К. : видавництво : Тов «Видавничий будинок “Аванпост-Прим”», 2010. – 48 с. – Режим доступу :

http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/responsibility/clients/children/manual/A5_Ukrainian.pdf

3. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.

4. Не потони в інформаційному дощі. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. – К. : Академія Української преси,

2016. – 193 с. – Режим доступу : http://www.aup.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Citizen-Media-Literacy_Trainers-Manual_ua.pdf

5. Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарек, А. Анджеєвська. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 212 с.

6. Bezpieczne media : poradnik dla rodziców [Електронний ресурс]. – 63 s. – Режим доступу : www.orange.pl

Інформація вчителя

Щороку новітня техніка стає більш доступною для підростаючого покоління. Діти з раннього віку вміють користуватися мобільними телефонами, комп'ютерами, планшетами тощо. Цьому сприяє поширення мобільного устаткування із сенсорними екранами, які зручні для малих дітей.

Відомо, що сучасна техніка має не лише численні переваги, а й водночас є джерелом загроз. Тому батьків турбує, у якому віці дитині можна придбати мобільний телефон, комп'ютер, планшет; коли вона може отримати доступ до Інтернету.

Зваживши на плюси й мінуси новітньої техніки, батьки самі повинні вирішити, коли знайомити дітей із сучасними гаджетами. Перш ніж прийняти рішення, треба переконатися, що дитина не вбачає в телефоні чи планшеті іграшку, якою цікаво гратися в школі.

Що ж до мережі Інтернет, то до 10 років діти не повинні використовувати її самі, оскільки не мають навичок критичного мислення. Але, придбавши дитині телефон, комп'ютер, батьки мають порозмовляти з дитиною на тему безпеки.

Діти в Інтернеті наражаються на низку загроз: повідомлення сумнівного змісту, небезпечні знайомства з педофілами, схиляння до девіантної поведінки, агресія ровесників. Зі збільшенням кількості Інтернет-послуг, зростає чисельність небезпек.

Роль батьків – навчити дітей безпечно використовувати новітню техніку.

Корисними для батька й матері або й для бабусі й дідуся стануть поради, якими треба скористатися в бесідах із дітьми, а також правила безпечної поведінки, які повинні засвоїти діти.

Поради для батьків, як мінімізувати ризик дитини стати жертвою онлайн-хижаків⁷¹.

— Розпочинайте розмову з дітьми про загрози віртуального світу якомога раніше, адже діти користуються комп'ютером ще в дошкільному віці.

— Розкажіть дітям про сексуальних збоченців і потенційну небезпеку в Інтернеті.

— Не дозволяйте дітям молодшого віку користуватися чат-кімнатами. Старших дітей та підлітків скеровуйте на контрольовані чат-кімнати.

— Якщо дитина бере участь у чат-кімнатах, цікавтеся, про що і з ким вона спілкується. Стежте й самі за зонами розмов, щоб знати, які теми там обговорюються.

— Тримайте підключений до Інтернету комп'ютер у загальній зоні оселі, а не в кімнаті дитини. Зловмисникам набагато важче встановити контакт з дитиною, якщо екран комп'ютера знаходиться на видному місці. Сидіть поряд із дитиною, коли вона працює в Інтернеті.

— Молодші діти мають користуватися сімейною, а не власною скринькою електронної пошти. Коли вони підростуть, ви можете створити для них окрему адресу електронної пошти, але пошта дітей має залишатися у вашій скриньці.

— Скажіть дітям, щоб вони ніколи не відповідали на миттєві повідомлення від незнайомих. Якщо діти використовують комп'ютери у місцях, які знаходяться поза межами вашого контролю (в інтернет-кафе, школі або у друзів), з'ясуйте, які засоби комп'ютерного захисту там впроваджені.

— Заблокуйте доступ до шкідливих для дитини сайтів.

— Якщо всі запобіжні заходи виявилися марними й дитина зустрілася з онлайн-хижаком, не звинувачуйте її. Вдайтеся до рішучих дій, щоб зашкодити подальшим зустрічам дитини з цією особою.

Правила безпечної поведінки, які повинні засвоїти діти

Ризик дитини стати жертвою зловмисника значно зменшиться, якщо вона буде дотримуватися таких правил:

— ніколи не завантажувати картинки з незнайомих джерел – вони можуть мати відверто сексуальний зміст;

— використовувати фільтри електронної пошти;

⁷¹Морзе Н. В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій / Н. В. Морзе. – К. : Видавнича група BHV, 2008. – С. 343.

— негайно повідомляти дорослих, якщо в Інтернеті відбувається щось таке, що лякає або викликає дискомфорт;

— не повідомляти свою персональну інформацію (зокрема вік і стать), відомості про свою родину нікому в Інтернеті та не заповнювати онлайніві персональні форми;

— припинити будь-яке спілкування електронною поштою, розмови через службу миттєвими повідомленнями або чати, якщо хтось починає ставити запитання, що надто особисті або мають сексуальний підтекст⁷².

Як користуватися новими медіа без шкоди для здоров'я

Надмірне використання нових медіа дітьми може негативно вплинути на їх здоров'я, зокрема спричинити викривлення хребта, дисфункцію м'язів, зайву вагу й ожиріння, захворювання очей тощо.

Батьки з дитиною повинні визначити час доби для використання комп'ютера, скільки максимально ним можна користуватися щоденно.

Стіл повинен бути пристосований до зросту дитини, екран має знаходитися на рівні її очей. Денне світло (або штучне, лампа) не повинно падати просто на монітор. Стілець має бути стабільним, обертовим, щоб його можна регулювати відповідно до зросту дитини.

Щоправда, дослідження не дають однозначної відповіді на запитання, чи використання мобільних телефонів впливає на розвиток онкологічних захворювань. Але все ж варто особливо, якщо йдеться про дітей, звернути увагу на безпеку їх використання для здоров'я. У рекомендаціях, що видавалися до цього часу, зверталася увага на обмеженість розмов через мобільний телефон. Максимальний час для розмов не повинен перевищувати 20-30 хв. щоденно.

Дитині можна дозволити користуватися лише телефоном, купленим через авторизовані пункти продажу. Це гарантує відповідність вимогам безпеки.

Дитині важливо пояснити, що використання нових медіа не може бути домінантною формою активності. Треба потурбуватися про проведення часу на свіжому повітрі, заняття рухливими іграми.

2. Способи критичного, відповідального сприйняття інформації із мас-медіа.

Передусім необхідно навчити дитину аналізувати, порівнювати, самостійно робити висновки, читаючи інформацію з мас-медіа.

⁷²Морзе Н. В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій / Н. В. Морзе. – К. : Видавнича група ВНУ, 2008. – С. 343-344.

Доцільно разом з дітьми грати в ігри «Правда – неправда», «Так – ні», «Знайди помилку в медіа».

Під час читання публікацій у медіа в учнів можуть виникати труднощі щодо трактування поведінки дітей та дорослих. Часом складно визначити, чи в особи не розходяться слова з ділом, чи красиві слова не підмінюють своєчасні дії.

У такому випадку необхідно орієнтуватися на вчинки людини. Для формування в дітей умінь робити правильні висновки, диференціювати правду і брехню варто аналізувати дитячі оповідання чи казки, як, наприклад оповідання В. Сухомлинського «Сьома дочка».

Сьома дочка

Було в матері сім дочок. Ось поїхала одного разу мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулася додому аж через місяць. Коли мати ввійшла до хати, дочки одна за одною почали говорити, як вони скучали за матір'ю.

– Я скучила за тобою, немов маківка за сонячним променем, – сказала перша дочка.

– Я ждала тебе, як суха земля жде краплину води, – промовила друга дочка.

– Я плакала за тобою, як маленьке пташеня за пташкою, – сказала третя.

– Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки, – щебетала четверта.

– Ти снилась мені, як троянді сниться краплина роси, – промовила п'ята.

– Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка, – сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матусі взуття й принесла їй води в мисці помити ноги.

Методи профілактики девіантної поведінки

Для профілактики надмірного використання новітньої техніки, узалежнень від Інтернету, комп'ютерних ігор, розвитку агресії доцільно використовувати бесіди, переглядати фільми про загрози медіа для дітей та молоді, а також залучати до соціально цінної діяльності, до музичних шкіл, образотворчих студій, спортивних секцій тощо.

Одним з найважливіших завдань батьків у профілактиці шкідливих явищ нових медіа є створення родинної атмосфери любові, довіри, схвалення.

ДОДАТОК Г

Тренінг для старшокласників «Як не стати жертвою маніпуляції»

Мета: сформувати в учнів знання й уміння свідомого, критичного, відповідального сприймання інформації; протидії маніпуляціям; безпечної поведінки в ЗМК.

Очікувані результати:

— після проведення тренінгу учні знатимуть, що таке маніпуляції, фейки, пропаганда, мова ненависті; знатимуть правила захисту від маніпуляцій.

— розрізнятимуть ознаки мови ненависті;

— усвідомлюватимуть небезпеки маніпуляцій, мови ненависті;

— оволодіють уміннями безпечної поведінки при контакті із ЗМК;

— аналізуватимуть способи підсилення маніпуляцій;

— оцінюватимуть важливість дотримання правил поведінки для захисту від маніпуляцій.

Обладнання: мультимедійний проектор, комп'ютер, презентації про маніпуляції та способи захисту від них.

Учасники тренінгу утворюють коло.

1. З'ясування рівня знань групи про маніпуляції, їх види; мову ненависті, її ознаки й техніки використання.

2. Актуалізація проблеми. Обмін думками.

Відтворення подій із життя учасників тренінгу, коли (сам, близький родич, товариш) відчув себе жертвою маніпуляцій у ЗМІ.

3. Інформаційний блок. Інформація тренера. Демонстрація презентацій на тему, що обговорюється.

4. Обговорення інформації.

5. Вправи для розпізнавання маніпуляцій, мови ненависті. Вправа 1. Визначення ознак маніпуляцій, мови ненависті в газетних публікаціях про події на майдані у 2013-2014 рр. Вправа 2. «Чи будуть заборонені розлучення?». Вправа 3. Чи є маніпуляція?

Case-study. Розгляд ситуацій (За кого голосувати? Чи скористаєтеся рекламою? Чи є заманливою для Вас пропозиція Інтернет-сайту вступити в школу Чарівників? Інтернет-знайомство?)

6. Рефлексія. Техніки розпізнавання маніпуляцій. Формулювання правил захисту від маніпуляцій.

7. Підсумки. Завершення тренінгу.

1. З'ясування рівня знань групи про маніпуляції, їх види; мову ненависті, її ознаки й техніки використання.

2. Актуалізація проблеми. Обмін думками про події з життя учасників тренінгу, коли і за яких обставин відчув себе жертвою маніпуляцій у ЗМІ, чи траплялися маніпуляції, які згодом виявилися корисними.

3. Інформаційний блок. Інформація тренера.

Поняття маніпуляції. Фейки. Пропаганда. Мова ненависті.

Покликанням медіа є нести людям правду. Але ЗМІ можуть відійти від цієї місії, вдаючись до маніпуляцій. Слово «маніпуляція» походить від латинського *manus* – рука, а отже, ним визначають діяльність, що вимагає вправності рук, спритності. Воно тлумачиться як дія, спрямована на об'єкт із певними намірами. Маніпуляція – це прийом, спосіб впливу на поведінку особи чи групи осіб. У світі медіа її ще трактують як техніку цілеспрямованого викривлення інформації заради формування певного погляду, ставлення до тієї чи іншої особи чи події, отримання матеріальної винагороди.

Завдяки маніпуляціям у мас-медіа наша поведінка стає частиною чийось планів (ми опиняємося в чужих руках), про що ми навіть не здогадуємося, більше того, нам здається, що ми діємо цілком самостійно. Уява самостійності дій і вчинків – це одна з ознак маніпуляції.

Зрозумівши необмежену всеосяжну силу медіа, непорядні люди й організації створюють усе більш досконалі методи маніпуляцій. Найчастіше це надання неповної інформації, навмисне приховування певного аспекту інформації, зміщення акцентів у повідомленні, висмикування з контексту, сугестія тощо.

ЗМІ, прагнучи за будь-яку ціну досягти ефекту, розробляють щораз досконаліші техніки маніпуляції, а саме:

— частота повторень: брехня, повторена багато разів, починає сприйматися, як правда;

— багато джерел: брехня повторюється через пресу, радіо, телебачення тощо;

— посилення на авторитет: коли на підтримку твердження залучають авторитет і повагу, завойовані у сфері, не пов'язаній із цим твердженням;

— звернення до емоцій, до співчуття (як приклад, можна показати представленого у ЗМІ під час виборів кандидата серед усміхнених, хворих дітей; або кандидат серед молодих людей, які досягнули успіху);

— технічні прийоми: добре підбрані освітлення, фон, звук, що впливають на позитивне ставлення до людини.

Необхідно акцентувати увагу, що маніпуляції не завжди використовуються лише для користі маніпулятора і шкоди тому, ким маніпулюють. Вигода може бути обопільною. Отже, є маніпуляції, яким не треба протистояти (їх можна назвати позитивними маніпуляціями). У такому випадку майстерне викривлення інформації спрямоване на добро особи, якою маніпулюють, наприклад, на підвищення рівня її працездатності, успішності у навчанні (прийом «Створення ситуації успіху») тощо. Щоправда, межа між добром і злом дуже крихка. Те, що для одного – добро, для іншого – зло.

Навмисно зманіпульована новина називається фейком. Це вигадки, фікція, один із механізмів інформаційної маніпуляції.

Її значення іноді доленосне. Так було у випадку референдуму щодо членства Великобританії в ЄС. Головними аргументами на користь виходу з ЄС були такі: Великобританія зможе витратити гроші, які відраховуються Євросоюзу, на розвиток системи охорони здоров'я (вивільниться до 350 мільйонів фунтів на тиждень, стверджують євроскептики), візьме під свій контроль кордони (і буде пускати тих, хто потрібен країні, а не тих, у кого «правильний» паспорт), підпише вигідні торгові угоди з Індією, Китаєм, Бразилією і дружніми Новою Зеландією та Австралією, а також отримає можливість приймати закони без огляду на європейське законодавство. Залишаючись в ЄС, Великобританія продовжить витратити гроші на підтримку євро і, як і раніше, буде підкорятися Європейському суду. Згодом виявилось, що інформація про відрахування 350 мільйонів для ЄС є недостовірною. Можливо, якби не цей аргумент, то результати референдуму були б зовсім іншими.

Маніпуляції в медіа тісно пов'язані з *пропагандою*. Пропаганда – це така форма комунікації, що має на меті вплинути на ставлення суспільства до певної проблеми (ситуації, явища).

Пропаганда може ґрунтуватися частково на правдивій інформації, але її змішування з несправжньою інформацією призводить до фактичного обману людей. Вона є тим інструментом, який здатний змінити настрої суспільних груп і навіть цілих суспільств⁷³.

Якщо в інформаційних матеріалах використані неідентифіковані джерела, чутки, які неможливо перевірити; штучно об'єднані в один

⁷³Не потони в інформаційному дощі. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. – К. : Академія Української преси, 2016. – С. 76.

матеріал не пов'язані між собою події; трапляються емоційно забарвлені слова, якими описують людей і явища; категоричні судження; заклики до дій, то все це може свідчити про те, що цей матеріал маніпулятивний.

Ефективним способом пропаганди є використання *мови ненависті*.

Мова ворожнечі (англ. *hate speech* – букв. «мова ненависті») – слова й висловлювання, що підсвідомо й свідомо програмують людину на агресію, зокрема й на людей іншої національності й віросповідання.

Найчастіше об'єктом агресії стають ті, хто найменше схожий на нас: мають інші погляди, расу, національність, статеву орієнтацію, спосіб життя. Ми обзиваємо їх, таким чином виокремлюючи із кола свого спілкування.

Мову ненависті можна розділити на дві великі категорії: мову, яка використовується в мас-медіа, і побутову, яка використовується в повсякденному спілкуванні. Сучасні технології поглиблюють процес поширення мови ненависті, бо швидкість і безконтрольність розповсюдження інформації в Інтернеті відкривають нові можливості для маніпуляцій⁷⁴.

Ознаки мови ненависті: розділення на «ми» і «вони», використання образливих характеристик, ярликів у ставленні як до окремої особи, так і до цілої країни, етнічної або соціальної групи, використання як аргументів фальшивих фактів, порівняння сторони конфлікту з твариною, акцентування уваги на злочинах проти дітей, жінок, літніх людей, щоб ворог виглядав нелюдом.

Мова ненависті функціонує на різних носіях. Вона може бути виражена як словесно, так і зображена у вигляді різного типу символів. Дуже часто мова ненависті використовує такі жанри, як плакат та карикатура.

4. Обговорення інформації, подій із життя учасників тренінгу, коли і за яких обставин відчув себе жертвою маніпуляцій.

5. Вправи для розпізнавання маніпуляцій, мови ненависті.

Вправа 1. Визначення ознак маніпуляцій, мови ненависті в газетних публікаціях про події на майдані у 2013-2014 рр.

Аналіз текстів із мас-медіа про Революцію гідності на Євромайдані у листопаді грудні 2013 – 2014 рр. Визначення ознак маніпуляцій та мови ненависті.

⁷⁴Не потони в інформаційному дощі. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. – К. : Академія Української преси, 2016. – С. 161.

Об'єднайте учасників групи, запропонуйте прочитати тексти 1 та 2. Протягом 5 хвилин необхідно визначити:

- Чи назвали б цей текст тенденційним?
- На які джерела посилається автор?
- Чи є у тексті ознаки маніпуляцій?
- Чи використовуються техніки мови ненависті?

Текст 1.

<http://www.kp.ru/daily/26515.5/3531728/>

Комсомольська правда. 6 липня 2016 року.

Уляна Скойбіда. Україна. Окаянні дні. Майдан

Це щоденник мешканки Києва, яка два роки живе під окупацією. Наша колега-журналістка не змирилася з бандерівським переворотом, скоєним на Україні взимку 13-го, і день за днем веде хроніку революційної дурі, сміттєвих люстрацій і факельної ходи.

Цей унікальний документ засвідчує: не всі українці зрадили Росію. Просто не всім пощастило опинитися жителями Севастополя. Доля інших – біль і відчай. Зубожіння. Сарказм.

Сама героїня говорить: «Я пишу нові «Окаянні дні». Перші, як відомо, Іван Бунін написав в громадянську...

День перший

У принципі нічого не сталося. Ні жахливого, ні страшного. У Києві від революцій завжди автомобільні пробки. Сьогодні дев'ятибальні. От і все.

Пішла на майдан. З цікавості, вперше пішла. Стільки ненависті на адресу Росії і Путіна ... Мені стало страшно. Люди киплять: «Геть москальських прихвоснів! Європа, Європа. Будьмо. Бандюковича, тобто Януковича, на нари!» – І недруковане ... Мужики якогось жахливого вигляду, страшні, недоглянуті, з прапорами, на вигляд брудніші, ніж гастарбайтери, розбивають намети. Уже застосований сльозогінний газ. Куди бігти?

Сцена. Величезний портрет Юлії Великомучениці (Тимошенко. - Авт.). Якась бабка років вісімдесяти на милицях читає власні вірші: «Не хочу бути рабиною Москви». Оплески.

Поставили прапор УПА (Української повстанської армії. - Авт.) Навпроти кабміну. Мало не зламали колодою двері. Кинули димові шашки. Слава Україні.

Неконституційне захоплення влади, ось що відбувається в країні. Українцям це подобається. Саме це мені страшно.

День другий

– Ні, ну ви тільки подумайте! Він, бачте, не хоче підписувати Євроасоціацією! Мої родичі живуть у Львівській області. Вони не допустять! Вони хочуть в Європу, – каже мені дама на фітнесі в роздягальні.

Питаю: а що, мовляв, буде з вашими родичами? Що, зміниться щось? Вони і так в Європі багато років. Доглядальниці, прибиральниці, нахлібниці...

Образилася. Тепер вітатися не стане.

Телебачення передає, що на майдані все душевно: пиріжки, чай, ковбаса, каша, пісні, співачка Руслана. А про те, як вчора молотили євроінтегратори прутами «Беркут», як захопили і перевернули автобус, ні слова. Молодці. Чесні журналісти. Європейські.

День третій

Віддайте мені мій Київ, благаю. Перенесіть бойові дії на свої поля: до Львова, Коломиї, Яремчі. Візьміть там свою Говерлу (гора на Закарпатті. – Авт.), паліть багаття навпроти Оперного театру, ходіть в туалет в під'їздах і на вулицях, ламайте, гадьте!

Адже кияни не поїхали до вас на Западенину і не змушують вас там говорити російською! Чому західний майдан нав'язує свої погляди всій величезній Україні?

Майже весь мій верхній одяг пропах гірким їдким димом через те, що будівля редакції розташована на Хрещатику.

Я, клята москалька жидівського походження, киянка, чиї предки жили в Києві в третьому і навіть четвертому поколінні, ніколи, чуєте, ніколи не пробачу вам наруги над моїм містом.

Найстрашніший висновок з того, що відбувається, скоріше риторичне питання: звідки стільки мерзоти? І де, де нормальні люди? Чим вони зайняті? І чому мовчать?

Текст 2.

<http://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/21nov/>

Українська правда. 21 листопада 2014 року.

Майдан: як все починалось

Зростання протестних настроїв у суспільстві фіксувались багатьма соціологами ще на початку осені минулого року. «Порівняно з жовтнем 2012 року, кількість людей, які готові виходити на вулиці, зросла на 5% і значно зменшилась кількість тих, хто точно не збирається протестувати, –

з 51 до 36%», – зазначала тоді аналітик фонду Марія Золкіна фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва.

Причин для невдоволення владою було достатньо. За майже чотири роки президентства Віктора Януковича, його старший син Олександр став одним із найбагатших українців. Так само швидко збагачувалося й найближче оточення гаранта, а корупційних об'єктів ставало дедалі більше. Середній та малий бізнеси зазнавали утисків з боку фіскальних та перевіряючих органів. Великий – змушений був ділитися активами та грошми із представниками чинної влади. Загалом, компліцією всіх причин революції став відомий банер, який згодом з'явився на одній із барикад «Зрозумійте нас! Дістало!»

Проте саме відтермінування Асоціації змусило людей вийти на площі міст. Перша акція відбулася 21 листопада 2013 року. На знак протесту на Майдан Незалежності вийшли 1500 людей – переважно журналісти, громадські активісти та опозиційні політики. Згодом до них приєдналися студенти вишів з усієї країни.

Саме ввечері 21 листопада у соціальних мережах хтось із учасників вперше використав слово «Євромайдан». Цей хештег майже одразу потрапив у тренди Twitter. До 22 листопада його використали понад 21 000 раз.

Вправа 2. «Чи будуть заборонені розлучення?»

Чи відповідає заголовок змісту публікації? Чи слідує зі змісту статті, що розлучення в Україні можуть бути заборонені? Чи є в статті аргументи на користь іншого рішення? Який заголовок до статті Ви б написали?

В Україні можуть заборонити розлучення: з такою ініціативою виступив Прем'єр-міністр Гройсман⁷⁵

Гройсман виступив із ініціативою заборонити офіційно розлучати шлюбні пари.

Прем'єр-міністр України Володимир Гройсман заявив, що виступає за те, щоб заборонити в країні процес розлучення шлюбних пар

Про це повідомляє «РБК – Україна».

Під час затвердження Кабміном України проекту реєстрації шлюбу протягом однієї доби Володимир Гройсман виступив із ініціативою заборонити офіційно розлучати шлюбні пари.

⁷⁵В Україні можуть заборонити розлучення: з такою ініціативою виступив Прем'єр-міністр Гройсман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/news/v-ukrajini-mozhut-zaboroniti-rozluchennya-z-takoyu-iniciativoyu-vistupiv-premjer-ministr-groysman-361527.html>

«Я взагалі вважаю, що треба підтримати ініціативу міністра юстиції упростити процес укладання шлюбу і заборонити розлучення. Всі думають, що це жарт, але я вважаю, що сім'я – це найвища цінність. Важливо, щоб люди, які перебувають у шлюбі, були щасливі», – сказав Гройсман.

Вправа 3. Чи є маніпуляція?

Вчитель провів тестування дітей, за результатами якого було суттєво завищено рівень інтелектуального потенціалу учнів (подібний експеримент в історії отримав назву Експеримент Пігмаліона). Далі вчитель написав про неабиякі успіхи дітей статтю до газети. Пропонується її уривок. Чи вбачаєте у статті маніпуляції вчителя над учнями?

Вчимося разом

...Часто ми не здогадуємося, який величезний потенціал закладений в кожному з нас. Нещодавно ми з учнями дослідили свої інтелектуальні можливості і були вражені результатами.

Найбільше нас здивував своїми здібностями Миколка Зайченко. Виявилось, що у нього високий рівень розумового потенціалу. Минув тільки місяць від початку проведення експерименту, а Микола вже навчається значно краще.

А ще нашому успіхові сприяє навчання разом. Ми, вчителі, не завжди можемо зрозуміти своїх школярів, бо вже давно самі навчалися. А учням здається, що між нами така велика дистанція.

Ми з учнями вирішили навчатися разом. Мені діти допомагають удосконалювати вміння у використанні комп'ютера. Окрім того, ми разом вивчаємо англійську мову. Декілька хвилин на уроці біології (а я є вчителем біології) ми розмовляємо англійською мовою на біологічні теми. Таким чином, є водночас і вчителями, і учнями.

Case-study. Робота проводиться в інтерактивних групах.

Ситуація № 1. За кого голосувати?

Вибори мера. За якими критеріями обрати претендента?

Завдання 1.

Прочитайте текст. Чи вбачаєте маніпуляції автора статті? У чому вони проявляються? Створіть словесний портрет претендента, якого б Ви обрали?

Обираємо майбутнє свого міста

Напередодні виборів мера міста задаємо питання собі й друзям: як не помилитися з вибором претендента, яка ймовірність виконання ним передвиборних обіцянок? Чи не зрадить людей, які його обрали, ігноруючи їх інтереси й перебільшуючи вагу власних справ, як, наприклад, примноження родинних статків.

Можливо, для виборців стануть слухними декілька порад.

Як засвідчують дослідження авторитетних учених, найбільше нас приваблює у кандидаті така якість як красномовство, його вміння розмовляти з людьми. Але гарно говорити може не тільки шляхетний кандидат, який має відповідні переконання, бажання служити людям, а й чимало маніпуляторів, які за привабливою маскою, створеною із красивих слів, щедрих обіцянок, ховають справжнє обличчя. Серед таких є багато психопатів, людей, яким притаманна беззаперечна харизма, але водночас вони володіють неперевершеною здатністю використовувати оточення, щоб досягнути вузькоegoїстичних цілей. Психологи пояснюють, що патологічний характер є результатом вродженої неповноцінності вищої нервової діяльності, дисгармонії її розвитку, наслідком чого є жорстокість, здатність до надмірного ризику, брехливість. Учені довели, що психопати обирають для професійної діяльності управлінську сферу, підприємництво. Безжально знищуючи конкурентів, а для цього мають особисті дані від природи (у них відсутні страх, тривога, співчуття ближньому), крокують до своєї мети. Щоб потрапити в омріяне крісло під час передвиборної боротьби вони не тільки прикрашають свій портрет вигаданими історіями про меценатство (допомогу сиротам, інвалідам), участь в військових діях на Сході України, про шляхетне походження, а й майстерно оббріхують інших кандидатів.

Простій людині важко розібратися у риториці кандидатів, розпізнати правду в передвиборчій метушні. То за якими критеріями треба робити вибір?

Очевидно, передусім голосувати за тих, хто сповідує вічні цінності: боже милосердя, порядність, чесність, і не лише під час виборів, а й у повсякденному житті. За тих, хто постійно підтримує зв'язки з церквою, а не прикривається нею під час передвиборчих перегонів, роблячи ставки на побожність українців. За тих, хто має міцну сім'ю, зберігаючи вірність близьким людям. Варто також поміркувати над тим, хто висунув

кандидата? Очевидно, рівень довіри має підвищуватися до висуванців від християнської громади.

Микола Петренко
Член асоціації правозахисників України
кандидат юридичних наук.

Ситуація № 2. Прочитайте текст. Чи скористаєтеся Ви рекламою, опублікованою у газеті? Чи порадите друзям, у яких є зазначені у статті проблеми?

«На численні прохання тернополян!
Знахар та спаситель ОЛЕКСАНДР

«Бажання знати правду ніколи не було гріхом. Для того, щоб подолати проблему, потрібно знайти причину – не зривати листя, а знищити корінь».

З давніх давен люди знають про існування потойбічного світу, хоча «офіційно» усі його ігнорують. Пан Олександр вважає, що більшість людей, які страждають від навроків, самотності, алкоголізму, переляку, приворотів, прокльонів, хронічного невезіння та інших подібних проблем, можуть позбутися цих «недугів» за допомогою саме тих сил, до яких ставляться так несерйозно. Потрібні лише віра та людина, яка зможе пропустити через себе потік цілющої енергії та передати її за призначенням. Саме таким ключем між двома світатами є пан Олександр.

Ніхто не може пояснити таємницю його феномену, який проявляється під час обряду та проголошень старовинних молитов, в результаті якого відбуваються неймовірні чудотворні перетворення та зцілення».

Ситуація 3. Чи є заманливою для Вас пропозиція Інтернет-сайту вступити в школу Чарівників?

Навчаємося бути чарівниками⁷⁶

Якщо Ви хочете навчитися осягати глибину і багатогранність себе і Всесвіту, здійснити якісний стрибок у своєму духовному і фізичному розвитку, якщо ви мрієте допомагати собі та людям у питаннях досягнення матеріального благополуччя, душевного комфорту і фізичного здоров'я, то наші заняття істотно допоможуть Вам просунутися на цьому шляху. Це заняття для людей, які вже реалізували себе в чомусь і шукають

⁷⁶Навчаємося бути чарівниками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tochka-komforta.in.ua/shkola-schastya/centr-ezoteriki-posviyachenie/magia.html>

нові способи самореалізації та гармонізації свого життя або, навпаки, тільки мріють відшукати для себе унікальні власні шляхи реалізації.

Магія – це мистецтво зміни реальності за допомогою управління своєю свідомістю і всебічного використання багаторівневих ресурсів вищих божественних сил.

Технології, які використовували стародавні цивілізації, що лежать в основі сучасної практичної магії, дають змогу вивести людину та її свідомість на якісно новий рівень розвитку, коли будь-яка людська думка з абстрактної перетворюється в практику життя.

Цінність занять оволодіння магією полягає в тому, що тут загальні методики поєднуються з вивченням і практичним освоєнням технологій вирішення конкретних завдань, спрямованих на поліпшення здоров'я, матеріального благополуччя, соціальної адаптації, сімейних взаємин.

Заняття по магії дадуть Вам змогу:

- Вивчити і усвідомити будову світу;
 - Побачити магичну картину Всесвіту;
 - Зрозуміти, як влаштовані свідомість і тіло людини;
 - Зрозуміти, як влаштовано людське суспільство;
 - Навчитися керувати енергетикою свого організму, насичувати його енергіями життя, творячи своє здоров'я і довголіття;
 - Навчитися усувати негативні енергії, що є причиною захворювань;
 - Розуміти структуру і природу соціальних взаємодій;
 - Упровадити в свідомість програми успіху, здоров'я і багатства;
 - Володіти налаштуванням на гроші, наситити своє життя грошовим потоком і енергіями достатку.
- Дізнатися, яким було минуле людства і ваше власне минуле, заглянути в свої попередні втілення, де містяться відповіді на багато питань, які постають перед людьми і турбують їх;
- Усвідомити свою божественну сутність і зростити в собі Ангела - всемогутню творчу частку Вищого Розуму.

Ситуація 4. Інтернет-знайомство.

Вам пропонує знайомство Ваш ровесник (людина, набагато старша від Вас) через соціальні мережі, аргументуючи тим, що сподобалася Ваша фотографія. Якими будуть ваші дії?

6. Рефлексія. Розпізнавання маніпуляцій. Формулювання правил для захисту від маніпуляцій (робота в групах).

Як розпізнати маніпуляції? Адже не завжди частота повторень чи посилання на багато джерел інформації засвідчують, що маємо справу з маніпуляцією. Виходячи з логіки критично мислячої людини, треба цілковито відмовитися від Інтернет-знайомств, адже ініціатор зустрічі переслідує корисні цілі: пограбувати, згвалтувати тощо; не купувати й не продавати товари через Інтернет, не реагувати на оголошення тощо.

Звичайно, це не так. Але ніколи не треба втрачати пильність, пам'ятаючи про прості прийоми розпізнавання маніпуляцій.

(Учням пропонується в групах написати прийоми розпізнавання маніпуляцій й сформулювати правила для захисту від них).

Після написання прийомів і правил можна, якщо необхідно, доповнити роботу учнів такою інформацією:

Прийоми маніпуляцій.

Можна запідозрити маніпуляцію, коли джерело інформації для автора статті – неідентифіковані особи або автор інформації отримав її від неназваних осіб.

Нерідко зміст статті не відповідає її заголовку. Такий прийом застосовується тоді, автор хоче загострити увагу на своєму повідомленні, викликати шок і різку негативну реакцію в читача. Отже, читаючи текст, не варто покладатися лише на заголовки, оскільки вони часто не дають чіткого розуміння маніпуляцій.

Варто також уважно ставитися до повідомлень, авторами яких є люди, які некомпетентні в галузі, факти з якої описують; ставити під сумнів заяви, оцінки, прогнози експертів із сумнівною репутацією.

Можна запідозрити маніпуляцію, якщо в текстах неправильне співвідношення «виграш – плата». Такий прийом проявляється в тому, що отриманий результат не відповідає докладеним зусиллям. Наприклад, ви прочитали в газеті, що виграш припав після виконання низки арифметичних дій саме вам за датою народження. Насправді, пропоновані для виконання дії підібрані так, що в результаті їх виконання під виграш підпадає кожен читач.

Необхідно звернути увагу на незвичність компонування чи подання інформації, відволікання уваги на другорядні деталі (**прийом називається «Деформація врівноваженості елементів ситуації»**). Наприклад, вашу увагу переключають на предмет, який не має жодного відношення до справи, та ще й пропонують вибір без вибору. У деяких людей до того ж виникає неусвідомлене відчуття вдячності за виявлений інтерес до своєї персони.

У практиці ЗМІ широко використовуються такі методи, коли ставлення аудиторії до тих чи інших явищ довкілля формується за допомогою спрощених вистав (стереотипів, іміджу, міфів, чуток), які впроваджуються в потік «організованих» новин, автоматично викликаючи в масовій свідомості або негативну, або позитивну реакцію на конкретну подію.

Деякі рекламні акції часто використовується прийом **«Негативна команда»**. Його можуть застосувати й під час ділової бесіди, якщо в доброзичливо-жартівливому тоні, без прихованого підтексту скажуть: «Будьте уважні при ознайомленні з цими документами, не розслабляйтеся, не втрачайте контроль, ви повинні все ретельно перевірити, бо зараз часто обманюють». Після таких слів ви можете проїнятися абсолютною довірою до свого партнера та виявити, що почали втрачати контроль, розслаблятися й узагалі готові хоч зараз підписати все, що вам скажуть. Якщо ви відчуваєте щось схоже, краще перенести розгляд документів.

Маніпулятивний вплив можна відчутти і **прислухаючись до свого стану**. Тут, окрім явних сигналів, є сенс пригадати так звані передчуття та підсвідомий захист, на які зауважують, на жаль, в основному після впливу. Часто можна почути фрази: «Недарма він здався мені таким дивним», «У якийсь момент у голові промайнула думка про нечесну гру» або «Адже в мене виникало відчуття, що це пастка».

Маніпуляцію можна розпізнати на основі незрозумілого **обмеження обговорюваних тем**, ідей або постановці лише ситуативної, проміжної мети (на шкоду перспективній, головній).

Звичайно, це не всі прийоми розпізнавання маніпуляцій. Майстерність шахраїв не має меж. А отже, ми повинні пам'ятати, що завжди були, є і будемо об'єктами маніпулювання. Але чи станемо жертвами цих маніпуляцій, залежить від нас і нашого бажання боротися проти насильства над собою.

У протистоянні маніпуляціям необхідно знати й дотримуватися певних правил.

Визначення правил захисту від маніпуляцій (в інтерактивних групах).

Правила для захисту від маніпуляцій.

1. Точно визначити свої життєві цілі та пріоритетність їх досягнення. Не піддаватися на пропонувані ззовні інші цілі, ігноруючи спокуси – гроші, посади тощо. Визначити свої життєві принципи. Тільки сама людина протягом життя має право їх змінювати.

2. Завжди аналізувати життєві ситуації. Читати, вчитися, поповнювати запас знань, але чітко аналізувати інформацію. Перше й головне питання при цьому: «А кому це вигідно?» мусить мати однозначну відповідь: «Мені та близьким людям» або «Мені та всім іншим». Якщо відповідь інша, це означає, що виникла небезпека стати жертвою чужих маніпуляцій.

Відключити емоції: якщо ви бачите, що маніпулятор тисне на якесь ваше почуття, треба на якийсь час свідомо притупити це почуття, сприйняти повідомлення безпристрасно, а потім на холодну голову обміркувати його.

3. *Не піддаватися, якщо є хоч мінімальні підозри, що хтось намагається підштовхнути до певного рішення, запитуючи себе, чи є потреба в такому рішенні.* Не піддаватися масовим настроям – паніці, ейфорії, злості тощо.

4. Критично ставитися до тренінгів особистісного зростання, семінарів із нейролінгвістичного програмування. Оцінювати й аналізувати одержувану інформацію, але не входити в емоційний контакт з організаторами заходів. Викривати маніпуляторів та їхні маніпулятивні дії. Це дасть можливість іншим людям прозріти. Прозріння – це момент звільнення.

5. Довіряти собі та своєму внутрішньому «Я». Звертатися до здорового глузду: коли чуєш пристрасні промови, то краще пропустити мимо вух красиві фрази й зосередитися на головному змісті. Потім зважити, чи головні ідеї відповідають здоровому глузду. Постійно ламати стереотипи у своїй свідомості, використовуючи уяву.

6. Турбуватися про оточуючих, бути альтруїстом. Хвороблива саморефлексія рано чи пізно призводить до того, що людина сама стає жертвою маніпулювання чи й того гірше – маніпулятором. Не маніпулювати іншими, остерігаючись зміни власної свідомості.

7. Критично оцінювати ЗМІ, по можливості знати, кому належить інформаційний ресурс і чиї інтереси він представляє.

8. Скоротити контакт із маніпулятором або потенційним маніпулятором, якщо є підозра, що маєте справу з маніпуляцією.

9. Бути непередбачуваним: найлегше маніпулювати людиною, мислення якої відповідає чіткому алгоритму, якщо ж людина володіє незвичною логікою, то підібрати до неї ключ буде дуже складно. Отже, ефективним способом від захоплення і впливу маніпулятора є створення

штучної непередбачуваності твоєї реакції. Таким чином, діє принцип – коли ти непередбачуваний, ти не вразливий.

10. Створити альтернативу: маніпулятор, припиняючи діалог, пропонує вигідне йому рішення, оскільки немає альтернатив. Таку умову треба відразу відкидати. Варто тільки прикинути подумки різні варіанти рішення, і вся маніпуляція зникне.

11. Включіть пам'ять, проекцію майбутнього: пам'ять і передбачення – основа психологічного захисту від маніпуляції. Маніпулятори застосовують низку технологій, щоб співрозмовник втратив відчуття часу. Тому кожен раз треба робити зусилля і відновлювати пам'ять про ту проблему, яку ставить перед тобою маніпулятор.

12. Змініть мову: відмова від мови, якою маніпулятор викладає проблему. Не приймайте його риторику, термінологію та поняття..

Згадаймо ситуації, коли ми постраждали від маніпуляцій. Чи потрапили б ми на гачок маніпулятора зараз?

7. Підсумки. Завершення тренінгу.

ДОДАТОК Д

Правові норми, пов'язані з організацією і діяльністю засобів масової інформації, визначені Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод

Стаття 15 Конституції України⁷⁷. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Стаття 34 Конституції України. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 41 Конституції України. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом...

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним...

Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Стаття 54 Конституції України. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

⁷⁷ Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Стаття 55 Конституції України. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁷⁸:

Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

⁷⁸Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

ДОДАТОК Е

Тести, ігри, методики для визначення рівня самотності й захоплення медіа

Методика для визначення рівня самотності

Необхідно розрізняти самотність як стан вимушеної ізоляції та як прагнення, потребу бути одному. Д. Рассел, Л. Пепло, М. Фергюсон запропонували методику для дослідження рівня суб'єктивного відчуття самотності (шкала самотності).

Інструкція

Розгляньте послідовно кожне твердження й оцініть його з погляду частоти прояву у Вашому житті, використовуючи чотири варіанти відповідей: «часто», «іноді», «рідко», «ніколи».

Твердження

1. Я нещасливий, виконуючи на самоті багато справ.
2. Мені ні з ким поговорити.
3. Для мене нестерпно бути самотнім.
4. Мені не вистачає спілкування.
5. Я відчуваю, що мене ніхто не розуміє.
6. Я очікую, що мені хтось зателефонує або напише.
7. Немає людей, до яких я міг би звернутися.
8. Я зараз не маю близької людини.
9. Ті, хто мене оточують, не поділяють моїх поглядів і зацікавлень.
10. Я почуваю себе покинутим.
11. Я не здатний вільно спілкуватися з тими, хто мене оточує.
12. Я почуваю себе цілком самотнім.
13. Мої соціальні контакти поверхневі.
14. Я почуваю себе погано, коли довго не спілкуюся з друзями.
15. Мене ніхто не знає таким, яким я є.
16. Я почуваю себе ізольованим від інших.
17. Я нещасливий від того, що відокремлений від оточення.
18. Мені важко знаходити друзів.
19. Я не відчуваю себе частиною колективу.
20. Люди біля мене, але не зі мною.

Обробка результатів та інтерпретація

Підрахуйте кількість кожного з варіантів відповідей. Сума відповідей «часто» множиться на три, «іноді» – на два, «рідко» – на один і «ніколи» – на 0 (тобто за відповіді «ніколи» балів немає). Отримані результати потрібно додати.

Максимально можливий показник самотності – 60 балів.

Від 40 до 60 балів – високий рівень самотності;

від 20 до 40 балів – середній рівень самотності;

від 0 до 20 балів – низький рівень самотності.

Тест Кімберлі-Янг на Інтернет-залежність⁷⁹.

Для з'ясування доцільності звернення до фахівця щодо надмірного користування дитиною Інтернетом варто скористатися тестовою методикою Кімберлі-Янг.

Тест Кімберлі-Янг на Інтернет-залежність («Internet Addiction Test») – методика, розроблена й апробована в 1994 р. доктором Кімберлі Янг, професором психології Пітсбургського університету в Бретфорді. Тест є інструментом самодіагностики патологічної пристрасті до Інтернету (незалежно від форми цієї пристрасті), хоча категорія Інтернет-адикції досі остаточно не визначена.

Тест не може слугувати підставою для постановки діагнозу, оскільки має занадто просту і прозору структуру. Крім того, він не був апробований серед Інтернет-залежних. Тим часом, тест може бути інструментом для відбору тих осіб, яким потрібна консультація фахівця, а тестування в динаміці можна використовувати для оцінки поліпшення стану хворого в процесі лікування.

Діагностика Інтернет-залежності за методикою Кімберлі-Янг

Організація роботи. Студентам пропонується відповісти на запитання, використовуючи один із варіантів відповідей: «ніколи», «дуже рідко», «іноді», «часто», «завжди».

Відповідь на кожне питання необхідно оцінити таким чином: **«ніколи» – 1 бал, «дуже рідко» – 2 бали, «іноді» – 3 бали, «часто» – 4 бали, «завжди» – 5 балів.**

⁷⁹Тест Кімберлі-Янг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psylab.info>

1. Чи відчуваєте Ви ейфорію, пожвавлення, збудження, перебуваючи за комп'ютером?
2. Чи потрібно Вам проводити все більше часу за комп'ютером, щоб одержати ті ж відчуття?
3. Чи відчуваєте Ви порожнечу, депресію, роздратування, перебуваючи не за комп'ютером?
4. Чи траплялося Вам нехтувати важливими справами, проводячи час за комп'ютером?
5. Чи проводите Ви в мережі більше 3-х годин на день?
6. Якщо Ви в основному використовуєте комп'ютер для роботи, чи берете участь у робочий час у чатах або відвідуєте не пов'язані з роботою сайти частіше, ніж двічі на день?
7. Чи скачуєте Ви файли із заборонених сайтів чи сайтів еротичного спрямування?
8. Чи вважаєте Ви, що з людиною легше спілкуватися в онлайні, ніж особисто?
9. Чи говорили Вам друзі або члени сім'ї, що Ви занадто багато часу проводите в Інтернеті?
10. Чи заважає Вашій діловій активності надмірне перебування в мережі?
11. Чи бувало таке, що Ваші спроби обмежити час, проведений в Інтернеті, виявлялися безуспішними?
12. Чи буває так, що Ваші пальці втомлюються від клавіатури або клацання кнопкою миші?
13. Чи давали Ви неправдиву відповідь на запитання про кількість часу, що проводите в мережі?
14. Чи спостерігався у Вас хоч раз синдром карпального каналу (оніміння та болі в кисті руки)?
15. Чи бувають у Вас болі в спині частіше, ніж 1 раз на тиждень?
16. Чи буває у Вас відчуття сухості в очах?
17. Чи збільшується час, проведений Вами в мережі?
18. Чи траплялося Вам нехтувати прийомом їжі або їсти прямо за комп'ютером, щоб залишатися в мережі?
19. Чи траплялося Вам нехтувати особистою гігієною, наприклад, умиванням, голінням, причісуванням тощо, щоб провести цей час за комп'ютером?
20. Чи з'явилися у Вас порушення сну і/або чи змінився режим сну з того часу, як Ви почали використовувати комп'ютер щодня?

Інтерпретація результатів:

20-29 балів – залежність від Інтернету відсутня;

30-49 балів – Інтернет-залежність не виражена чи слабо виражена, але варто прислухатися до рекомендацій фахівців;

50-79 балів – мережа здійснює значний вплив на Ваше життя;

80-100 балів – Вам необхідна допомога психолога.

Психологічна гра

(для використання батьками та класними керівниками)⁸⁰

Перевір, чи ти є палким фанатом телебачення?

Обери одну із запропонованих відповідей, додай набрані бали і прочитай відповідь.

1. Вільний передобідній час проводжу перед телевізором, тому що:

а) це моя улюблена розвага (2 бали);

б) напевно, знайду щось цікаве (0 балів);

в) чому ж ні, може, є щось цікаве для перегляду (1 бал).

2. Перед тим, як увімкнути телевізор:

а) перевіряю телевізійну програму (0 балів);

б) шукаю щось цікаве, перемикаючи канали (2 бали);

в) інколи читаю телевізійну програму (1 бал).

3. Щоденно проводжу перед телевізором:

а) принаймні 5 годин (2 бали);

б) майже 3 години (1 бал);

в) здається, що не переглядаю телепередач (0 балів).

4. У телевізорі переглядаю:

а) декілька улюблених телепередач (0 балів);

б) усе, тому що завжди щось можна знайти (2 бали);

в) серіали і фільми (1 бал).

5. Якщо під час улюбленої передачі до мене приходять друзі, то:

а) прошу, щоб переглядали разом зі мною (2 бали);

б) краєчком ока стежу, що відбувається в телевізорі (1 бал);

в) вимикаю телевізор (0 балів).

6. Коли маю багато уроків, то:

а) вмикаю телевізор, тому що не хочу нічого пропустити (2 бали);

б) швидко виконую уроки, а потім дивлюся телевізор (1 бал);

в) вимикаю телевізор (0 балів).

⁸⁰Szkolny program profilaktyki do realizacji w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych «Żyj zdrowo i szczęśliwie» (Barbara Anioł, Grażyna Barwiek, Barbara Gzupryńska, Joanna Wojcieszńska). – Toruń : Wyd. Bea-Bleja, 2003. – S. 36-37.

Обробка результатів та інтерпретація:

Якщо маєш від 0 до 4 балів – створюється враження, що телевізор – це єдине заняття, яке урізноманітнює проведення вільного часу. Але можеш без нього обійтися.

Якщо маєш від 5 до 10 балів – немало часу проводиш перед телевізором. Тобі подобається, щоб у помешканні щось грало. Телевізор, напевно, супроводжує виконання домашніх завдань та справ.

Якщо маєш від 11 до 17 балів – усе вказує на те, що телевізор домінує під час проведення вільного часу. Дивишся його радше некритично. Не можеш без нього обходитися. Прагни змінити такий стан!!!

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анджеєвська А. Медіаосвіта для сучасної молоді: Методичні рекомендації для вчителів та студентів педагогічних навчальних закладів / Анна Анджеєвська. – Тернопіль : Вектор, 2015. – 38 с.
2. Беляк О. Особливості розвитку медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс] / Ольга Беляк // Гірська школа українських Карпат. – 2013. – № 8–9. – С. 31–33. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/gsuc_2013_8-9_13%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/gsuc_2013_8-9_13%20(1).pdf)
3. Беженар Г. Нові інформаційні технології у навчальному процесі сучасної школи / Георгій Беженар, Олексій Волинко // Директор школи. – 2005. – № 37 (373). – С. 13–15.
4. Біницька К. М. Досвід розвитку медіаосвіти в зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / Катерина Біницька. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/znpudpu_2014_1_7.pdf
5. Больц Н. Абетка медіа / Норберт Больц / За загал. ред. В. Ф. Іванова ; Переклад з нім. В. Климченка. – К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2015. – 177 с.
6. Бондар В. І. Критичне мислення в психології і педагогіці : сутність, розвиток, формування : посібник / Володимир Іванович Бондар. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. – 107 с.
7. Босак С. Використання мультимедійних технологій на уроках української мови / С. Босак // Дивослово. – 2011. – № 10. – С. 9–11.
8. Головченко Г. О. Розвиток медіаосвіти у США / Г. О. Головченко // Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті : досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць третьої міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 12–14 лист., 2012). – Львів, 2012. – С. 131–132.
9. Гуревич Р. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навчальний посібник / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко ; за ред. Гуревича Р. С. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 348 с.
10. Виселко І. В. Медіапростір як соціокультурне явище: теоретичні розвідки та практичні наслідки [Електронний ресурс] / І. В. Виселко // Вісник НТУУ – КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – № 1. – Вип. 1. – С. 41–46. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/VKPI_fpp_2011_1_8.pdf

11. Водолагин А. Л. Интернет-СМИ как арена политической борьбы / А. Л. Водолагин // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 1. – С. 53.
12. Демченко С. В. Медіаполітична система в сучасній Україні (інтегрована комунікаційна модель) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політичних наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / С. В. Демченко. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.
13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум : навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. – С. 370.
14. Діагностика успішності учителя / упоряд. Т. В. Морозова. – Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2007. – 160 с.
15. Діти в Інтернеті : як навчити безпеці у віртуальному світі (посібник для батьків) [Електронний ресурс] / Ігор Володимирович Литовченко, Сергій Дмитрович Максименко, Сергій Іванович Болтівець, Мирослав-Любомир Андрійович Чепа, Наталія Михайлівна Бугайова. – К. : видавництво : Тов «Видавничий будинок “Аванпост-Прим”», 2010. – 48 с. – Режим доступу : http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/responsibility/clients/children/manual/A5_Ukrainian.pdf
16. Дорош М. Війна – зоряний час для медіаосвіти [Електронний ресурс] / М. Дорош // *Media Sapiens*. – 2014 р. (15 вересня). – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/mediaosvita/viyna_zoryaiy_chas
17. Духаніна Н. М. Педагогічні умови застосування медіаосвітніх технологій у підготовці магістрів комп'ютерних наук : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук зі спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. М. Духаніна – К., 2011. – 20 с.
18. Єрмоленко А. Б. Розвиток національного освітнього простору у контексті надбань теорії покоління [Електронний ресурс] / Єрмоленко А. Б. – Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/11251/1/Єрмоленко%20Стаття.pdf>
19. Єрохіна Т. Нормативно-правові аспекти боротьби з медіатероризмом [Електронний ресурс] / Тетяна Єрохіна. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/809>
20. Зайцева А. В. Дитячі розважально-пізнавальні телепередачі [Електронний ресурс] / Анастасія Володимирівна Зайцева. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdakk/2013_1/27.pdf

21. Іванов В. Медіаосвіта та медіаграмотність : визначення термінів / Іванов В. В., Шкоба О. Я. // Інформаційне суспільство. – 2012. – Вип. 16. Липень – грудень. – С. 41–52.
22. Інтерактивні вправи та ігри. – Харків : Вид. група «Основа», 2009. – 144 с. – (Серія «Адміністратору школи»).
23. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : [метод. посібн.] / уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А. П. Н., 2002. – 136 с.
24. Інформаційні технології і засоби навчання : збірник наукових праць / За ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука / Інститут засобів навчання АПН України. – К. : Атіка, 2005. – 272 с.
25. Казаков Ю. М. Педагогічні умови застосування медіаосвіти в процесі професійної підготовки майбутніх учителів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук зі спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю. М. Казаков. – Луганськ, 2007. – 23 с.
26. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей / Дейл Карнегі. – К. : Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1990. – 168 с.
27. Каплій О. В. Класифікація засобів масової інформації : конституційно-правові питання [Електронний ресурс] / О. В. Каплій // Актуальні питання політики. – 2013. – Вип. 50. – С. 35–46. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/appol_2013_50_5.pdf
28. Квіт С. Масові комунікації : Підручник [Електронний ресурс] / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 206 с. – Режим доступу: http://kvit.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2011/04/mass_communications_2008.pdf
29. Кириллова Н. Б. Медиакультура : от модерна к постмодернизму / Наталья Кириллова. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2006. – 448 с.
30. Компаній О. В. Дидактичні засади формування читацьких інтересів молодших школярів в умовах інформаційного навчального середовища : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Олена Вікторівна Компаній. – Тернопіль, 2013 – 241с.
31. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
32. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
33. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/

34. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.

35. Костенко Л. Вибране / Ліна Костенко. – К. : Вид-во Дніпро, 1989. – 559 с.

36. Костенко Л. Навчальний посібник-хрестоматія / Ідея, упорядкування, інтерпретація творів Григорія Клочека // Ліна Костенко. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 320 с.

37. Костенко Л. Україна як жертва і чинник глобалізації катастроф [Електронний ресурс] / Ліна Костенко. – Режим доступу : <http://vkon.blog.net.ua/2013/07/12/lina-kostenko-ukrajina-yak-zhertva-i-chynnyk-hlobalizatsiji-katastrof/>

38. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

39. Лизанчук В. Психологія мас-медіа : підручник [Електронний ресурс] / Василь Лизанчук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 420 с. – Режим доступу : <http://journ.lnu.edu.ua/books/ps-mas-media.pdf>

40. Лисенко В. А. Особливості використання мультимедійних технологій на уроках української літератури / В. А. Лисенко // Таврійський вісник освіти. – 2014. – № 2 (46). – С. 237–245.

41. Лодатко Є. О. Вчитель початкової школи у соціокультурному вимірі суспільства / Є. О. Лодатко, Л. В. Кондрашова. – К. : Видавничий дім «Слово», 2015. – 232 с.

42. Макаренко А. С. С любовью и тревогой : Сб. / Сост., вступ. ст., прим. А. К. Романовского, А. Т. Губко. / А. С. Макаренко. – К. : Изд-во УСХА, 1989. – 368 с.

43. Макаренко В. М. Як опанувати технологію формування критичного мислення / В. М. Макаренко, О. О. Туманцова. – Харків : Вид. група «Основа» : «Тріада +», 2008. – 96 с.

44. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін : посібник для вчителів / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. – К. : Центр вільної преси, Академія української преси, 2016. – 201 с.

45. Медіаосвіта. Основи медіаграмотності : навчально-методичний посібник для курсу «Основи медіаграмотності» / укл. С. О. Троян, А. В. Ткачук. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. – 128 с.

46. Медіаосвіта та медіаграмотність : короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. – К. : АУП, ЦВП, 2011. – 58 с.

47. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк ; за науковою редакцією В. В. Різуна. – К. : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.

48. Медіаосвіта соціальних педагогів. Навчально-методичний посібник / Автори-укладачі : Г. Я. Майборода, М. М. Матвійчук. – Черкаси : ФОРМ Гордієнко Є. І., 2014. – 90 с.

49. Мищишин І. Я. Взаємодія «дитина-медіа» : позитиви, небезпеки, перспективи конструктивного діалогу / Ірина Ярославівна Мищишин // Вісник Львівського університету : сер. : Педагогічна. – 2010. – Вип. 26. – С. 151–157.

50. Морзе Н. В. Основи інформаційно-комунікаційних технологій / Н. В. Морзе. – К. : Видавнича група ВНУ, 2008. – 352 с.

51. Найдюнова Л. А. Медіаосвіта в Україні : особливості реалізації соціально-психологічної моделі [Електронний ресурс] / Л. А. Найдюнова. – Режим доступу :

http://www.academia.edu/4698433МЕДІАОСВІТА_В_УКРАЇНІ_ОСОБЛИВОСТІ_РЕАЛІЗАЦІЇ_СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ_МОДЕЛІ

52. Наумова М. Ю. Нові медіа та традиційні ЗМІ : моделі співіснування [Електронний ресурс] / Наумова М. Ю. – Режим доступу : http://www.soc.univ.kiev.ua/sites/default/files/library/elopen/actprob13_86.pdf

53. Невмержицька О. В. Розважальні програми Центральних каналів телебачення України як чинник морального виховання підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. В. Невмержицька. – Херсон, 2006. – 21 с.

54. Не потони в інформаційному дощі. Навчання медіаграмотності громадян. Посібник для тренерів. – К. : Академія Української преси, 2016. – 193 с.

55. Обласова О. І. Особливості розвитку медіаосвіти в Україні на сучасному етапі [Електронний ресурс] / О. І. Обласова, Ю. С. Степанченко. – Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_1027/content/oblasova_stepanchenko.pdf

56. Онкович Г. Медіа-педагогіка і медіа-освіта : поширення у світі / Ганна Онкович // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 2.

57. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Г. В. Онкович. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Nvnu/filolog/2010_21/R4/Onkovich.pdf

58. Основи медіаграмотності : Навчально-методичний посібник для вчителя 8 (9) класу. Плани-конспекти уроків / За ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк, О. П. Мокрогуза. – К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2014. – 190 с.

59. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина. – М. : Изд. центр «Академия», 2007. – 368 с.

60. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / Олена Пометун. – К. : А. С. К., 2007. – 144 с.

61. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А. С. К., 2004. – 192 с.

62. Посібник з верифікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://verificationhandbook.com/downloads/verification.handbook_ua.pdf

63. Поясок Т. Б. Інтеграція медіа в освітній процес : проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / Т. Б. Поясок. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/pptp_2014_1_12.pdf

64. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-ХІІ (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1.

65. Радченко І. Майстер-клас: мультимедійні жанри / І. Радченко // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях ліцеях та колегіумах. – 2008. – № 10. – С. 8–17.

66. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підручник для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

67. Синиця М. Впровадження мультимедіа та медіаосвіти в Польщі та Україні [Електронний ресурс] / Майя Синиця // Українська полоністика. Педагогічні дослідження – Вип. 10. – С. 191. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/Up_2013_10_24.pdf

68. Слюсаревський М. Медіа-освіта : українська перспектива / Микола Слюсаревський, Любов Найдьонова // – Рідна школа. – 2010. – № 9. – С. 58.

69. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.

70. Стецюра К. О. Природа та специфіка буття медіатекстів у культурній картині сучасного суспільства [Електронний ресурс] / К. О. Стецюра // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – Вип. 3. – С. 56–62. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2012-3/Stetsiura.pdf>

71. Сулім А. А. Медіакомпетентність як результат упровадження медіаосвіти [Електронний ресурс] / А. А. Сулім. – Режим доступу : http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_968/content/sulim.pdf

72. Сухарєва І. А. Медіа-урок української мови як елемент медіаосвіти в Україні [Електронний ресурс] / І. А. Сухарєва. – Режим доступу : http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=2064

73. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. Вибрані твори в п'яти томах. – К. : Вид. «Радянська школа», 1976. – Т. 1. – С. 403–637.

74. Тарадайник В. М. Використання інформаційно-соціального середовища розвитку обдарованої дитини : посібник / В. М. Тарадайник. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 68 с.

75. Темех Н. Д. Українське телебачення і проблеми формування духовності молоді : дис. ... канд. філ. наук : 10.01.08 / Наталія Дмитрівна Темех. – Львів, 2005. – 206 с.

76. Трайнев В. А. Информационные коммуникационные педагогические технологии (обобщения и рекомендации) : Учеб. пособие. / В. А. Трайнев, И. В. Трайнев. – М. : Изд.-торг. корпорация «Дашков и К», 2004. – 280 с.

77. Турецька Х. Залежність від Інтернету: міф чи реальність? [Електронний ресурс] / Христина Турецька. – Режим доступу : <http://dyvensvit.org/articles/2132.html>

78. Федоров А. В. Медиаобразование в США, Канаде и Великобритании : монография / А. В. Федоров, А. А. Новикова, В. Л. Колесниченко, И. А. Каруна. – Таганрог : Изд. Кучма, 2007. – 257 с.

79. Федоров А. В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза: монография / А. В. Федоров. – Москва : Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007 – 616 с.

80. Федорчук Л. П. Функції Інтернет-ЗМІ [Електронний ресурс] / Л. П. Федорчук // Наукові записки Інституту журналістики. – 2010. –

Вип. 43. – С. 95–98. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Nzizh/2010_41/Fedorchu.pdf.

81. Філософія : хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2012. – 621 с.

82. Церква і соціальна комунікація : Найголовніші документи Католицької Церкви про пресу, радіо, телебачення, інтернет та інші медіа / упоряд. і наук. ред. М. Перун. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2004. – 440 с.

83. Череповська Н. Візуальна медіакультура : розвиток критичного мислення і творчого сприймання. – К. : Інститут соціальної та політичної психології, 2014. – 155 с.

84. Шандрук С. І. Виховання ціннісних орієнтацій старшокласників у сфері засобів масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2000_2_2/doc_pdf/shandryk.pdf

85. Шарко В. Д. Медіакомпетентність як складова методичної підготовки вчителя та її діагностування [Електронний ресурс] / В. Д. Шарко. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/itvo_2012_13_10.pdf

86. Шейбе С. Медіаграмотність : Підручник для вчителя / Сінді Шейбе, Фейз Рогоу ; пер. з англ. С. Дьома ; за загал. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. – К. : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. – 319 с.

87. Шемшученко Ю. С. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні : монографія / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С. Чижа ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Юридична думка, 2006. – 384 с.

88. Шеременко Н. М. Соціальні функції українських мас-медіа : Політологічний дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/politologiya/30-politika/1458-socialni-funkci%D1%97-ukra%D1%97nskix-mas-media-politologichnij-diskurs.html>

89. Шуляр В. Сучасний урок літератури у форматі медіаосвіти як самостійний гіпертекст [Електронний ресурс] / В. Шуляр, І. Царлова. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/monograf/49/13.pdf>

90. Шумаєва С. Медіа компетентність як складова загальної мас-медійної освіти учнів [Електронний ресурс] / Світлана Шумаєва. – Режим доступу :

http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/16/vi_snu_k_12.pdf

91. Як дітям не стати об'єктом маніпуляцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Rmh56rsAELU>

92. Янишин О. Медіаосвітні технології як спосіб упровадження ідей Болонського процесу / Ольга Янишин. – Вища освіта України. – 2010. – № 4. – С. 48–54.

93. Янкович І. І. Підготовка майбутніх учителів до виховання учнів у Польщі : використання польського досвіду в освітньо-виховному просторі України [Методичні рекомендації для викладачів вищих навчальних закладів] / Ірина Янкович. – Тернопіль : Вектор, 2015. – 40 с.

94. Янкович О. І. Метод взаємодії «від серця до серця» в українській та зарубіжній педагогіці / О. І. Янкович, І. І. Янкович // Таврійський вісник освіти. – 2016. – № 1 (53). – С. 56-59.

95. Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів : навчально-методичний посібник / О. Янкович, Ю. Беднарек, А. Анджеєвська. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – 212 с.

96. Янкович О. І. Освітні технології у короткому викладі / О. І. Янкович, Л. М. Романишина, М. М. Бойко, Н. М. Лупак, Л. М. Паламарчук. – Тернопіль : Астон, 2013. – 160 с.

97. Andrzejewska A. Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych : aspekty teoretyczne i empiryczne / Anna Andrzejewska. – Warszawa : Difin SA, 2014. – 272 s.

98. Bednarek J. Edukacyjno-prawne aspekty wykorzystania najnowszych mediów cyfrowych w zarządzaniu wiedzą i przeciwdziałania ich zagrożeniom / Józef Bednarek, Anna Andrzejewska // Edukacja – droga innowacyjnej przedsiębiorczości. – Warszawa, 2012. – S. 185–214.

99. Bednarek J. Multimedialne kształcenie ustawiczne nauczycieli : teoria, badania, praktyka / Józef Bednarek. – Warszawa : Wyd-wo Wyższej Szkoły pedagogicznej, 2010. – 245 s.

100. Bezpieczne media : poradnik dla rodziców [Електронний ресурс]. – 63 s. – Режим доступу : www.orange.pl

101. Cyfrowa przyszłość katalog kompetencji medialnych i informacyjnych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nowoczesnapolska.org.pl/wp-content/uploads/2012/05/Cyfrowa-Przyszlosc-Katalog-Kompetencji-Medialnych-i-Informacyjnych1.pdf>

102. Dryden G. Rewolucja w uczeniu : przekład Bożena Józwiak / Gordon Dryden, Jeannette Vos. – Poznań : Zysk i S-ka Wydawnictwo, 1999. – 543 s.
103. Edukacja medialna [Електронний ресурс]. – Режим dostępu: <https://edukacjamedialna.edu.pl/lekcje/>
104. European Parliament resolution of 16 December 2008 on media literacy in a digital world (2008/2129(INI)) [Електронний ресурс]. – Режим dostępu : <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0598+0+DOC+XML+V0//EN>.
105. Gajda J. Edukacja bez granic : o środkach masowego przekazu / Janusz Gajda. – Lublin : Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej, 1992. – 130 s.
106. Gajda J. Media w edukacji / Janusz Gajda. – Kraków : Impuls, 2005. – 220 s.
107. Jankowycz O. I. Realizacja technologii edukacyjnych jako jeden ze sposobów poprzedzenia uzależnienia od czynników psychoaktywnych / «Patologie w cyberświecie». – Radom : Wyższa Szkoła Handlowa, 2012. – 405 s. – S. 485–492.
108. Kubiczek B. Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się? / Bożena Kubiczek. – Opole, 2009. – 160 s.
109. Lepa A. Pedagogika massmediów / A. Lepa. – Łódź : Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, 1998. – 125 s.
110. Morbitzer J. «Człowiek – media – edukacja» [Електронний ресурс] / Janusz Morbitzer // Edukacja i dialog. – 2010. – № 9–10. – S. 18–20. – Режим dostępu : http://www.edunews.pl/images/pdf/eid_listopad_2010.pdf
111. Nowak M. Teorie i koncepcje wychowania / Marian Nowak. – Warszawa : Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, 2008. – 580 s.
112. Oblicza wychowania / redakcja naukowa Jolanta Szempruch, Beata Bugajska-Jaszczołt, Lidia Pawelec, Irena Stańczak. – Kielce : Libron, 2011. – 243 s.
113. O potrzebie edukacji medialnej w Polsce [Електронний ресурс] / Redakcja naukowa Michał Fedorowicz, Sławomir Ratański. – Режим dostępu : http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/komunikaty/edukacja-medialna/o_potrzebie_edukacji_medialnej_uaktualnione.pdf
114. Patologie w cyberświecie / red. naukowa : S. Bębas, J. Plis, J. Bednarek. – Radom : Wyższa Szkoła Handlowa, 2012. – 501 s.
115. Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki / Redaktor naukowy Siemieniecki B. – Warszawa : PWN, 2007. – 337 s.
116. Pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna w sytuacji zmiany społecznej, kulturowej i oświatowej studia – rozprawy – praktyka / Praca

zbiorowa przygotowana pod redakcją naukową Stanisława Juszczyka, Mirosława Kisiela, Aliny Budniak. – Katowice : Wydaw. Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów Instytut Pedagogiki, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2011. – 535 s.

117. Pedagogika@środki informatyczne i media / Pod. red. Macieja Tanasia. – Warszawa-Kraków : Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP w Warszawie, 2005. – 213 s.

118. Poradniki dla nauczycieli [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.szkolabezprzemocy.pl/1341,publicacje>

119. Profilaktyka w szkole : Poradnik dla nauczycieli / Pod red. B. Kamińskiej-Buśko, J. Szymańskiej. – Warszawa : Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, 2005. – 100 s.

120. Profilaktyka zachowań dewiacyjnych i przestępczych : program nauczania [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wpia.ujk.edu.pl/wped/inst/dlastud/kieszkowska/pliki/P.2.dewiacje.pdf>

121. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach [Електронний ресурс] // Dziennik Ustaw. – 2013. – Poz. 532. – Режим доступу : http://www.kuratorium.waw.pl/files/f-6104-2-nowa_pomoc_psychologiczno_-_pedagogiczna_z_2013_r.pdf

122. Shakhov W. Psychologiczne uwarunkowania kształtowania się osobowości chyli mechanizmy wychowania / Wołodymyr Shakhov // Interdyscyplinarność i swoistość pedagogiki. – Kielce : Oficyna Wydawnicza WSETINS w Kielcach, 2012. – S. 359–372.

123. Szkolny program profilaktyki do realizacji w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych «Żyj zdrowo i szczęśliwie» / Barbara Anioł, Grażyna Barwiek, Barbara Gzupryńska, Joanna Wojcieszewska. – Toruń : Wyd. Beabieja, 2003. – 64 s.

124. Współczesność na rozdrożu? O edukacji, wychowaniu i profilaktyce słów kilka / pod redakcją naukową Wojciecha Duczmala, Sławomira Śliwy. – Opole : Wydawnictwo Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji, 2013. – 183 s.

125. Yankovych O. Organization of Successful Activities as an educational technology of higher pedagogical educational institutions of Ukraine. IJPINT – "International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies". – 2014. – V. 1, No 1. – P. 21–31.

126. Zarzecki L. Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie / Leon Zarzecki. – Jelewa Góra : Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa, 2012. – 145 s.

127. O potrzebie edukacji medialnej w Polsce [Електронний ресурс] / Redakcja naukowa Michał Fedorowicz, Sławomir Ratański. – Режим доступу : http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/komunikaty/edukacja-medialna/o_potrzebie_edukacji_medialnej_uaktualnione.pdf

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
МЕДІА В ОСВІТІ	5
Медіа та мас-медіа, їх класифікація	5
Історія вивчення масових комунікацій	11
Медіа як виховне середовище сучасної людини	16
МЕДІАОСВІТА ДЛЯ УЧНІВ ТА БАТЬКІВ.....	29
Поняття медіаосвіти та медіаграмотності	29
Медіаосвіта на уроках у школі	33
Батьківська медіаосвіта як частина цілісної медіаосвітньої системи	46
Реалізація медіаосвіти засобами сучасних освітніх технологій	49
ДОДАТКИ.....	91
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	147

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Куявсько-Поморська Вища Школа (м. Бидгощ, Польща)

Олександра Янкович

МЕДІАОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Підписано до друку 22.06.2016 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 9,42. Обл.-вид. арк. 8,2.

Наклад 100 прим. Зам. № 06/16/1-2

Видавець

Редакційно-видавничий відділ

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна

Свідоцтво про реєстрацію ТР № 241 від 18.11.97

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадца Ю.В.